

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI**

**TARİHİ ÇEVRELERDE SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİM
SÜRECİNİN BELGELENMESİ: ALAÇAM (SAMSUN)
GELENEKSEL SOKAKLARI**

**Hazırlayan
Seda MERT**

**Danışman
Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU**

Yüksek Lisans Tezi

**Temmuz 2017
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI**

**TARİHİ ÇEVRELERDE SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİM
SÜRECİNİN BELGELENMESİ: ALAÇAM (SAMSUN)
GELENEKSEL SOKAKLARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Seda MERT**

**Danışman
Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU**

**Temmuz 2017
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Seda MERT

İmza :

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi: Alaçam (SAMSUN) Geleneksel Sokakları” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi ’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Seda MERT

Danışman

Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU

Şehir ve Bölge Planlama ABD Başkanı

Doç. Dr. Ozan HOVARDAOĞLU

Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU danışmanlığında Seda MERT tarafından hazırlanan “Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi: Alaçam (SAMSUN) Geleneksel Sokakları” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

20 /07/ 2017

JÜRİ:

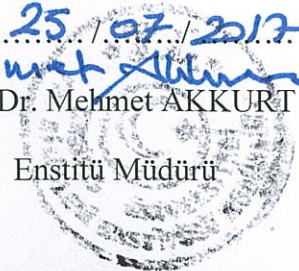
Danışman :Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU
Üye :Doç. Dr. Ozan HOVARDAOĞLU
Üye :Yrd. Doç. Dr. Aysu UĞURLAR

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 25/07/2017 tarih ve 2017/31-14 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

25 / 07 / 2017
Prof. Dr. Mehmet AKKURT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca farklı bakış açıları ve bilimsel katkılarıyla beni aydınlatan, yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırma ve analiz çalışmalarım sırasında karşılaştığım zorlukları aşmamda yardımlarından dolayı;

Alaçam Belediye Başkanımız Sayın; Hadi UYAR'a, Harita Teknikeri; Sümeyye ALTUNALAN'a, Samsun Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığında Şehir Plancısı Pınar ÇAKIR'a, Alaçam Çeşme Mahallesi eski muhtarı Sayın Akın AKSOY'a, Alaçam Mübadele Müze Sorumlusu Arkeolog Serpil AKSOY'a, katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca; çalışmalarım süresince desteklerini benden esirgemeyen Yahyalı Belediye Başkanımız Sayın; Esat ÖZTÜRK'e, eşim Ali MERT'e, annem Cemile BAŞ'a, ablam Asiye YILDIRIM'a ve çocuklarım Buğlem Duru MERT ile İbrahim Çınar MERT'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı, araştırmalarımnda çok emeği olan ve yakın zaman önce hayatını kaybeden, Babam, Şaban BAŞ'ın anısına hediye ediyorum.

Seda MERT

Kayseri, Temmuz 2017

TARİHİ ÇEVRELERDE SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİM SÜRECİNİN BELGELENMESİ: ALAÇAM(SAMSUN) GELENEKSEL SOKAKLARI

Seda MERT

Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2017

Danışman: Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU

ÖZET

Sokak, doğal ve yapılı çevrenin toplumsal, ekonomik, yasal ve yönetsel ilişki ağları içinde sürekli olarak yeniden biçimlendirildiği kamusal bir alandır.

Tarihi süreçte farklı kültürlerin ürettikleri çok çeşitli sokak örüntüleri, aynı mekanda üst üste gelerek bütünleşmiş ya da öncekini sınırlı ya da büyük oranda yok etmiş ve nihayetinde tarih katmanları olarak ele alınması gerekli bir birikimi ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla, kentlerin tarihi geçmişine yönelik birçok bilgi, geleneksel sokakların çözümlenmesiyle analiz edilebilir ve belgelenerek gelecek kuşaklara aktarılabilir.

Bu tez, sosyal, ekonomik, mekânsal, yasal ve politik çok boyutlu değişimlere bağlı olarak sürekli biçimde yeniden üretilen, ancak özgünlüğü bir ölçüde günümüze ulaşmış, Alaçam Kentsel Sit Alanları içindeki geleneksel sokakların dönemsel belgelenmesini amaçlamaktadır. Örneklem alanda seçilen sokakların, tarihi süreç içindeki değişimlerine göre çözümlenmesi ve “yerele özgü bilginin değişim dinamikleri” ne dair bir yaklaşım oluşturulması hedeflenmektedir. Bu bakışla, sokağın kentin sosyo-kültürel donatı alanlarının ötesinde yerelin ürettiği kültürel hayatın mekânsal ifadesi olarak fiziki ve sosyal açıdan değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sokak, Belgeleme, Alaçam(Samsun) Kentsel Sit Alanları.

**IN THE HISTORICAL ENVIRONMENTS, DOCUMENTATING OF THE
STREET SPATIAL CHANGE PROCESS “ALAÇAM(SAMSUN)
TRADITIONAL STREETS”**

Seda MERT

Erciyes University, Graduate School of Natural and Applied Sciences

M.Sc. Thesis, June 2017

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU

ABSTRACT

Street is a public space which is continuously reshaped by social, economic, legal and administrative networks of natural and built environment. Various street patterns, which were spatially produced by various cultures throughout the history, necessitate investigating these patterns as historical layers, since these layers represent the reconstruction and even destruction of the very same spatial organization. Investigating the traditional street patterns, therefore, will pave the way for accessing influential information about the urban history of cities by investigating the traditional street patterns on the one hand, and will give the opportunity to inherit these information by documentation.

This study aims at temporal documentation of traditional street patterns, whose traditional spatial peculiarities were still observable even though they were spatially reproduced by multidimensional social economic legal and administrative changes in Alaçam Urban Conservation areas. The streets in the case study area are aimed to be analyzed within a scope of temporal changes and also it is aimed to construct a view point for the change dynamics of local knowledge. To anticipate the direction, street is assessed in terms of physical and social terms as the spatial expression of cultural life of local.

Keywords: Traditional Street, Documentation, Alaçam (Samsun), Urban Conservation Areas

İÇİNDEKİLER

TARİHİ ÇEVRELERDE SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİM SÜRECİNİN BELGELENMESİ: ALAÇAM (SAMSUN) GELENEKSEL SOKAKLARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
ONAY	iii
ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMA VE SİMGELER.....	xiv
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1

SOKAK, SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİMİ VE ANADOLU'DA SOKAK

1.1. SOKAK ve SOKAĞI OLUŞTURAN ÖGELER BAĞLAMINDA SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİMİ	5
1.1.1. Kent İçinde Sokak	5
1.1.2. Sokağı Oluşturan Öğeler Bağlamında Sokağın Mekansal Değişimi	11
1.1.2.1. Durağan Öğeler	12
1.1.2.2. Yaşamsal Öğeler	15
1.1.2.3. Çevresel Öğeler	16
1.2. ANADOLU'NUN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİRİKİMİNDE SOKAK	17
1.2.1. Antik Dönem Kentinde Sokak	18
1.2.2. Yunan ve Roma Kentinde Sokak	22
1.2.3. Selçuklu ve Beylikler Kentinde Sokak	25
1.2.4. Osmanlı Kentinde Sokak	27
1.2.5. Cumhuriyet Kentinde Sokak	32

BÖLÜM 2

SOKAK BELGELEME VE TÜRKİYE'DE TARİHİ ÇEVRELERDEKİ BELGELEME YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA SOKAK

2.1. SOKAK BELGELEME.....	38
2.2.TÜRKİYE'DE TARİHİ ÇEVRELERDEKİ BELGELEME YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA SOKAK.....	44
2.2.1. 1923 Öncesi Dönem	44
2.2.2. 1923-1950 Arası Dönem	46
2.2.3. 1951-1980 Arası Dönem	51
2.2.4. 1980 Sonrası Dönem.....	54

BÖLÜM 3

ALAÇAM (SAMSUN) KENTSEL SİT ALANLARI GELENEKSEL SOKAKLARININ MEKANSAL DEĞİŞİM SÜRECİNİN BELGELENMESİ

3.1. ALAÇAM VE KENTSEL SİT ALANLARI	59
3.1.1. Alaçam ve Kentsel Sit Alanlarının Konumu.....	59
3.1.2. Alaçam ve Kentsel Sit Alanlarının Tarihi Gelişim Süreci.....	63
3.1.2.1. Alaçam ve Yakın Çevresi Genel Değerlendirme.....	63
3.1.2.2. Alaçam Kentsel Sit Alanları.....	74
3.2.ALAÇAM KENTSEL SİT ALANLARINDAKİ GELENEKSEL SOKAK DOKUSUNUN BELGELENMESİ.....	92
3.2.1. 1923 Öncesi Dönem	93
3.2.2. 1923-1950 Arası Dönem	97
3.2.3. 1951-1980 Arası Dönem	102
3.2.4. 1981-2000 Arası Dönem	112
3.2.5. 2000 Sonrası Dönem	114

BÖLÜM 4

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

KAYNAKÇA	144
EKLER.....	155
ÖZGEÇMİŞ.....	163

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Trabzon Vilayeti Salnamesi'ne Göre Canik Sancağı'nın 1900 yılındaki Nüfusu	71
Tablo 2. Mübadele İskan Mıntıkları ve Kapladığı Yerler	72
Tablo 3. 10 Eylül 1951 Tarihi İtibariyle Bulgar Göçmenlerinin Alaçam'da İskân Ettikleri Yerler	77
Tablo 4. 2000 Yılı Sonrası Kentsel Sit Alanı İçinde Analiz Edilen ve Değerlendirilen Geleneksel Sokaklar	114
Tablo 5. Alaçam Kentsel Sit Alanlarını İçeren Planlar ve Projeler (124).....	155
Tablo 6. KKTVKK tescil fişleri, 2013 tarihine kadarki tescilli yapı ve sitler	156
Tablo 7. Alaçam İlçesi, Sivil Mimari Yapılar Varlığı	157
Tablo 8. Alaçam İlçesi, Dinsel ve Kültürel Yapılar Varlığı,	160

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Trajik sahne.....	6
Şekil 2.	Komik sahne.....	6
Şekil 3.	Yaratıcı sahne.....	7
Şekil 4.	Araç trafiğinin etkilerinden önce sokak	9
Şekil 5.	Araç trafiğinin etkilerinden sonra sokak.....	10
Şekil 6.	Kültepe yerleşmesi konut ve sokak dokusunu gösterir fotoğraf	19
Şekil 7.	Kültepe yerleşmesi konut ve sokak dokusunu gösterir kat planı	20
Şekil 8.	Boğazköy, Aşağı Kent konut ve sokak dokusunu gösterir kat planı.....	21
Şekil 9.	Miletos Planı	23
Şekil 10.	Priene Planı	24
Şekil 11.	Efes Planı ve ana cadde.....	25
Şekil 12.	Şanlıurfa 17-18. yüzyıllarda kent planı	29
Şekil 13.	Afyonkarahisar 17-18. yüzyıllarda kent planı.....	29
Şekil 14.	1882 yılında Euthychides, J.S. tarafından çizilen “Kayseri Yollarının Düzeltilmesi Projesi” (Project De Rectification Des Rues De Caesareia)...	32
Şekil 15.	K.A.Aru tarafından G. Oelsner başkanlığında hazırlanan ve 1945 tarihinde yürürlüğe giren Kayseri imar planı.	34
Şekil 16.	Edirne Gündüz Özdeş Planı	35
Şekil 17.	1948 yılı R. Akıncılar tarafından hazırlanan Bafra İmar Planı	36
Şekil 18.	1924 Ankara Şehremaneti Haritası,	48
Şekil 19.	1924-1925 Lörcher Planı,.....	49
Şekil 20.	1933 tarihli Burhanettin Çaylak Planı	50
Şekil 21.	Alaçam’ın Ülke içindeki konumu.	60
Şekil 22.	Alaçam ilçesi Sit Alanları şematik gösterimi.....	61
Şekil 23.	Kızılırmak Deltası Doğal Sit Alanının Alaçam içindeki konumu.....	62
Şekil 24.	Alaçam ilçesi Kentsel Sit Alanları ve mahalle içindeki konumları	63
Şekil 25.	Samsun Bölgesi Arkeolojik Alanlar.....	66
Şekil 26.	Samsun’da Bağdat Caddesi ve Samsun’dan yola çıkan bir kervan	68
Şekil 27.	Bafra’dan tütün sevkiyatından bir görünüm.....	69
Şekil 28.	19. yüzyılda Canik Sancağı, Samsun Vilayeti, Bafra Kazası ve Alaçam Nahiyesi.....	70

Şekil 29.	Türkiye’den Yunanistan’a göç ettirilen Rumların temsili bir resmi	71
Şekil 30.	Kızılırmak üzerinde kayık ile ticari ulaşım	74
Şekil 31.	20. yüzyıl başlarında Alaçam kentsel gelişme şeması.	76
Şekil 32.	1930’lu yıllarda Alaçam’dan bir görünüm.....	78
Şekil 33.	Cumhuriyet sonrası Alaçamın Planlı Dönem’deki durumu (1960-1970li Yıllar)	79
Şekil 34.	Kentsel Sit Alanı geleneksel sokaklarının 1965 yılındaki durumu	80
Şekil 35.	Alaçam Kentsel Sit Alanlarının 1983 yılındaki mevcut durumu	81
Şekil 36.	Alaçam Kentsel Sit Alanlarının 2016 yılındaki mevcut durumu	82
Şekil 37.	1985 Yılı Nazım İmar Planı ile Nihai Nazım İmar Planının Karşılaştırması.....	83
Şekil 38.	1988 Uygulama İmar Planı(Erkan Uçkun Planı).	84
Şekil 39.	Alaçam İlçesi Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararları’nın değerlendirilmesi.	85
Şekil 40.	Alaçam İlçesi 2003 yılı, “Anıtsal Yapı”, “Sivil Mimarlık Örneği Tescili” ve “Kentsel Sit Alanı Sınırı” belirleme çalışmaları	86
Şekil 41.	2003 yılı, “Yapı Tescili” ve “Kentsel Sit Alanı” belirleme çalışmasının analizi.	87
Şekil 42.	Kentsel Sit Alanlarının değişim süreci.....	88
Şekil 43.	Koruma Amaçlı İmar Planı (2011).....	90
Şekil 44.	Koruma Amaçlı İmar Planı’nda “Sokak Sağlıklaştırma Proje Alanı”	91
Şekil 45.	Çeşme Sokak Sol Siluet Cephe Çalışması(Devam etmektedir.)	91
Şekil 46.	Çeşme Sokak Sağ Siluet Cephe Çalışması(Devam etmektedir)	91
Şekil 47.	Samsun-Çorum-Tokat Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planında Alaçam’ın durumu.....	92
Şekil 48.	Kentsel Sit Alanlarının Osmanlı Dönemi’ndeki görünümü	94
Şekil 49.	Osmanlı dönemi(19. yy), geleneksel yapı ve sokakları	96
Şekil 50.	Çeşme Mahallesinde tescilli bir çeşmeden görünüm	98
Şekil 51.	Reji Meydanı ve Tütün Deposundan bir görünüm.....	99
Şekil 52.	1923-1950 yılları arasında Alaçam mahalle yerleşimleri	100
Şekil 53.	Atatürk Caddesi(Pazar Sokak).	101
Şekil 54.	1940’lı yıllarda trafik mekanı olarak sokak.....	102
Şekil 55.	1951-1980 dönemi Kentsel Sit Alanına genel bir bakış.....	102

Şekil 56.	Tekel Caddesi(Bafra Caddesi)'nde resmi tören geçişi.....	103
Şekil 57.	1970'li yılların başı/Cumhuriyet Meydanı/Yenicami Mahallesi.....	103
Şekil 58.	Kentsel Sit Alanı, geleneksel sokaktaki düğün alayı.....	104
Şekil 59.	Kentsel Sit Alanı, İstiklal Sokak'ta düğün.....	104
Şekil 60.	Bafra Caddesi üzerinde bir cenaze töreni.....	105
Şekil 61.	1954 yılında Alaçam'da geleneksel bir evin önü.....	106
Şekil 62.	Karşıyaka Mahallesi ile Çeşme Mahallesi'ni birbirine bağlayan eski tahta köprü.....	106
Şekil 63.	Alaçam geleneksel sokaklarından bir görünüm.....	107
Şekil 64.	Eski Hükümet Konağı.....	108
Şekil 65.	Atatürk Caddesi eski Belediye ve parkından görünüm.....	109
Şekil 66.	Atatürk Caddesi, Çarşı Cami ve Çınar ağacı altı sohbetleri.....	109
Şekil 67.	Alaçam geleneksel sokaklarındaki araç çeşitliği.....	110
Şekil 68.	1970'li yılların başında Atatürk Caddesi.....	111
Şekil 69.	1970'li yılların başında Yenicami Mahallesi, M. Aykaç Sokak.....	111
Şekil 70.	1985 Nazım İmar Planı'nda Kentsel Sit Alanı'nın konumu.....	112
Şekil 71.	1988 Uygulama İmar Planı'nda Kentsel Sit Alanı'nın konumu.....	113
Şekil 72.	Karşıyaka Mahallesi Çömlekçi Mevkii ve Sivritepe den bir görünüm.....	115
Şekil 73.	Karşıyaka Mahallesi Çömlekçi Mevkii yeni doku içinde geleneksel doku.....	115
Şekil 74.	Kentsel Sit Alanı, Karşıyaka Mahallesi geleneksel sokaklarının konumu.....	116
Şekil 75.	2008 ve 2011 Yılları İmar Plan değişikliği.....	117
Şekil 76.	Köprübaşı Sokak'ta geleneksel yapı cephesi.....	118
Şekil 77.	Çay Sokakta geleneksel bir duvar örneği.....	118
Şekil 78.	Köprübaşı Sokak ve Sarıçam Sokağın kesiştiği alanda kent mobilyaları ..	119
Şekil 79.	Çay Sokak'tan bir görünüm.....	120
Şekil 80.	Köprübaşı Sokaktan bir görünüm.....	120
Şekil 81.	Köprübaşı Sokaktan bir görünüm.....	121
Şekil 82.	Çeşme Mahallesi'nden bir görünüm.....	122
Şekil 83.	Çeşme Mahallesi geleneksel sokaklarının konumu.....	123
Şekil 84.	2008 Yılı Çeşme Mahallesi sokaklarının İmar Durumu.....	124
Şekil 85.	2011'den Günümüze Çeşme Mahallesi Sokakları İmar Durumu.....	124
Şekil 86.	Atatürk Caddesi'nde ticari kullanıma dönüşen geleneksel konut yapısı ...	125

Şekil 87.	Atatürk Caddesi, geleneksel imalathane grubu	125
Şekil 88.	İstiklal Sokaktan bir görünüm	126
Şekil 89.	İstiklal Sokaktan bir görünüm	126
Şekil 90.	Çeşme Mahallesi geleneksel dokuya uyum sağlayan duvar örnekleri	127
Şekil 91.	İstiklal Sokak üzerinde işlevlendirilmiş bir yapının cephe değişimi	128
Şekil 92.	İstiklal Sokaktan bir görünüm	128
Şekil 93.	İstiklal Sokak üzerinde çıkmaz sokak örneği (Çeşme 1. Sokak)	129
Şekil 94.	İstiklal Sokakta bir merdiven örneği	129
Şekil 95.	İstiklal Sokakta çocuk olmak	130
Şekil 96.	Çeşme 3. Sokak'tan görünüm	130
Şekil 97.	Çeşme 3. Sokak'tan görünüm	131
Şekil 98.	Hürriyet Sokaktan bir görünüm	131
Şekil 99.	Yenicami mahallesinden bir görünüm	132
Şekil 100.	Yenicami Mahallesi Sokakları	133
Şekil 101.	2008 Yılı Yenicami Mahallesi sokaklarının İmar Durumu	134
Şekil 102.	2011'den Günümüze Yenicami Mahallesi Sokakları İmar Durumu	134
Şekil 103.	Önder Sokak	135
Şekil 104.	Atatürk Caddesi ticari amaçlı kullanılan geleneksel dokudan görünümler	136
Şekil 105.	Önder Sokak	136
Şekil 106.	Atatürk Caddesinde Restorasyon uygulaması yapılmış Yeni Cami ve çevresi	137
Şekil 107.	Yeni Cami ve çevresi	137
Şekil 108.	Belediye Caddesi ve Atatürk Caddesi yol ayrımı	138
Şekil 109.	Belediye Caddesinden bir görünüm	138
Şekil 110.	Karagüllü sokak üzerinde geleneksel konut dokusu	139
Şekil 111.	M. Aykaç Sokak'tan bir görünüm	139
Şekil 112.	Sönmez Sokakta sokağa yansıyan peyzaj öğeleri	140
Şekil 113.	Sönmez Sokakta yaşamsal bir öğe olan "Tütüncülük"	140
Şekil 114.	Eski Şube Sokak ve restore edilmiş geleneksel yapının Müze'ye dönüşümü	141
Şekil 115.	Eski Şube Sokakta bir geleneksel sokak düzenlemesi	141
Şekil 116.	Alaçam Kentsel Sit Alanı, 2000 Yılı Sonrası Geleneksel Sokak Analizi ..	162

KISALTMA VE SİMGELER

UNESCO	: United National Educational, Scientific and Cultural Organization.
CIAM	: Congres Internationaux d'Architecture Moderne.
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites.
DOCOMOMO	: Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neirborhoods of the Modern Movement.
TICCIH	: The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage.
AKK	: Anıtları Koruma Komisyonu.
GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu.
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
TTOK	: Türkiye Turing Otomobil Kurumu.
KUDEB	: Koruma, Uygulama ve Denetim Bürosu.
KVTVKBBK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu.

GİRİŞ

Sokaklar, toplumların farklı coğrafi koşullarda ürettikleri çok çeşitli mekansal biçimlenmenin bir göstergesi olarak kentler içinde ortaya çıkarlar. Bazen aynı ve kuşaklar boyu değişmeyen temel gereksinimlere cevap vermeye çalışırken, bazen çağın gereksinimlerine bağlı olarak sürekli biçimde yenilenirler. Kuban, günümüz kültürünün sadece bugüne ait olmadığını, bütün geçmiş birikimleri belleğinde sakladığını, yarattığımız biçimlerin de toplumların kendi varlıklarını ifade ettikleri araçlar olup, üst üste gelip zenginleşen bir kültürel birikimden bahseder [1]. Kentler de, toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik gibi tarih boyunca birbirleriyle ilişkili olarak gelişen zengin bir birikimin ürünüdür. Sokaklar ise bu birikimin en önemli tanıklarından biridir.

Sokak, bir yandan yüz yüze ilişkinin/etkileşimin mekanı; bir yandan sınırlayıcı, diğer yandan süreklilikleri kadar bu süreklilikler içindeki farklılaşmaların ortaya koyduğu dönemsel değişimlerin de merkezidir. Castells, kenti tarihin bir ürünü olarak açıklarken [2], toplumsal yapı ve mekan arasında yansımadan öte güçlü bir ilişkinin olduğunu, bu ilişkinin analiz edilmesinin gereğini vurgulamaktadır. Bu bakışla, sokağın mekansal değişim sürecinin açıklanmasında gerçekleştirilecek bir çözümleme, hem genellemeler, hem de her sokağın bulunduğu doğal, tarihi ve kültürel çevre içinde kendine özgü yerellikleri bağlamında ele alınmalıdır. Böylesi bir analiz, kentin birikimini oluşturan tarihin, dönemsel ve dönemler arası ilişkisini de açıklayabilme olanağı olan bir miras belgelemesini de beraberinde getirecektir. Bu süreç, yere özgü bilgiye ulaşılması, fiziki coğrafyada mekanı oluşturan toplumsal yaşamışlık ve kentin yeniden üretim sürecinin anlaşılmasının önemini de açıklamaktadır. Bu birikimin açıklamasında, doğal ve yapılı çevreyle kurulan ilişkinin analiz edilmesi ve tarihin belgelenmesi önemlidir. Sokaklar, kentin önemli bir parçası olarak, tüm bu hareketliliklerin en önemli mekanlarından biridir. Tarihin her döneminde kentin toplumsal, ekonomik ve politik gibi tüm hareketliliklerinden etkilenen ve bu hareketlilikleri yönlendiren önemli mekanları

olmuşlardır. Bu nedenle doğal çevrenin, tarihi ve kültürel birikimin önemli bir açıklayıcısı olarak değerlendirilmeleri ve dönemsel birikimlerinin belgelenmesi gerekli kentsel alanlar olarak ele alınmaları gerekmektedir. Bu bakışlarla, kentin önemli bir parçası olan geleneksel sokakların sürdürülebilir bir biçimde koruma-kullanma dengesini sağlayabilecek bir belgelemenin gerekli olduğu düşünülmüş ve bu bağlamda bir belgeleme yaklaşımı gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım içinde sokağın, geçmişten getirdiği tüm katmanların dönemsel olarak çözümlendiği ve günümüze ulaşan tarihi çevrelerdeki sokakların bu birikim içinde belgelenmesi gereği vurgulanmıştır. Ancak böyle bir değerlendirmede, geçerli ve güvenilir dönemsel verilere ulaşılması her dönem için çok olanaklı değildir. Bu nedenle, Anadolu kentlerindeki sokak dokusunun değerlendirilmesinden elde edilen genellemeler, bazı dönemsel açıklamalarda yönlendirici olmuştur.

Bu tez, kavramsal değerlendirmelerin yanı sıra, alan araştırmasına yönelik veri değerlendirmesini de içermektedir. Tezin veri elde etme aşaması, iki temel kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, genel ve yerel bağlamda literatür bilgisinin oluşturulması ve elde edilen bilginin bir arada değerlendirilmesini içerir. Bu süreçte, resmi kurum kaynakları ve resmi-özel kütüphanelerden kavramsal çerçeve ve örneklem alanına ilişkin hazırlanmış kaynaklara ulaşılması hedeflenmektedir. Literatür araştırması, yazılı kaynaklar gibi proje, harita ve diğer çizili ve görsel bilgilerin bir araya getirilmesini de içermektedir. Veri toplamanın ikinci kısmı, arazi bilgisine ulaşılabilmesi ve fotoğraflama amaçlı teknik gezilerden oluşan kısımdır. Alan araştırması sırasında görüşmelerle yerel dönemsel bilgiye ulaşma ve harita bilgisinin oluşturulması, aynı zamanda örneklemelerden fotoğraflama yöntemiyle de alana ilişkin görsel veri toplanması sağlanmıştır.

Bu çalışmada örnekleme olarak, Samsun ili içinde yer alan Alaçam kentsel sit alanlarındaki sokaklardan yararlanılmıştır. Kızılırmak Deltası'nın verimli toprakları üzerinde, Karadeniz ve Kızılırmak gibi önemli su kaynaklarının yanında yer seçmiş Alaçam'ın, çeşitli kaynaklara göre antik dönemden itibaren yerleşilen bir yerleşim alanı olduğu bilinmektedir. Sivritepe Kalesi ve çevresi, farklı dönemlere ilişkin buluntularla Alaçam'ın bilinen en eski yerleşim yeridir. Alaçam'ın kentsel sit alanları da Sivritepe'nin yamaçlarında ve Alaçam Deresi Vadisi üzerinde konumlanmıştır.

Yerleşimin bulunduğu topografya ve özellikle denizle kurulan ilişkiler, yerleşimin gelişimini ve gelişimin yönünü büyük oranda belirlemiştir.

Kentsel Sit Alanlarının yer aldığı Alaçam merkezi, dar bir vadinin yamaçlarında kuzey-güney doğrultusunda gelişmiştir. Bu alan, Yeni Cami, Çeşme ve Karşıyaka Mahalleleri olmak üzere üç ayrı mahallenin sınırları içinde yer almaktadır. Vadideki Alaçam Deresi, Karşıyaka ile Yeni Cami ve Çeşme Mahallesi arasından geçmekte ve Alaçam merkezini ikiye ayırmaktadır.

Çeşitli kaynaklara göre tespit edilen ve günümüze ulaşan bazı yapılara göre, Alaçam kent merkezinde Osmanlı Dönemi sonlarına kadarki kentsel gelişimin, Sivritepe'nin yamaçlarından başlayarak Alaçam Deresi'nin her iki yanında da gelişime devam ettiği yönünde bir değerlendirme yapılabilir. Bu değerlendirmede, 1515 tarihinde Şadibey tarafından yapılan ve 1889 yılında onarılan Şadibey Camisi (Aşağı Cami); 1874 tarihli Hükümet Konağı; 1887 tarihli Çarşı Camisi (Yeni Cami); Şadibey Camisi yakınında 1897 yılında inşa edildiği belirtilen medrese; 1952 yılında Jandarma Dairesi ve Gençler Kulübü olarak kullanılan 1897 tarihli okul; 1898'de Alaçam Deresi'ne köprü yapılması; 1900'lerde Alaçam-Bafra yolunun inşası, Reji Binası'nın kuruluşu; rüşdiyenin inşası önemli belirleyicilerden bazılarıdır. Diğer yandan 19. yüzyıla ait olduğu tespit edilen bazı çeşmeler de sit alanlarında yer almaktadır.

Alaçam'ın planlı döneme geçişi ise, 1957 tarihli onaylı imar plan yılında yapılmıştır. Plan yapımında Sivritepe, Alaçam Deresi ve yerleşimin kuzeyinin Karadeniz yönünde bataklık olması, dere çevresinde jeolojik sakıncalı alanların bulunması ve tarım alanları gibi sınırlayıcılar, yerleşimin gelişim yönünü belirleyen önemli unsurlar arasında yer almıştır. İlk imar planı, büyük oranda geleneksel kent ve yakın çevresinde kararlar üretmiştir. 1970'li yıllardan itibaren ise revizyon ve imar planları ile kentsel gelişim yönlendirilmiştir. Alaçam merkezi tarihi yapı ve çevrelerin belgeleme, projelendirme ve uygulama sürecine ilişkin çalışmalar, 1990'lı yılların ilk yarısında başlamış ve 2000'li yıllarda hız kazanarak devam etmiştir. 2010 yılı sonrasında ise Koruma Amaçlı İmar Planları ve Sokak Sağıklaştırma Projeleri'ne yönelme söz konusu olmuştur.

Bu tezde, Alaçam kentsel sit alanları içinde yer alan mahallelerden seçilen sokak örnekleri bağlamında sokağın mekansal değişim sürecinin belgelenmesi gerçekleştirilmiştir. Literatür ve alan araştırmalarından elde edilen bulgular sonucunda

belgelemede, üç temel başlık özelinde değerlendirme yapılması gerekli görülmüştür. Bunlar durağan, yaşamsal ve çevresel ögelerdir. Bu ögeler, tarihi süreçte sokaktaki dönemsel değişimlerin fiziki ve sosyal açıdan değerlendirilmesinde ve doğal yapı ile ilişkilendirilmesinde temel başlıklar olarak değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1

SOKAK, SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİMİ VE ANADOLU'DA SOKAK

1.1. SOKAK ve SOKAĞI OLUŞTURAN ÖGELER BAĞLAMINDA SOKAĞIN MEKANSAL DEĞİŞİMİ

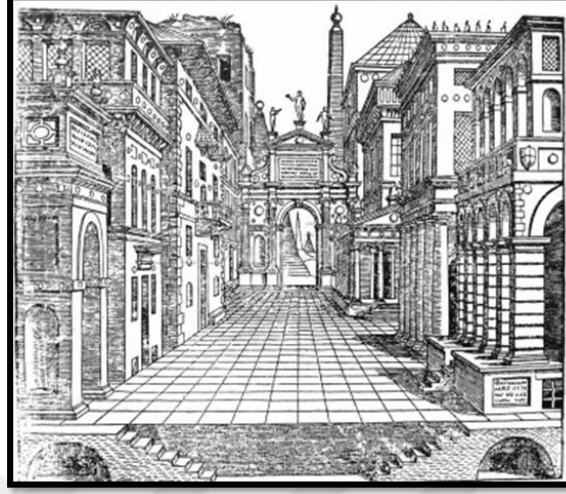
1.1.1. Kent İçinde Sokak

Şehre dair bir şey düşünün, Aklınıza ilk olarak ne gelir? Sokaklar [3].

Sokak, sözlük bilgisi olarak çoğu zaman, yapı ile birlikte değerlendirilmiş ve /veya yaya-taşıt ilişkisinde kullanım ve genişlik hatta uzunluk açısından açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Hasol, sokağı “kent ve kasaba içinde yapılar arasındaki yol” biçiminde tanımlarken [4]; Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “il, ilçe gibi yerleşim bölgelerinde, iki yanında evler olan, caddeye oranla daha dar ve kısa olabilen yol” olarak açıklanmaktadır. Diğer yandan kentin toplumsal, ekonomik ve siyasi birikimi içinde sokaklar, değişen anlamlarla her zaman bilimsel çalışmalara ve araştırmalara konu olmuştur.

Moughtin, sokakları sınıflandırırken, Vitruvius ve onun tiyatrodaki arka plan olarak kullandığı üç adet sokak sahnesine dikkat çekmektedir. Moughtin, kentlerde sadece isim ve sembollerin değiştiğini, güçlü bir imaja sahip olan Avrupa kentlerinin genel biçimsel niteliklerini sergileyen bu sahnelerin gerçekte de halen korunmakta olduğunu ifade etmektedir. Bu kentlerde, özellikle bireylerin zamanla değiştiği vurgulanmaktadır. Moughtin’in ele aldığı tiyatro örneğinde sahne, durağan öğeleri, bireyler ve oynanan oyunlar ise dinamik öğeleri simgelemektedir. Sahnelere verilen isimlerle de sokakların o günkü yaşam biçimi tanımlanmaktadır. Trajik, Komik ve yaratıcı olarak tanımlanan bu üç sahne, birbirinden farklı durumları ifade etmektedir. Trajik sahne alınlık,

heykeller, krallar için yapılmış sütunlar ve diğer abartılı nesnelerin sokağa yansımaları tasvir etmektedir [5] (Şekil 1).

Şekil 1. Trajik sahne [5].

Komik sahne, balkon ve pencere detayları ile sıra konutların sokak üzerindeki etkisini açıklamaktadır [5] (Şekil 2).

Şekil 2. Komik sahne [5].

Yaratıcı sahne ise ağaç, dağ, mağara ve diğer doğal çevrenin oluşturduğu manzarayı tasvir etmektedir [5] (Şekil 3).

Şekil 3. Yaratıcı sahne [5].

16. yy'da birbirinden farklı üç adet sokağın oluşturduğu etkiye bağlı olarak resmedilmesi ve isimlendirilmesi, sokakların sadece ulaşımın bir parçası olmasının ötesinde bir yaşam mekanı olarak algılandığının da bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Bu sokakların, tiyatrodan insanlar tarafından oynanan bir oyunun arka planı olarak kurgulanması ise, sokakta bulunan durağan öğelerin değişmediğini, sokakta yaşayan bireylerin, olayların ve simgelerin değiştiğini vurgulamaktadır [5]. Sokağı, birey için gündelik yaşamın önemli bir parçası olarak değerlendiren böylesi yaklaşımlarda, sokağın çevresindeki binalarda yaşayanlar ve sokaktan gelip geçenler sokağı hareketli ve yaşamsal bir mekan haline dönüştürmektedir.

Her bakış, kendi gerçekliği üzerinden sokağı yeniden tanımlarken; sokaklar, toplumsal karşılaşmalara ve siyasi protestolara sahne olan özgürlüğün ve direnişin sergilendiği, hem keyifli hem de toplumsal kaygıların yaşandığı, şehre özgü ve büyüleyiciliğini elinde tutan, bütün bu ilgi alanlarını şehrin içinde barındıran bir mekan olarak da karşımıza çıkmaktadır [6].

1958'de Jacobs, bir kenti düşündüğümüzde akla ilk olarak sokakların geldiğini, sokakları ilginç görünen bir kentin de ilginç olduğunu belirtmektedir [7]. Jacobs, bireyler ve komşuluk ilişkileri üzerinden sokağı şöyle değerlendirmektedir:

Kent kaldırımlarının sosyal hayatının özelliği tam da kamuya açık olmalarıdır. Birbirini tanımayan insanları samimi, mahrem bir sosyallikte bir araya getirirler ve çoğu durumda insanlar birbirlerini bu şekilde tanımaktan zerre kadar rahatsız olmaz [7].

Jacobs, bir yandan kent sokağındaki yaşamın bir yandan yakın-samimi komşuluk ilişkileri kurmaya olanak tanırken, diğer yandan mahremiyeti koruyan bir özelliği olduğunu da vurgulamaktadır [7].

İyi bir kent sokağında komşular, insanların temel mahremiyetini koruma arzusu ile çevresindeki insanlarla çeşitli derecelerde temas, hoş vakit geçirme ya da yardımlaşma isteği arasında mucizevi bir denge kurar. Bu denge büyük ölçüde, hassas bir şekilde düzenlenmiş minik ayrıntılar sayesinde sağlanır; bu ayrıntılar o kadar kendiliğinden hayata geçirilmiş ve kabullenilmiştir ki, normalde verili oldukları düşünülür [7].

Crouch, kültürel eylemler açısından sokağın en hareketli mekanlardan biri olduğunu belirtmektedir: *Kültürel eylemler, hayatın sıradan köşelerinden sokağa dökülürler; kültürel eylemlerin sayısız yeri sokaktan görünür hale gelir ve sokak görüntüsünün bir parçasını oluştururlar. Sokağın sınırları benzer biçimde mekânların çevrelerinden içine doğru birleşir. Her bir eylem ve yer, sokağın görünümüne katkıda bulunur. Sokaklar başlı başına kültürel pratiğin ve insanların kent hakkındaki bilgisinin yerleridir. Çünkü sokaklar aktivite yerlerini, kültürel pratik yerlerini birbirine bağlar. Kaçışı olanaklı kılar ve başka bir yere ya da kişiye geçiş için bir basamaktır. Günlük kültürel hayattaki mükemmel ya da sıradan her türlü yeri birbirine bağlar [8].*

Moughtin'e göre sokak, kent içindeki fiziksel yapısının yanında aynı zamanda sosyal bir olgudur ve kimin sahip olduğu, kimin kullandığı, kimin kontrol ettiği durumlarına göre analiz edilebilir. Moughtin, yapılış amaçları değişen sosyal ve ekonomik fonksiyonları olduğunu belirttiği sokağın, aynı zamanda üç boyutlu fiziksel bir forma sahip olduğunu; kimi durumları engellerken, bazılarını da olanaklı kıldığını; binalar arasındaki diğer sokaklarla ve şehrin içinde bağlantıyı sağladığını belirtmektedir. Bağlantı olarak insanların hareketini yaya ya da araçlı olarak kolaylaştırdığını; ancak asıl etkili olduğu insanlar ve gruplar arasındaki iletişim ve etkileşimi kolaylaştırma özelliğinin en az hissedilen özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Onun anlamlı fonksiyonunun, aynı zamanda onun günlük etkileşim, dinlenme, sohbet, eğlence ve geleneksel törenler için bir yer olması özelliğini de içinde barındırdığını belirtmektedir [5].

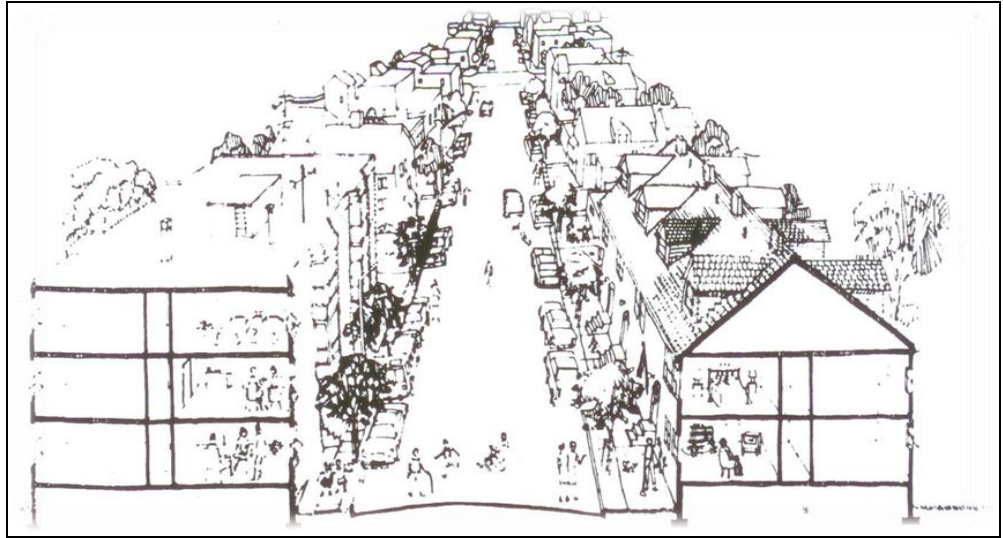
Sokağın çok çeşitli anlamları, sokağı belli başlıklar altında değerlendirmeye yönelik bilimsel çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Böylesi bir çalışmada sokak yukarıda da

açıklanan birçok yaklaşımı içine alabilecek biçimde şu başlıklar altında gruplandırılmıştır [9].

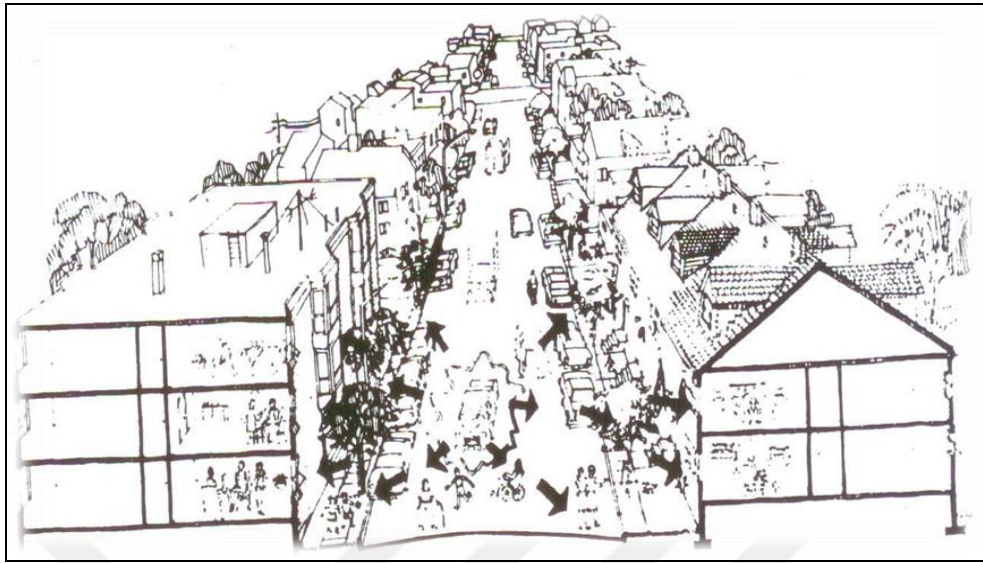
Kamusal mekan olarak sokak: *Sokaklar, meydanlar, parklar, açık alanlar halkın toplanacağı, birbirleriyle karşılaşacağı, kaynaşacağı, bireysel ve birlikte kendilerini ifade edebilecekleri, kentli kültürü yaratacakları özgürlük ve toplumsal-davranışsal uzlaşma alanlarıdır* [9].

Trafik mekanı olarak sokak: Bu yaklaşım sokağı taşıt ve/veya yaya ilişkileri, taşıtın çevresine etkisi üzerinden değerlendirir. Buna göre sokak; Sakin ve hoş bir mekan, Araç trafiğinin ortaya çıkardığı rahatsızlık ve tepkilerin mekanı ve-Araç trafiği ile uyumun sağlanabildiği mekanlar olarak açıklanabilmektedir [9] (Şekil 4-5).

Örneğin Şekil 4'te araç trafiğinin çok az olduğu bir sokak, çocuklar ve sokak sakinleri için hoş, sakin ve güvenilir (oyun oynamak için güvenli kaldırımlar, yaşlılar ve engelliler için güvenli bir çevre) bir mekan iken; Şekil 5'te görüldüğü biçimiyle trafiğin yoğunlaşmasıyla birlikte gürültü, sarsıntı, egzoz dumanına bağlı olarak hava kirliliği, çocuklar ve sokak sakinleri açısından güvensiz ve rahatsız bir sokak haline dönüşmektedir. Bu süreçte sokak sakinleri bu duruma tepki verebilir, zamanla uyum sağlayabilir veya daha konforlu bir sokak yaşamı için yer değiştirirler.

Şekil 4. Araç trafiğinin etkilerinden önce sokak [9].

Şekil 5. Araç trafiğinin etkilerinden sonra sokak [9].

Bir topluluk ve komşuluk bölgesi olarak sokak: Her ne kadar tüm komşular sokak topluluğuna katılmak istemese de, sokak sakinlerinin isteği halinde, sokaklar ortak yaşam alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokak sakinleri, sadece kentsel yaşamın yabancılaşmasını azaltmaz, sokak etkinliklerini teşvik edebilir, sokağın temiz tutulmasını sağlayabilir, ortak faaliyetlerin girişimini ve sokağa ait olan yapı, malzeme, sokak mobilyaları ve peyzaj gibi konuların korunmasında kendini sorumlu hisseder ve yasal anlamda değilse de sosyal sorumluluk içinde sokakları korurlar [9].

Oyun ve öğrenme alanı olarak sokak: Sokak, birçok çocuğun oyun oynayabileceği iyi bir mekândır. Alanların karakterindeki çeşitlilik, farklı çeşitte yüzeyler, çocukların katılmaktan hoşlandıkları sokak oyunlarının oynanabileceği alanlardır [10]. Diğer yandan sokak, bir öğrenme ortamıdır. Çocuklar doğa hakkında birçok şeyi; bitkileri ve ağaçları, güneş ve rüzgarı kendi kendine yeryüzünde gözlemlemeyi sokak aracılığıyla öğrenir. Eğer sokakta onların güvenli bir şekilde karşılaşabileceği insanlar varsa, onlardan sosyal yaşam hakkında da bilgi edinebilirler [9].

Yeşil alan olarak sokak: Yeşil alanlarıyla sokak, kentin sert ve kirlenmiş etkisi altında rahatlamayı sağlarken, aynı zamanda gelecek mevsimi bildirerek, çiçeklerin büyümesinin ve çürümesinin yaşamın kendi döngüsü sayesinde olduğunu insanlara hatırlatır [9].

Güvenilir, sağlıklı ve yaşanabilir bir alan olarak sokak: Aşırı hız ve dikkatsiz sürücülerin de etkisiyle güvenilirliği azalan sokaklarda, araç-yaya ilişkisinde yaya öncelikli yaklaşımlar önem kazanmaktadır [9].

Eşsiz tarihi bir mekan olarak sokak: Tüm sokakların tarihi bir geçmişi vardır ve bu tarihi birikim ortaya çıkarılabilir. Kentsel doku içerisinde sokakların biçimi, düz veya kıvrımlı oluşları, çıkmazlar, sokak ve meydanların mekânsal ilişkileri, ada boyut ve biçimleri, sokak köşelerinin biçimlenmesi, yapıların cephe oranları ve sokakla ilişkileri tarihi çevreye karakter veren özelliklerdir [11].

1.1.2. Sokağı Oluşturan Öğeler Bağlamında Sokağın Mekânsal Değişimi

2013 yılında UNESCO Tarihi Kentler için Yeni Yaşam Bildirgesi'nde (New Life For Historic Cities) Bildirgesi'nde, tarihi kentsel çevreyi anlamak ve yönetmek için, kenti durağan bir anıt veya yapı grupları olarak anlamamanın ötesinde, onu ekonomik, sosyal, kültürel ve doğal değerlerin de biçimlendirdiği bir alan olarak ele almanın gerekliliğini belirtmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kentin önemli bir parçası olan sokaklar, kentlerde insanların birbirleri ile temasını sağlayan, özel ile kamusalın iç içe geçtiği ya da özel alandan kamusal alana ilk geçiş olarak insanlara zengin deneyimler sunan mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokakta yer alan bina, ağaç gibi elemanlar sokağı fiziksel olarak tanımlarken, sokaktaki evlerde yaşayanlar, sokaktan gelip geçen yayalar, çevresi ile işlevsel ilişki kuran kullanıcılar ve onların gereksinimleri de sokağı yaşamsal olarak tanımlamaktadır [12]. Kentin topografyası, iklimi, doğal yapısı, flora ve faunası gibi değerler ise kentlerin doğal çevre öğelerini oluştururken aynı zamanda sokağı da biçimlendirmektedirler.

Kentsel yaşam içinde sokağına ilişkin çoğu değerlendirme, sokağın geçmişe tanıklık etmiş ve geçmişi bugüne taşıyan, sosyo-kültürel yaşamı içinde barındıran yaşayan bir alan olduğunu ve doğal çevreyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bakışla, sokağı analiz etmeye çalışan bir yaklaşımın sokağı doğal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gibi çok çeşitli açılardan değerlendirmesi ve mimari kentsel açıdan yapısal değişimin de bu yaklaşımla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Böylesi bir değerlendirme, sokağın tarihi ve kültürel birikiminin açıklanması ve belgelenmesi

açısından bu çalışma kapsamında da yönlendirici olmuş ve sokağın tarihi birikiminin belgelenmesi üç temel yaklaşımla ele alınmıştır. Bu başlıklar şöyle belirlenmiştir:

Durağan Öğeler: Dikey ve yatay öğeler (Yapılar, duvarlar, sokak mobilyaları, peyzaj elemanları ve merdivenler, yaya-taşıt yolu, meydan, otopark, parsel, teknik altyapı gibi).
Yaşamsal Öğeler: Sokağı Kullananlar (Sokak sakinleri ve seyahat edenler), kültürel ve ekonomik öğeler.

Çevresel Öğeler: Mikroiklimsel, topografik, flora ve fauna gibi doğal çevre değerlerinden oluşan öğeler.

1.1.2.1. Durağan Öğeler

Moughtin, Vitriuous'un tiyatro sahnesinden yola çıktığı yaklaşımında, oluşturulan sahneleri birer durağan öge simgeleri olarak tanımlar. Ancak tiyatrodaki bireyler ve oynanan öğeler dinamik öğelerdir. Sokağın çevresindeki binalarda yaşayanlar ve sokaktan gelip geçenler sokağı hareketli ve yaşamsal bir merkez haline dönüştürürler. Sokağı fiziksel açıdan durağan öğelere bağlı olarak açıklamayı hedeflediğimizde, dikey ve yatay olarak iki yaklaşım ortaya çıkar. Yapılar, duvarlar, sokak mobilyaları, peyzaj elemanları gibi dikey öğeler ve yaya-taşıt yolu, meydan, otopark gibi yatay elemanlar, sokağı bir taraftan sınırlandırırken, diğer taraftan görsel açıdan da mekanı zenginleştiren ve mimari mekan ile kentsel mekanın bütünleştiricisidirler. Örneğin bina cepheleri, bahçe sınırlarına ait form, renk, malzeme, kapı-pencere detayı gibi biçimsel öğeler, bir yandan sokağı sınırlayıcı öğeler, diğer yandan sokağa katkı sağlayan öğeler olarak bir bütünlük sağlamaktadırlar [5].

Durağan öğelerin sokağa etkileri bazı çalışmalara göre şöyle açıklanabilir:

Ölçek-Oran Etkisi: Sokağın en-boy oranı, (binaların yüksekliği ile sokağın eni arasındaki oran gibi), sokak yaşamı ve kullanımı açısından önem taşımaktadır. Sokağın koruyuculuğu, sınırlayıcılığı ve kullanımı, bu oranların nasıl kullanıldığıyla ilgilidir. Örneğin sokak ve bina oranlarının değişmesi sokakların daha az ışık almasına, rüzgâr koridorlarının oluşmasına, sokağın kullanıcıları için konfor koşullarının olumsuz etkilenmesine ve daha fazla enerji tüketimine sebep olmaktadır [13].

Çoğu çalışma ideal bir sokağa ait binaların yüksekliği ile binalar arası uzaklığın oranını 1 ve 1'e yakın olarak değerlendirir [14-19]. Bu oranın 1'in altında olması hapsolmuşluk hissi ve kapalılık korkusu ile ilişkilendirilirken; 1'in üstünde olması mekânsal etkinin kaybolması ve tanımsız bir alanın nedeni olarak belirtilmektedir. Yapıların bölüntüleri, girintileri, çıkıntıları, bina duvarlarındaki alçalma ve yükselmelerle oluşan yükseklik değişimleri, saçak, kolon ve arkat kullanımı gibi düzenlemelerle ölçeği yaya ölçeğine indirecek mimari ayrıntılardan yararlanılması gerektiği de ifade edilmektedir [18, 20].

Eldem, ölçek / oran etkisi ve yaya kullanımı açısından İstanbul'un geleneksel mahallelerini şöyle değerlendirmiştir: *İstanbul yarımadasının bugün izleri hala okunan mahallelerinden rastgele birine göz atmak heyecan vericidir. Çoğunluğu ahşap konutlardan, konaklardan oluşan bu yerleşmelerde her şey yaya yürüyen insana ya da atlıya göre oluşmuştur. Yolların genişliği, inişi, yokuşu, cumbaların yerden yüksekliği, sokaklar, yaşama birimi olan evlere götüren dış koridorlardır. Bir ağacın dalları, bir yaprağın besleyici damarları gibi organsı bir oluşum içinde biçimlenmişlerdir. Nasıl bir daldan daha ince bir dal ayrılınca ana dal adeta sistemi dengelemek istemişçesine az ya da çok belirgin şekilde yön değiştirirse, sokaklarda hemen her önemli konut için veya birkaç konutluk bir sokak ya da çıkmaz sokak için uç verdiklerinde biraz genişler ve yön değiştirirler. Yürüyen insan bu kırılmalardan ve sokağı oluşturan öteki öğelerden işaretler alır. Ancak ana görsel ve işitsel yakın algılama içinde, konutlardaki yaşama ilişkin hemen hiçbir şey açıklanmaz. Konutun genellikle penceresiz beden duvarları ve yüksekçe bahçe duvarları, yürüme seviyesinde sokağın çeperlerini oluşturur. Birkaç sokağın kavşağı, geometrik ve önceden tarif edilmiş bir düzeni olmayan bir genişlik kazanır [21].*

Kapalılık Etkisi: Sınırlayıcı öğelerinin yüksekliği ve konumlanışına bağlı olarak sokağın kapalılığı, sokakta yaşayan insanların sokağa hakim olma, sokağı sahiplenme ve sokakta kendini güvende hissetme içgüdüsünü güçlendiren ve sokağı yaşanabilir mekan haline getiren bir özelliktir [22]. Kapalılığın azalması, imgelerin algılanamaması, yönlendirmelerin, sokaktaki aidiyet güvencesinin azalması anlamına gelmektedir [23-26]. Kapalılık ve açıklık etkisi, sokak üzerinde yer alan yapıların doluluk ve boşluklarına bağlı olarak da artmakta ya da azalmaktadır. Sokağı oluşturan yapı dizilerinin dışa açılan pencereleri, çıkmaları, balkonları ve girişleri sosyal ilişkilerin oluşmasını sağlayan doğru ayrıntılardır ve arayüzü canlandırıcı çözümlerdir [27].

Zemin katlarda, nispeten yoksul sıra evler dışında, sokakla kurulan tek ilişki binaların giriş kapısıdır. Ev bahçe ile bütünleşirken, bahçe sokaktan yüksekçe bir duvarla ayrılır. Duvarın üzerinden sarkan mor salkım, yasemin, ya da asma gülünün görüntüsü ve kokusu dışında evden sokağa hiçbir şey sızmaz. Böylece alt katta yalnız düz bir çizgi ile sokağı çizen konut, üst katta hareketlenir. Hemen her oda, dış biçimlenişte açıklanır. Alaturka kiremitle örtülü genişçe saçaklı kırma çatılar bu biçimleniş izler [21].

Trancik, kentsel doluluk ve boşlukların arasındaki ilişkinin algılanabilir olduğunda, mekânsal kurgunun oldukça başarılı bir şekilde işlediğini belirtmektedir. Ona göre, kent içinde mekanları yaratan ve bu mekanların kuşatma hissinin derecesini belirleyen, doluluk ile boşluk arasındaki ilişkidir [28].

Süreklilik ve Hiyerarşik Etkisi: İdeal bir sokakta yaşayan insanın sokağı bir bütün olarak algılayabilmesi için hiyerarşik ve sürekliliği olan bir düzenden bahsetmek gerekir [29]. Hiyerarşik düzenlemelerde mekân, kendinden daha geniş açıklığa yönlenecek biçimde konumlandırılmalı [18], süreklilik kamusal-dan-özele, açıktan-kapalıya, içten-dışa geçişleri sağlamalıdır. Kamusal-dan özele geçiş, yarı-özel ve yarı-kamusal mekânlarla yapılmalı, kesin ve sert geçişlerden kaçınılmalıdır [18, 30-31]. Sokakta yaşayan yayanın yürüyüş doğasına uygun çözümler ve ölçütler alınmalıdır [32-34]. Yaya için net bir güzergâhta geçirgenlik ve mekânsal süreklilik sağlanmalıdır [35].

Görsel Estetik Etkisi: Sokağa bakı veren bina cephelerinin üzerinde bulunan her türlü mimari detay, sokağa estetik anlamda katkı sağlamaktadır. Geçmişten günümüze ulaşan estetik açıdan değer taşıyan ve aynı zamanda belli bir dönemin kültürel izlerini taşıyan mimari detaylar, sokağı oluşturan öğelerdendir.

Bina cephelerinin sokakta yaşayan insanların görsel algısını etkileyecek diğer öğeleri ise; yapım malzemeleri, renkleri ve cephe üzerinde bulunan doluluk ve boşluk oranları olarak ele alabiliriz. Yapı düzlemlerindeki bu veriler mekânın zenginleşmesinde, çekicilik ve ilginçlik kazanmasında rol oynar [36].

Binaların cephelerinin kimliğini veren öncelikle iç/dış arasındaki bağlantıyı simgesel ve işlevsel olarak kuran açıklıklardır [37-38]. Açıklıklar dışındaki cephe elemanlarından payandalar, kolonlar, nişler, çıkmalar, balkonlar, sundurmalar, girişler, eşikler, vitrinler, camekânlar, güneş panelleri, reklâm panoları/taşıyıcıları, saçaklar bazen strüktürel

dayanıklılığı sağlayan, bazen de cephedeki ritmik elemanlar olarak kullanılmakta ve arayüzün düşey bileşenini belirlemektedir [27, 38-39].

Birkaç dükkan, çeşme, kahve ve mescidin yer aldığı bu kavşakta bir çınara veya bir asma çardağına rastlarız. Daha önemli bir yol ayrımında ise, bir cami ve belki ona bağlı bir subyan mektebi, bazen bir kütüphane binası bulursunuz. Toplumun belli bir yere getirdiği kişilerin inşaa ettirerek kamu yararına vakfettikleri bu sosyal ve kültürel kurumlara ait “meşruta” dükkanlar ve hamam bu çekirdeği tamamlar [21].

1.1.2.2. Yaşamsal Öğeler

Sokak, yaşayan bir mekândır. Sokağı fiziksel olarak sınırlandıran ve oluşturan durağan öğelerin içerisinde, sokakta bulunan her yaş ve cinsiyetteki insanı, toplumu, toplumsal ilişkileri, insanın kullandığı araç ve gereci, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda geçmişten günümüze ulaşan ve günümüzde yaşamakta olan tüm izleri, sokağı oluşturan yaşamsal öğeler olarak nitelendirebiliriz.

Sokağı kullananlar: Bir yaşam mekanı olarak sokak, bireylerin cinsiyetine, yaşadığı zamana ve yere göre farklı tanımlarla açıklanabilir. Örneğin çocukluk çağında olan bir birey için sokak, oyun oynama, bisiklet sürme, arkadaşlarla iletişim kurma gibi sosyal aktivitelerin gerçekleştirildiği bir yer; gençlik çağındaki bir birey için yürüyüş yapma, arkadaşlarıyla sohbet etme veya orta yaşlı bir birey için sohbet ettiği veya alışveriş yaptığı bir mekan olarak tanımlanabilmektedir. Tüm yaş grupları için gece-gündüz, yaz-kış, günlük-mevsimlik ve kültürel farklılıklara bağlı olarak değişen bir yaşam da sokağı analiz ederken ele alınan önemli konulardan bazılarıdır [9]. Diğer yandan bireyin yaya veya herhangi bir araçla, sokak ve/veya sokaklar arasında kullanım çeşitliliğine dayalı hareketliliği de sokağın yaya-arac kullanım ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Evden okula gitmek için sokağa çıkan bir çocuk, komşusuna gitmek için sokağa çıkan bir ev hanımı sokağın kullanım farklılığını belirten bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Sokakta bulunan bazı öğeler ise, sokağın odak merkezi rolünü üstlenebilir. Odak öğeler, kamusal ve sosyal faaliyetlerin hareket alanı olarak, sokağı oluşturan önemli öğeler arasında yer almaktadır. Bu ortak alanlar ve sokaklar, çoğu zaman nesiller boyu değişmeyen ve süreklilik kılan ritüellerin (törenler gibi) gerçekleştiği alanlar olarak da toplumsal öneme ve hareketliliğe sahip alanlardır.

Kültürel ve Ekonomik Öğeler: Sokak, içinde bulunduğu mahallenin toplumsal, ekonomik ve fiziksel yapıları ile uyumlu hareket eder. Örneğin Osmanlı Dönemi kentlerinde komşuluk ilişkileri, genellikle samimi ve yüz yüze, diğer yandan mahremiyeti de içeren bir özelliğe sahiptir. Birçok örnekte bu yaşam biçimiyle uyumlu olarak, yapı ve bahçe duvarları mekanı ikiye ayırır. Diğer yandan ekonomik ve dinsel yapı da sokak içinde büyük oranda benzerlik gösterir. Örneğin benzer meslekleri sahipleri, aynı sokakta ve/veya yakın sokaklarda konut ve iş alanlarını öncelikle tercih ederler.

1.1.2.3. Çevresel Öğeler

Yerleşmenin eğim, iklim ve mikroklima, flora ve fauna gibi özellikleri sokakların biçimlenmesinde de önemli yere sahip değerlerdir. Örneğin düz arazi, genişlik açıklık ve ufka dek uzanma gibi açılardan ele alındığında peyzaj tasarımı açısından daha az peyzaj ilginçliği ortaya koyarken [40]; eğimli arazilerin çeşitli tasarımlara daha olanaklı olduğu belirtilebilir:

Eğimli arazinin özelliği iniş-çıkışlı oluşudur. Eğimin doğasına uyularak teraslı-sedli bir şema geliştirilebilir... Düzlükler elde etmek için ya eğimden kesilir, oyulur veya eğim doldurularak çıkma yapılır. Her iki durumda da toprağın yerinde durması için dayanma/istinad duvarı inşa etmek gerekir... Eğimli arazi çoğunlukla iyi bir görünüm açısı sağlar [40].

Topografyanın yanısıra ısı, nem, rüzgar gibi etkenlerle oluşan iklim koşulları da mekan biçimlenmesinde ve dolayısıyla sokakların tasarımından kullanımına kadar çok çeşitli başlıklarda etken olan doğal çevre verileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yağış sonrası sel suları altında kalan sokaklar ve yapılar; soğuktan, sıcaktan veya rüzgardan korunmak için farklılaşan mimari çözümler, sokağa gölgelik yapan ve /veya yağıştan koruyan saçaklar gibi tasarımlar sokağı farklılaştıran tasarım örnekleridir.

İnsanlar, karşılıklı olarak yer alan cumbalar ve saçaklarla güneşten ve yağıştan korunmuş olarak yürürler. Yine de hiçbir sokakta sadece yanaşık sıra evler sürekli bir duvar oluşturmaz. Yer yer bahçe duvarları bu çizgiyi bozarak, sokağa gökyüzünü,

güneşini, yeşili ve rüzgârı getirirler. Yol dokusunun fiziksel koşullara bağlı spontane oluşumu genellikle işlevsel sisteme yabancı elemanlarda etkilenmez [21].

Çevresel öğeler, doğal çevrenin temsilcileri olarak sokağın oluşumundan değişimine kadar her süreçte farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Durağan ve yaşamsal öğelerin birbirleriyle kurduğu ilişkinin sonuçları da bu değişimin önemli bir parçasıdır. Yapıyla birlikte yada bağımsız tasarlanan kuş evleri, sokak hayvanlarının beslenme ve barınmasına olanaklı tasarımların gerçekleştirilmesi; sokağın kullanıcıları tarafından bunların korunması ve kullanılması, sokağın doğal çevreyle kurduğu ilişkiyi açıklayan örneklerden biridir.

1.2. ANADOLU’NUN TARİHİ VE KÜLTÜREL BİRİKİMİNDE SOKAK

Anadolu kentlerine ilişkin yapılan araştırmalar, sokağı büyük oranda yaya ve araç öncelikli kullanımları açısından değerlendirmektedir. Bu açıdan sokağı ele alan çoğu çalışma, 19. yüzyıl öncesi ve sonrasına yönelik değerlendirmelere ağırlık verirken; sokağı 19. yüzyıl sonlarına kadar ağırlıkla yayanın kullandığı alanlar olarak açıklamaktadır. Aktüre, 19. yy’ın son çeyreğine kadar, at arabasının Anadolu’da kent içi ulaşımında çoğunlukla kullanılmadığını belirtmektedir. Yayaya göre tasarlanmış kentlerin açıklamasında mahalleler arası uzaklıkla ilişkilendirilmesinin gerekliliğini ve kentlerde birbirine en uzak iki mahalle arasındaki yol bağlantısının yaya olarak, 30-45 dakika uzaklıkta yer alan yolun (yaklaşık 2 km) mesafelerde olduğunu ifade etmektedir. Anadolu kentinin bu bakışla değerlendirildiğinde ise yaya ölçeğinde tasarlandığının belirtilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır [41].

Aktüre aynı zamanda, 19.yy’ın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyo-ekonomik yapı değişiminin yansıması olarak kentlere yeni gelen, İstanbul kökenli sivil ve asker bürokratlar ile dış ticaretle uğraşan Rum ve Ermeni azınlıkların ulaşım teknolojisinin Anadolu için yeni bir aracını, at arabasını, kentlerde kullanmaya başladıklarını belirtmektedir [41]. Diğer yandan aynı dönemde kentlere yönelik yapılan yasal düzenlemelerin de sokak düzenlemelerine ilişkin yeni kararlar içerdiği ve ağırlıkla birbirini dik açılarla kesen grid yolların yapımına yönelindiği açıklanmaktadır:

...kent içinde çıkarılan nizamnamelere uygun olarak yangın alanları gibi yeniden düzenlenen veya yeni konut kullanımına açılan alanlarda ortaya çıkan dokuda 1880’lerden sonra kentlerde gelişen mahallelerde yol düzenlemelerinin tekerlekli

araçlarla ulaşım, su ve kanalizasyon hizmetlerinin kolaylıkla götürülmesine olanak veren düzgün yollar olduğunu göstermektedir [41].

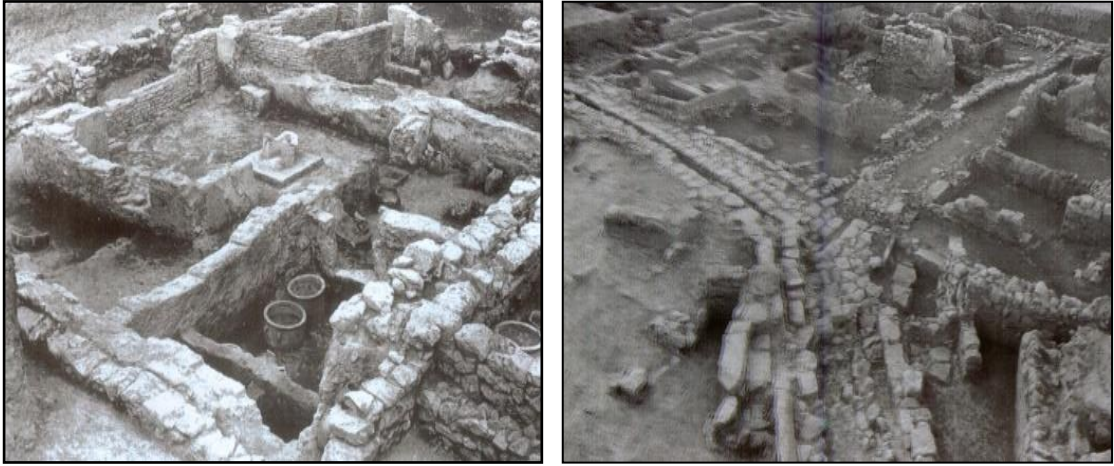
Bu bölümde yukarıdaki yaklaşımlardan da yola çıkarak, yapılan bilimsel araştırmaların olanak tanıdığı ölçüde ve çeşitli örnekler üzerinden Anadolu'da sokağın tarihi bağlamda genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1.2.1. Antik Dönem Kentinde Sokak

Antik dönem kenti sokaklarının değerlendirilmesi, eldeki veriler ışığında ve genellemeler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Bu değerlendirmeler, M.Ö. 3000'lerden itibaren Anadolu kentlerindeki sokak düzenine ait bazı araştırma sonuçlarının örneklerle açıklanmasını hedeflemektedir. Arkeolojik araştırmalar, bu dönemde Anadolu kentlerinde düzenli ve düzensiz sokak sistemlerinin görülebileceği yerleşmelerin bulunduğunu belirtmektedir.

Özgüç, Kültepe, Alishar ve Boğazköy gibi yerleşim alanlarındaki araştırmalar, bu yerleşimlerin düzenli mahalleler, güzergahları belli sokaklar ve meydanlara sahip olduğunu ve bu kentleşme düzeninin bu çağı Hitit mimarlığının da esasını oluşturduklarını belirtmektedir [42]. M.Ö. 3. binin sonlarında Anadolu'da Asurlular tarafından kurulmuş on Karum'un başkenti / idare merkezi Kültepe (Kanes ve Nesa)'nın, sokak düzenine ilişkin ise şöyle değerlendirmeler yapılmıştır:

Sık yapılardan oluşan mahallelerde yaşayan halk için genişçe sokak kavşakları, küçük meydanlar, (varsın) evlerin üst katları veya düz damlar rahatlık, açık hava için şehrin en çok tercih edilen yerleri olmalıdır. Yapılar birbirine bitişik olmalarına rağmen, her ev özgürlüğünü ve sırrını korumaktadır. Duvarları, ortak olan bu komşu evler aynı zamanda inşa edilmiş olabilirler. Evlerin dış kapıları, ya doğrudan doğruya veya küçük antreler vasıtasıyla sokağa açılmaktadır. Hiç şüphesizdir ki, bu sık yapı tarzına, kalabalık bir nüfus ve yerleşim alanının belli bir sınırı olması neden olmuştur. Karum'da ortak duvarlı binalar komşu ilişkilerinin iyi olduğunu gösterir. Bu bitişik yapı şekli komşuların birbirlerini desteklemelerini, dayanışmalarını daha kolay sağlamaktadır [42](Şekil 6).

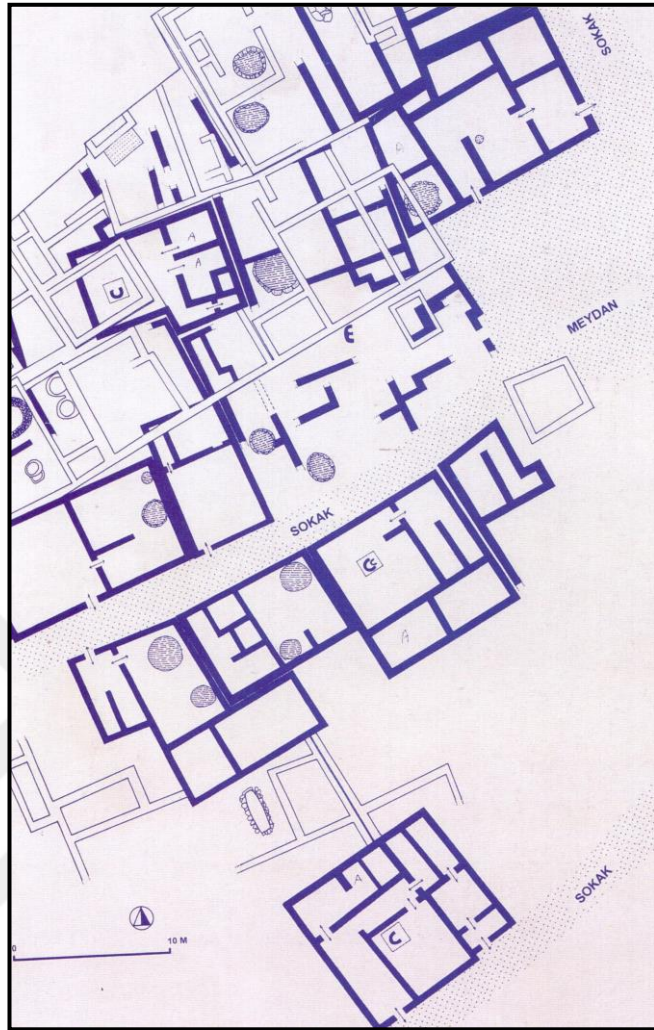

Şekil 6. Kültepe yerleşmesi konut ve sokak dokusunu gösterir fotoğraf [42]

Kültepe sokaklarına ait yapılan değerlendirmeler, sokağın oluşumu, biçimi ve işlevine dair birçok konuya örnek bağımlı açıklamalar getirmektedir (Şekil 7). Şöyle ki;

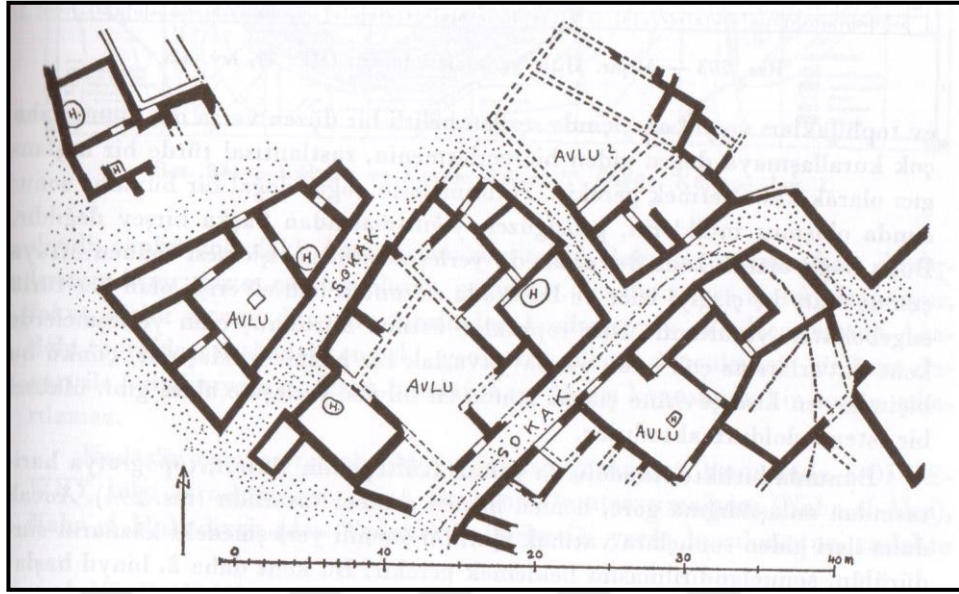
Bir arabanın geçebileceği genişlikteki sokaklar evlere göre yönelmişlerdir. Sokağın her iki bordürü iyi işlenmiş, büyük taşlarla, düzenli bir şekilde sınırlandırılmıştır. Tabanı yassı taşlarla kaplıdır. Karum sokakları toprak tabanlı veya taş döşelidir. Artık su kanalı sokağın kaldırım taşlarının altından geçmektedir. Çöp çukurları meydanlara, küçük ve boş alanlara açılmıştır [42].

Karum'da sokakların kesiştiği alanlarda ve meydanlarda Pazar kurulmuş olduğundan şüphe etmemek gerekir. Büyük mahallelerde sokağa açık, yan yana sıralar halinde inşa edilmiş yapıların birer dükkân veya aşhane olduğu anlaşılmaktadır [42].

Şekil 7. Kültepe yerleşmesi konut ve sokak dokusunu gösterir kat planı [42]

Boğazköy aşağı kent geç dönem yerleşmesinin ise birbirini dik açıyla kesen yolları olduğu görülmektedir; buna benzer bir durum Alaca Höyük Tabaka II'de de görülür. Kapalı bir yapı girişimi için büyük alanlara yer vermeyen engebeli araziye uygun olarak Boğazköy'ün geri kalan kesimlerine hem çok gevşek bir düzende yerleşilmiştir, hem de yolların durumu bu tedirgin yüzeye bağlıdır. Bu yerleşmelerde oturanların bir toplumsal anlaşmaya vardıklarını ve bireylerin ortak bir kaçınılmazlığa baş eğdiklerini gösteren, ev toplulukları ve yol ağı içinde sezilen belirli bir düzen varsa da, bunu daha çok kurallaşmaya doğru giden bir yerleşmenin, rantsal türde bir başlangıcı olarak kabul etmek gerekir. Yerleşmelerin çoğu, doğal bir büyüme sonucunda oluşmuş mülklerin, gelişigüzel yığılmasından başka bir şey değildir [43] (Şekil 8).

Şekil 8. Boğazköy, Aşağı Kent konut ve sokak dokusunu gösterir kat planı [44].

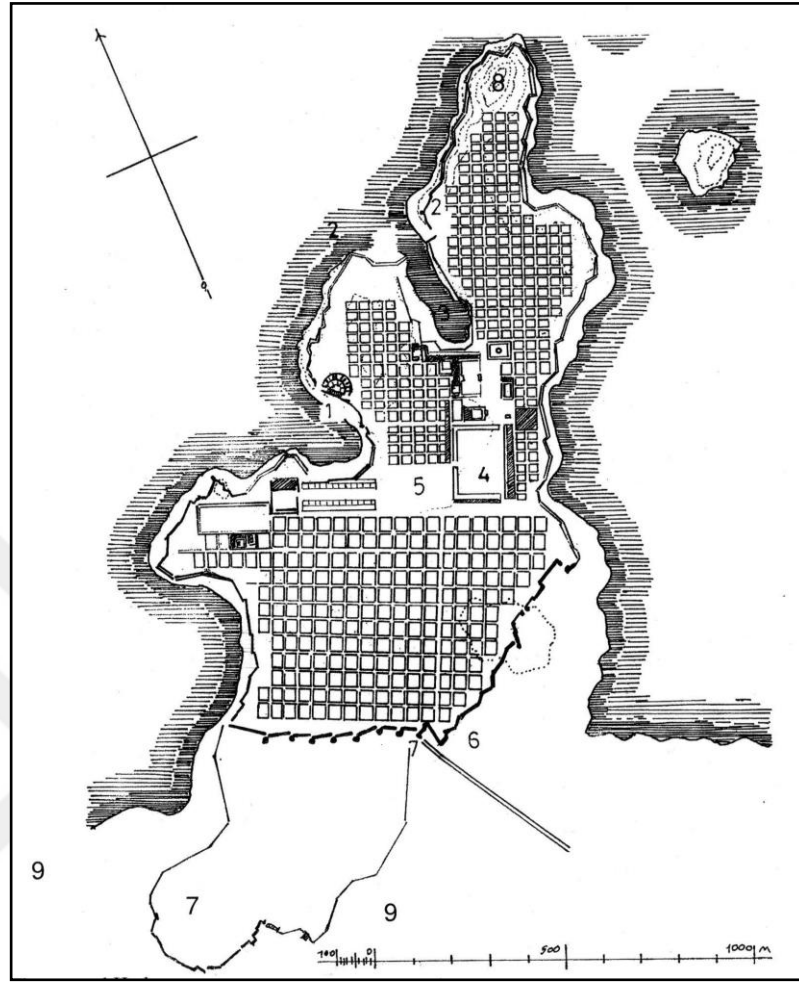
Diğer yandan benzer dönemlerde Anadolu mimarlığının gelişimi ve durumu konusunda araştırmalar yapan Naumann'a göre sokakların düzeni gibi sokak döşemeleri konusunda da farklılıklar olduğu belirtilmiştir. Şöyle ki:

Kuşkusuz sağlam bir kaldırım döşemesi zamanı aşarak korunagelmiş, kazılarda hiçbir zorluk çıkarmadan bulunup, tanınmış ve çeşitli gereçlerden, oldukça değişik işlemler yapıldığı kanıtlanmıştır. Yolların kaldırım ile döşenmesi, özellikle eğimli yolların bulunduğu yerlerde gerekliydi. Troya Tabaka II'de b ve c dönemlerinden FM kapısına çıkan eğimli yol, bu nedenle çok köşeli taş dilimleriyle kaplanmıştı ve bu kaplama, 70 yıldan daha uzun bir süre, havanın etkilerine açık kaldıktan sonra bile, bozulmadan kalabilmiştir [43]. Anadolu'da anıtsal taş kaldırım döşemeleri, Karum Kaniş Tabaka II'de bulunmuştur. Büyükkale/Boğazköy'ün en alt kalesinin düz seti, 1280 dolaylarında kale duvarlarından, aşağı kale avlusunun güneybatı duvarına dek uzanan, küçükten orta büyüklüğe kadar kabaca eşitlenmiş taşlardan yapılmış bir kaldırım örtüsü ile kaplanmıştı. Kale duvarına bitişik olarak doğrudan doğruya dik bir eğimle yükselen ve kaledeki askeri güçlerin yolu olduğu anlaşılan, dar ve kaldırım döşeli bir sokak bu düz setten ayrılmaktadır. Buna karşılık kralların yukarı kaleye çıkış yolu, kurşun rengi taş kaldırım döşemesi ortasında, 3.5m genişliğinde mermer benzeri kırmızı bir taşla örülmüş bir kaplama ile ayırt edilmiştir [43].

1.2.2. Yunan ve Roma Kentinde Sokak

Bu dönem için en yaygın görülen kent formu, dik açılı sokakların ortaya koyduğu grid plana yönelik örneklerdir. Grid plan uygulamalarının, Miletos ve Priene gibi örneklerle klasik dönemde daha geliştirildiğini ifade eden çalışmalar bulunmaktadır [45-46]. M.Ö. 494 yılında Miletos'un Persler tarafından yıkılmasından sonra Miletos'lu Hippodamos, Eski İzmir'de M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ızgara planlı kent dokusundan esinlenerek ve onu geliştirerek birbirini dik kesen sokaklardan oluşan yeni düzenli bir planı, kendi kentinde uygulamıştır [45]. Günümüzde kara içinde kalan, ancak geçmişte Büyük Menderes Nehri'nin denize döküldüğü yerdeki yarımada üzerinde konumlanmış Miletos, M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllar boyunca İyonya'nın en önde gelen kentiydi [47]. Yarımadanın her iki yanını girintili çıkıntılı yapan dört ayrı liman, Miletos tüccarlarına sadece geniş barınak sağlamakla kalmamış onu başka limanlardan, özellikle sayısız kolonilerden gelen gemilere yükleme – boşaltma için önemli bir merkez yapmıştır. Miletos arazisi, yaklaşık 16 km. güneyde ve kutsal bir yol ile kente bağlı olan Didyma (Didim)'deki ünlü Apollon Tapınağı'nı da içermektedir. Yol, Didim'e en yakın bölümü M.Ö.VII. ve VI. yüzyıllara tarihlenen bir sıra heykellerle süslenmiş olarak, Miletos'tan tapınağa değin tören alaylarının izlediği yoldur [48] (Şekil 9). Çeşitli ritüellerin gerçekleştirilmesi için tasarlanmış ana yolların yanısıra, kent içi yollar da dik açılıdır. Şöyle ki:

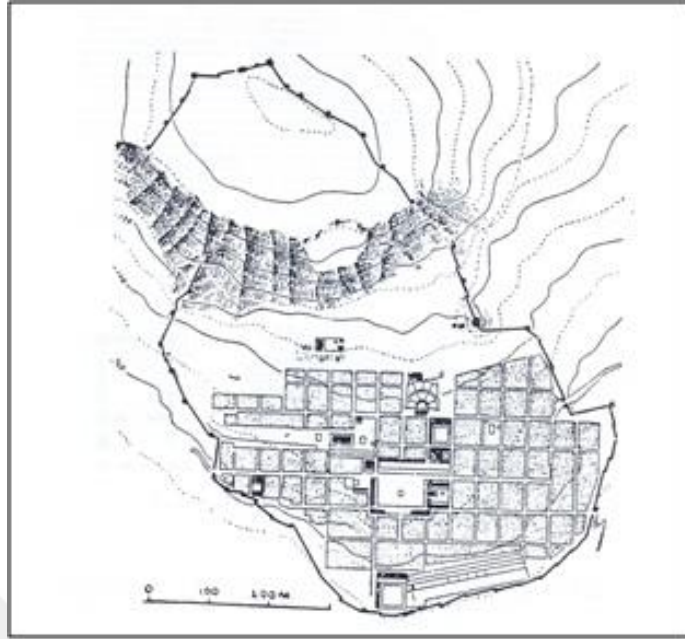
Milet kentinde dik açılı yollar yarımadanın uzun ekseni esas alınarak, yerleştirilmiştir. Sokaklar bu şekilde yönlendirmeye de önem verilerek uzun eksene paralel ve dikey olmak üzere açılmıştır. Yarımadanın güney tarafında da aynı plan uygulanmışsa da yön biraz değişiktir. Yarımadanın kuzeyinde merkezi kısımlardan doğu-batı yönünde 37.76 m kuzey-güney yönünde 28.80 m aralıkla dizilmişlerdir. Sokaklar 3.84m genişliğindedir. Yarımadanın güney tarafında düzen biraz bozulmaktadır. Burada kuzey-güney yönünde ilerleyen 8.25 m genişliğinde bir esas cadde vardır. 4.8 m genişliğinde ve 8.18 m genişliğindeki bir başka cadde bunları kesmektedir [49].

Şekil 9. Miletos Planı [50].

M.Ö. 350 yılında kurulmuş plan şeması ızgara olan Priene yerleşiminin (Şekil 10) yol şemasında da benzer özellikler dikkat çeker. 7.6 metre genişliğindeki Priene kenti Batı Caddesi, kent merkezinden geçerek konutların arasından Nehir Kapısı'na varmaktadır. Kent merkezi, liman ve konut alanı olarak üç bölgeden oluşan kentlerde ise birbirini dik kesen ve bu üç bölgeyi birbirine bağlayan iki ana caddenin var olduğu gözlenmektedir [51].

Kamu yapıları, doğu kapısından başlayan ana yol boyunca kent merkezinde toplanmışlardı ve sokak ağı ile uyum göstermekteydiler. Bunda tek istisna stadyumu (stadium). Bu yapı kentin aşağı kısmında, daha düz bir arazi üzerinde ve kenti oluşturan ızgara plana göre biraz farklı bir açı ile konumlandırılmıştı. Bütün kent arazinin doğal özelliklerinden savunmada yararlanacak biçimde bir sur ile çevrelenmişti [52].

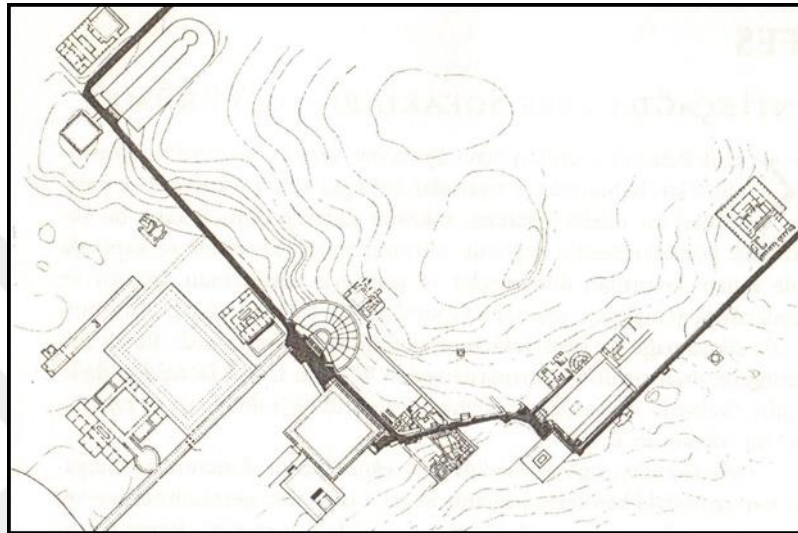
Şekil 10. Priene Planı [53].

Izgara plana ait gerçekleştirilen örneklerde yol şemaları benzer özellikler göstermesine rağmen, topografyaya bağlı farklılıklar yol şemalarının düzenlenmesinde ve özellikle görsel etkilerinde kentsel çeşitlilikler ortaya koymuşlardır.

Efes kentinin ise, doğal çevrenin sunduğu olanakları da değerlendiren bir yaklaşımda, bazı Roma kentlerinden farklı olarak, iki sokağın geliştiği gridal plana sadık kalmadan gridal planı serbestçe yorumladığını belirtmektedir(Şekil 11) [54].

Kent içindeki belki de en önemli bağlayıcı öge, kuzeydoğudaki Coressus Kapısı ile güneydoğudaki Magnesia Kapısı arasında uzanan yoldu. Yeni kenti kuzeydeki eski Artemis Kutsal Alanı'na bağlayan ana caddenin bir parçası olan birbuçuk mil uzunluğundaki bu yolun yönü, Helenistik Dönem'de belirlenmişti bile. Bu yol üç doruklu büyük bir tepenin (eski Pion, bugünkü Panayırdağı) çevresinde bir halka oluşturuyordu; ismi ve niteliği birkaç kez değişmişti. Bu olağanüstü sokağa ne eskiden, ne de bugün bir isim verilebildi. Panayırdağı ile güneydoğudaki daha yüksek bugünkü Bülbüldağı, arasındaki dar vadinin dibi boyunca uzanan sütunlu yol, eski bir tören yolunu izliyor, geç antik çağda Embolos diye biliniyordu. Geniş ve sütunlu bir cadde olan Arcadius Yolu, ortada yolla birleşerek liman ile kenti bağlıyordu. Denize doğru inen dağ yamacına kurulmuş görkemli tiyatronun kıvrık kolları bu yolu vurgulardı. Mimari anıtlar, üç kenarı revaklı formel avlular, kesişen ikincil yollar ve meydanlar bu

ana caddeyi tanımlıyor, süslüyor, yola canlılık kazandırıyor. Bu ana cadde ve kollarıyla oluşturulan ağ, tek bir planlama girişiminin sonucu değil, Roma Dönemi öncesindeki sit alanının kendine özgü kentsel tarihi ile coğrafyasının biçimlendirdiği bir örüntü boyunca kendiliğinden, ama kontrollü bir gelişmenin sonucuydu. Buna karşılık yol da Roma kentinin kişiliğini ve kaderini biçimlendirip denetliyordu [54].

Şekil 11. Efes Planı ve ana cadde [54].

Efes kenti sokaklarındaki önemli öğelerden biri suyd. Çeşmelerle sokak dokusuna katılan su ögesi, anıtın görüntüsü, sesi ve işlevsel yanıyla yaya-sokak ilişkisine farklı bir boyut getirmekteydi. Diğer yandan yol boyunca yer alan portikler, yağmur ya da güneşten korunmayı sağlıyor, sınırlı düzeyde ticaret alanları olarak sokak üzerinde diziliyordu [54].

1.2.3. Selçuklu ve Beylikler Kentinde Sokak

Selçuklu ve Beylikler Dönemi Anadolu kentinin kent içi ulaşım ağı açısından temel özelliği, yol kademelenmesinin belirgin olmaması, organik biçimde devam ederek, yer yer geniş açıklıklara ulaşması olarak genellenebilir.

Tankut'a göre Selçuklu kenti ulaşım sistemine ilişkin şöyle değerlendirmeler söz konusudur:

Selçuklu kentinin boylu boyunca geçen, önemli kentsel bölgeleri, meydanları veya yapıları (örneğin kent kapılarını, pazar alanını veya merkez camisini) birbirine

bağlayan bir dolaşım sisteminden tamamen yoksun olması önemli bir noktadır. Sokaklar merkeze dönük değildir; pazara veya surlarla çevrili iç şehre çıkarak buluşmaktadır. Bunlar oldukça yönelimsiz, eğri, dar ve genişlikleri değişkendir. Tüm bu özelliklerine karşın, Türk kentinde sokak sadece bir ulaşım ekseninin ötesinde, bir tür 'Dış mekân' dır. Sokağın bu özel yorumlanması, mahalle öbeklerinin çıkmaz sokaklarında mükemmel biçimde anlatımını bulur. Bu çıkmazlar adeta 'evin salonu' gibi bir işleve sahiptir [55].

Bu özellikleri bağlamında Selçuklu kenti sokakları şöyle değerlendirilebilir [55]:

- Kısa mesafelerde sokak, kaçınılmaz olarak evlere erişim aracıdır.
- Eğriliği ve darlığı ile mahremiyet ve korunma sağlayan bir yüzeydir.
- Bakımı için özel olarak ilgilenilen bir yer değildir.
- Esasında sokak, sakinlerinin zihinlerinde çadır kentinin çadırları arasındaki araziler ile özdeşleşmektedir.
- Kent ölçeğinde bir ulaşım yolu olarak pek algılanmamaktadır.

Selçuklu kenti sokaklarının en önemli özelliklerinden biri de, çıkmaz sokaktır. Çıkmaz sokak, bir yandan topografyanın biçimlendirdiği düz veya engebeli yerlerde, dar veya geniş olarak komşuluk ilişkileri açısından bir yandan koruma ve mahremiyet, diğer yandan samimi-huzurlu ortak bir kullanım alanı gibi çok çeşitli açılardan ele alınabilecek yaşam alanıdır. Tankut'a göre ise;

... Çıkmaz sokak deseni, Selçuklularca konut alanları için en elverişli besleyici sistem olarak seçilmiş olmalıdır. Selçuklular, kent planlama ve kentsel doku örgütlenmesindeki zayıflıklarının farkında olduklarını varsayarsak, bu eksikliklerini çıkmaz sokak siteminin esnekliği ile telafi edişleri için takdir edilmeyi hak etmişlerdir. Gerçekten de çıkmaz sokak sistemi, planlama ve denetimden bağımsız olarak gerçekleşebilecek, geçerli bir kentsel gelişme imkanı sunmaktadır. Her halukarda, bu sistem, kesin bir fiziksel özdeşleşme ve buna bağlı olarak sosyo-ekonomik dayanışma hali yaratabilecek bir güce sahip olmuştur. Bu özellik, ışığında, çıkmaz sokaklar, mahalle biriminin çekirdeği ve ona ekseni olarak tanımlanabilir. Tam bu özellik sayesinde, zamanı aşan, süreklilik içeren bir anlamı kazanmaktadır [55].

1.2.4. Osmanlı Kentinde Sokak

Osmanlı Dönemi'nin ilk yıllarında, kentlerin büyük oranda mevcut doku ile uyumlu bir yerleşimi devam ettirdikleri; özellikle 16. yüzyıla kadar olan dönem içerisinde ise eklenen yeni mahallelerle birlikte kentsel alanın zamanla genişlediğinden bahsedilebilir [56]. Pinon, sokakların biçimlenmesine ait şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

Yol şebekesinin gelişmesini izlemeye fırsat veren daha eski plan dizilerinin yokluğunda, sonuçtaki morfolojik durumdan hareketle geçirilen evrimi saptamakla yetinmemiz gerekiyor. Ancak kentsel dokular genellikle kırsal alanların üzerinde yayılarak geliştiğinden (daha eski bir kentsel dokunun bulunması durumu dışında) alışlagelmiştir. Bu durum belirli bir kentteki yol şebekesi, kırsal yolların ve çevrede ekilmiş parsellerin örgüsüyle karşılaştırılarak doğrulanabilir [57].

Cerabi'ye göre, Osmanlı kentinin yol düzeni kesinlikle kuralsızdır, dardır ve kendi planimetrik yapısının uyumlu bir görüntüsünü sunması da güçtür [58]. Aktüre, ise yolların tamamlayıcı bir öge oldukları halde kent arazisinin büyük bölümünde belirleyici olmadıklarını; dokunun planimetrik özelliklerinin de bina kütlelerinin yönlenmesinden ve düzenlerinden kaynaklandıklarını belirtmektedir. Evlerin, güneşe ve manzaraya doğru yönelme eğilimi, yol izlerini yapı izlerinden ayrı düşürmüştür [41].

Evin, kent sokağına doğru derinlemesine geliştirdiği, karmaşık ve üç boyutlu ilişki, sokağın tek tek karmaşık mekânsal olaylar dizisi haline gelmesini sağlar; her biri kendi iç bölgesine sahiptir(yani bir bahçeye ve bu bahçeye doğru evin ilişkilendirilmiş biçimlerine) ve bu da sokaktan algılanabilir. Bu nedenle ev, sokak mimarisinin oluşturucusudur [41].

Kuban, özellikle Batı Anadolu'daki kentlerin sokak dokusuna ait başlıklar halinde bazı değerlendirmelerde bulunmuştur [59]:

-Sokak dokusu her bölgede mahalli yapı taşlarının düzenli bir şekilde sıralanmasıyla oluşur.

-Sokağın yapı ve bahçe duvarlarına bitişik yerlerindeki taşları daha büyüktür. Yayalar, bu taşlar üzerinde yürürler. Bu taşlar bir nevi tretuvar anlamındadır.

-Sokakta yağmur sularının rahatlıkla akabilmesi için su yolu ortada yani yolun ekseninde yapılmıştır. Sokak suları sokakların kesişme noktalarındaki rögarlara gider.

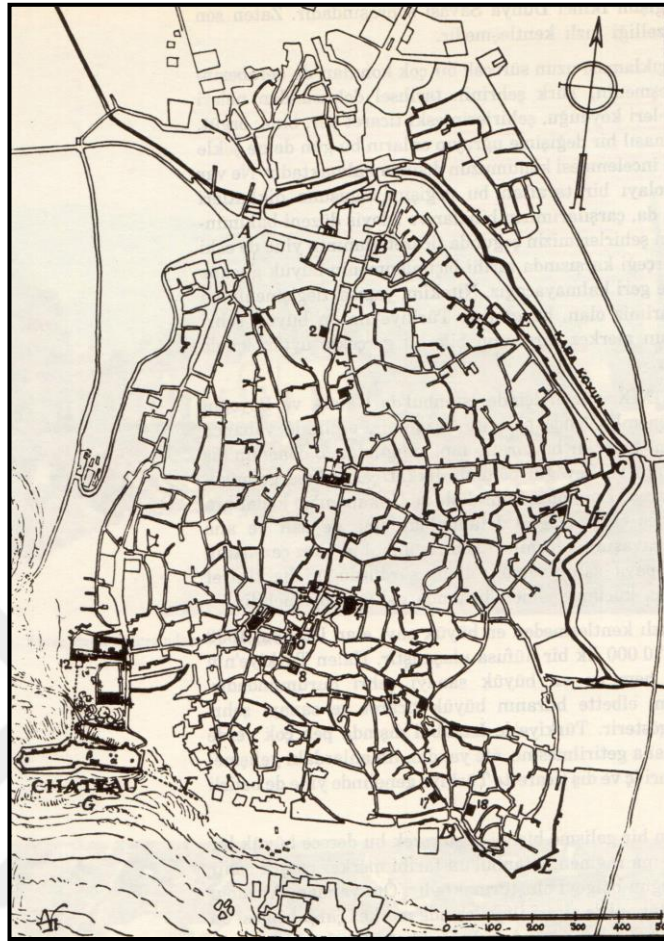
-Yapıların sokak cephesinde zeminde kiler, depo, ahır vs. bulunduğu için sadece havalandırma pencereleri vardır. İnsan boyu yüksekliğinden sonra sokakla bağlantı sağlanır.

-Sokak yönleri çoklukla kuzey yönünün aksine düzenlenmiştir.

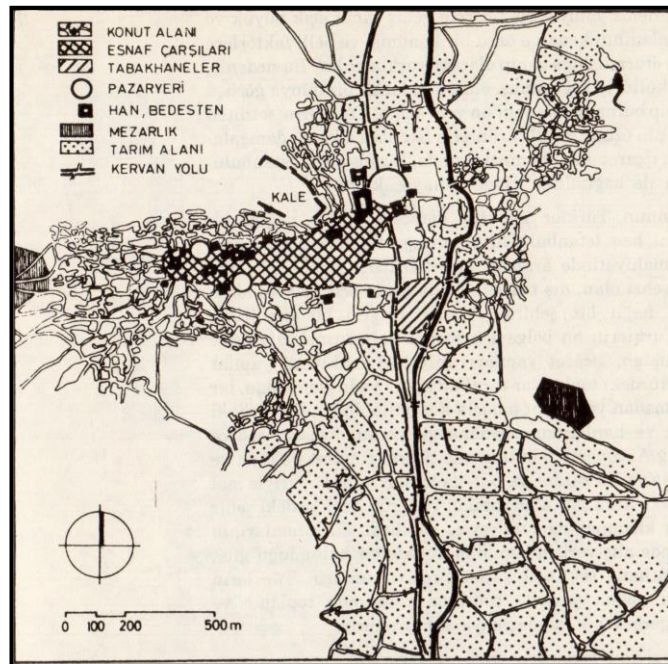
-Sokakların genişliklerinde farklılıklar, sokak boyunca devam etmektedir. Sokak boyları da aynı yönde fazla uzun değildir. Kıvrılma ve kırılmalar bunu önlemektedir.

Çıkma sokaklar, Osmanlı kentleri konut alanlarında sıklıkla görülen ve toplumsal ilişkilere ait önemli bilgiler de sunan bir sokak yapılanmasıdır. Pinon, çıkma sokağı, kentsel dokuların bir yolun çevresinde inşa edilmiş parsellerin bir dağıtım işlevine sahip olması için iki yöne açılmasına ihtiyaç bulunmayan, bir araya gelme türü olarak tanımlamaktadır [57].

Çeşitli mahalleler arasında uzanan ya da merkezi çevreye bağlayan yolları veya aksları çeşitli araştırmacılar matris sokaklar olarak tanımlamaktadır. 'Matris' sokaklardan itibaren çıkma sokakların oluşumunun doğal bir kentleşme biçimi olduğu anlaşılıyor, çıkma sokakların kenarındaki büyük parselleri bölüyor ve çıkma sokak ulaşılacak başka bir yer kalmadığı noktada son buluyor. Bu tür çıkma sokaklara özellikle daha sık dokuların çevresinde, oluşumun daha izlenebilir olduğu yerlerde rastlanmaktadır. Şekil 12 ve Şekil 13'de görüldüğü gibi Şanlıurfa, Saraybosna, Bursa ya da Afyon'da görülen çıkma sokaklar bu tip oluşumun örnekleri arasındadır [57].

Şekil 12. Şanlıurfa 17-18. yüzyıllarda kent planı [60].

Şekil 13. Afyonkarahisar 17-18. yüzyıllarda kent planı [60].

Osmanlı Dönemi kentlerinin sokak dokusundaki organik olarak değerlendirilebilecek gelişimi, 18. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamış ve bu değişim 19. yüzyıldaki yasal düzenlemelerle de ilişkili olacak biçimde hız kazanmıştır. Aktüre, 18. yy'dan sonra, yönetmeliklerle bina yüksekliklerine sınır getirildiğini ve özellikle daha önce iki olan kat sayılarının üçe çıktığını belirtmektedir. Kat sayılarındaki artışın bir sonucu olarak dokudaki nüfus artışı, sadece yapılara değil; bahçelere de müdahaleyi beraberinde getirmiştir. Bahçelerin bölümlere ayrılması; sokak cephesinde değişim; yeşil alanların azalması ve kent sokakları boyunca sıra evlerin oluşması bu değişimlerden bazılarıdır. Diğer yandan, 18. yy'dan itibaren özellikle sokak cephesinde olmak üzere, küçük ticaret ve zanaat dükkânlarının evler arasında veya evlerin giriş katlarında ve İzmir, Selanik, Tokat, Bükreş gibi birçok ticaret kentinin en merkezi dokularında yaygınlaşmaya başlaması da sokağın değişimine neden olmuştur [41].

19. yüzyıl, yaya öncelikli kent içi atlı arabalar, tramvay ve hatta deniz ulaşımında vapurun kullanılmaya başlaması ile taşıt kullanımına yönelen bir süreci de beraberinde getirmiştir. Tekeli, bu değişimlerin daha geniş sokak gereksinimini meydana getirdiğini ve bu amaçla sadece kent içindeki mevcut parsellerin bölünmesi ile değil, aynı zamanda kent çevresindeki tarımsal arazide de yeni düzenlemeler yapıldığını belirtmiştir. Bu amaçla, 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'nin bu düzenlemelere yön verdiği ve özel mülkiyete dair kararlar alındığını açıklamıştır [61].

Bu süreçte bazı kentlerde Dışkale duvarları yıkılmış ve kent yayılma biçiminde gelişimini devam ettirmeye başlamıştır. Bu yayılmada, ovalara doğru gelişim ve bazı bataklıkların kurutulması ile özellikle yeni ulaşım teknolojilerinin gelişmesine de olanak tanıyan bir değişim söz konusudur [61].

19. yüzyıldaki kentsel değişimin diğer belirleyicilerinden biri ise yerel yönetim sistemindeki değişimlerdi. Tüm İmparatorluğa yayılan belediyeler, yol, kaldırım, su, kanalizasyon, aydınlatma gibi teknik altyapının oluşturulması yanısıra temizlik ve güvenlik gibi işlerden de sorumluydu.

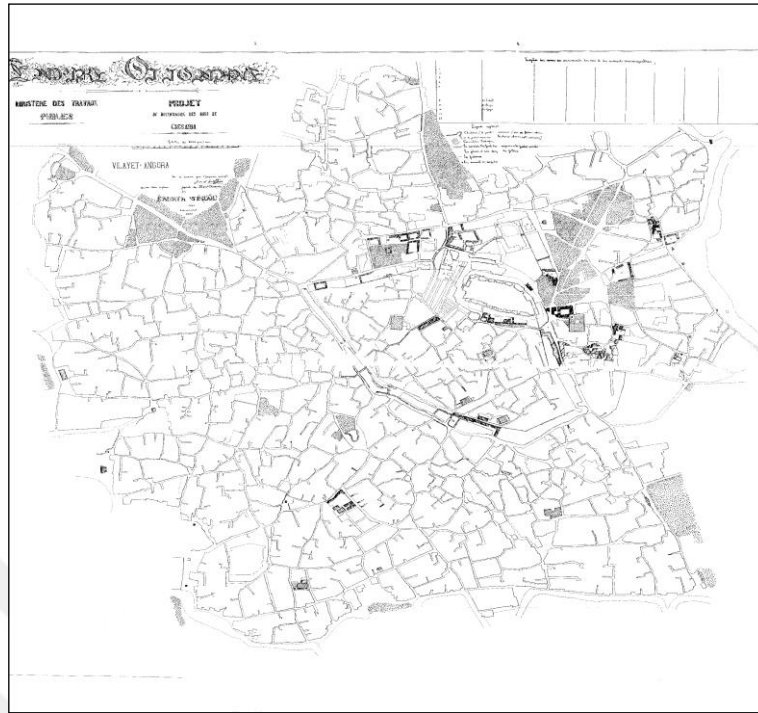
İlk kurulan belediye, İstanbul'un Galata ve Pera'sında 1856'da kurulan Altıncı Belediye Dairesi oldu [61].

20 Nisan 1859 tarihinde Beyoğlu ve Galata sokaklarının düzeltilmesi, genişletilmesi, kaldırımların standardının sağlanması, sokak ve caddelerin aydınlatılması ve bölgenin kanalizasyonunun yapımının düzenlenmesi amacıyla Sokaklara Dair Nizamname hazırlandı.

Yüz üç bentten oluşan nizamnameye göre meydan ve sokakların temizlenmesi işi özel sektöre ihale yoluyla verilecekti. Üç sınıfa ayrılan sokaklardan, birinci sınıf kabul edilenler kışın günde bir kere, yazın günde iki kere, ikinci sınıf sokaklar günde bir kere, üçüncü sınıf sokaklar ise haftada bir kere süpürülerek temizlenecekti (6. bend). Tahsis edilen çöp arabaları her sabah sokakları dolaşarak ev ve dükkanların kapılarını çalacaklar ve çöpleri toplayacaklardı. Ev ve dükkan önlerinde kesinlikle çöp bulundurulmayacak ve dökülemeyecekti (7-11. bendler). Yazın cadde ve sokaklar sulanacaktı (12. bend). Cadde ve sokaklar gaz fenerleriyle aydınlatılacak, bunun için semt sakinlerinden vergi toplanacaktı (13-16.bendler). Kanalizasyonlar yapılacaktı (7-20. bendler). Nizamnameye göre cadde ve sokaklara geçişi engelleyecek herhangi bir şey bırakılmayacak; kömür, odun konulamayacak ve at arabaları ve taşıt araçları yolları kapatacak şekilde rastgele bırakılmayacaktı (21-30. bendler). Binalara yapılacak balkon, kepenk ve benzeri çıkıntılar, belediyece belirlenecek standartlar ölçüsünde yapılabilecekti (30-38. bendler). Bölgede yapılacak yeni binaların standartları da ayrıntılı bir biçimde belirlenmişti. Bunun yanı sıra fırın, pastane gibi işyerlerinin yapımı ve baca ölçüleri belirtilmişti (57. bend) [62].

19. yüzyıl, aynı zamanda kent haritalarının yapılmasını ve imara yönelik kararlar alınmasını, dolayısıyla yeni yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Bu amaçla 1848 tarihli Ebniye, 1864 tarihli Turuk ve Ebniye nizamnameleri ile 1882 tarihli Ebniye Kanunu hazırlanmıştır. Bu düzenlemeler, yapılar ve çevreleri kadar, sokaklara ilişkin kararlar da içermiştir.

Bu dönemde Kayseri kentinin yollarının düzeltilmesi projesi örnek gösterilebilir(Şekil 14).

Şekil 14. 1882 yılında Euthychides, J.S. tarafından çizilen “Kayseri Yollarının Düzeltilmesi Projesi” (Project De Rectification Des Rues De Caesareia)

1.2.5. Cumhuriyet Kentinde Sokak

Piyade Ahmet Haşim’in yazısı 20. yüzyıl başlarında sokaklardaki değişime dikkat çekmektedir:

....şimdi her medeni memlekette, caddeler üzerinde, yaya (piyade) ile bütün modern nakliye araçları acımasız bir mücadeleye girişmiş, boğuşuyor ve tabii, her kentte zayıf yaya, müthiş düşmanları önünde mağlup, hakarete uğramış ve perişan bir halde bulunuyor [63].

Fransa’nın ve hatta dünyanın bu dakikada en büyük şairi addedilen Paul Valery sokakta cereyan eden bu yeni trajediyi yaklaşık şu satırla anlatmaktadır:

Bugün sokak hareketinde gözlenen eşitsizlik ve haksızlığın daha feciine hayatın hiçbir sahasında tesadüf etmek mümkün değildir. Caddede yürümek hakkı, şimdi, sürat derecesine göre taksim edilmiştir: Yol, evvela otomobilin, sonra sırasıyla kamyon, otobüs, büyük araba ve bisikletindir. Yaya, her taraftan tehdit altında kalmış, silik ve

firari bir bölge halinde bu sürat alayının en sonunda gelir. Acıklı bir kehanet: Otomobil, yayayı yakında dünya yüzünden kaldıracaktır.” [63]

1930’lu yıllar, Türkiye kent planlama tarihi açısından son derece özel bir dönemi, Osmanlı Kenti’nin, arazi kullanımlarını esas alan modernizm dönemi kentlerinin mekansal organizasyon biçimlerine dönüşümünün ulusal düzeyde gerçekleşmeye başladığı bir dönemi temsil eder [64]. 1930’lu yıllarda ulusal düzeyde de kentsel hizmetlerin iyileştirilmesi yönünde projelendirme ve uygulamalara başlanması kararları alınmış ve yerel yönetimlere de bu süreci gerçekleştirecek yeni yetkiler verilmiştir[65-66].

1933 tarihli ve 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, 1930’lu yıllardaki sokaklardaki değişimi ve ulaşım düzenlemeleri açısından yeni uygulamaları açıklamaktadır. Bu kanun, geleneksel sokak sisteminin önemli bir parçası olan “Çıkmaz Sokak” ların yeni planlama sürecinde yapılamayacağına dair karar getirmiştir (4. Madde D Bendi). Diğer yandan gündelik kent yaşamı içerisinde etkisini hissettirmeye başlayan taşıt trafiğinin, yaya öncelikli kentlerden belki de taşıt önceliğine yönelmesine hız kazandıracak maddeler de kanun içerisinde yer almıştır. Yaya, kaldırımlarla taşıt trafiğinden ayrılırken; geniş yollarda ağaç dikilmesi zorunluluğuyla birlikte ağaçlı yol kenarındaki yollarla birlikte erişimini sağlamaya devam edecektir. Dolayısıyla, kent dokusu, taşıt ve yaya birlikteliğinde kullanımı amaçlanan yeni bir yol sistemi ile değişmeye başlamıştır.

Madde 4.H. Yolların genişliği (yaya kaldırımları dahil) en az 9.5 metre olmak üzere ihtiyaca göre tespit olunacaktır. Bu takdirde yolun her iki tarafından 2.25 m. genişliğinde yaya kaldırımları için yer ayrılacaktır. Şehir ve kasabalar kenarlarındaki bir taraflı yollarda bir miktar fenni ve mahalli sebeplere müsteniden belediye encümenlerince yol genişliği 4.5 metre olmak üzere 6 metreye kadar indirilebilir.

Madde 4.İ. Yol genişlikleri 9.5 adedine 2.5 metre zannolunarak kati ihtiyaca göre 12, 14.5 ve 17 metre gibi yollar yapılır. 9.5 metre ve bundan geniş olan yollara ağaç dikilir.

2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, her caddenin binalarının renkleri, duvar yükseklikleri, kaldırımla ilişkileri gibi konularda da düzenlemeler getirerek, geleneksel sokak sisteminden farklı bir bakışla “cadde” düzenlemelerini kent dokusu içinde değerlendirmiştir. Bu düzenlemeler, imar planlarında bazen geleneksel dokunun

içindeki mevcut sokak dokusunun değişimine neden olacak şekilde yaklaşımlara konu olmuş ve geleneksel sokak dokusunu tamamen ve /veya kısmen yok etmiştir. Bazı planlarda ise eski ve yeni kent biçiminde bir yaklaşımla planlar hazırlanarak, geleneksel sokak dokusu büyük oranda korunurken; yeni kent ulaşım sistemi ile bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde yasal düzenlemelerle birlikte birçok kentte planlar yapılmış ve geleneksel sokak dokularına farklı bakışlarla müdahalelerde bulunulmuştur. Kayseri’de 1943 yılında Prof. Kemal Ahmet Arû tarafından Prof. Gustav Oelsner başkanlığında hazırlanan planda; eski mahalleler büyük oranda korunarak, bu bölgelerde devamlı yolların teminine çalışıldığı ve bazı çıkmaz sokakların düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca kent içi yolların çevresi genellikle düzenli ve sürekli ağaçlarla sınırlanmıştır (Şekil 15). Aslında böyle bir tasarım çok da şaşırtıcı değildir. Oelsner’e göre:

Yayalar ağaçlar ve yeşillikler arasında (Allee) denilen toprak bir yoldan, gölgede yürüyerek şehrin ortasına gelebilirler, resmi dairelere, dükkanlara ulaşırlar. Böyle bakımlı, yeşillik içinde bir yoldan gidiş geliş onlar için bir gezinti olur [67].

Şekil 15. K.A.Aru tarafından G. Oelsner başkanlığında hazırlanan ve 1945 tarihinde yürürlüğe giren Kayseri imar planı [68].

İlk imar planlarında dikkat çeken bir diğer noktada çevre yolların oluşturulması ve çevre yerleşimlerle bağlantıların güçlendirilmesidir. Bu yollardan çevre ile bağlantıyı da sağlayacak caddeler “Hükümet Meydanı”, “Cumhuriyet Meydanı” gibi kent merkezindeki tamamı ve/veya bir kısmı mevcut yolların genişletildiği ya da tamamen yenilendiği yollardır (Şekil 16).

Şekil 16. Edirne Gündüz Özdeş Planı [69]

Tarih boyunca Alaçam ile etkileşim içinde olduğu bilinen Bafra'nın ise, 1948 yılında R. Akıncılar tarafından hazırlanan İmar Planı'nda kent içi yolların değişimi görülmektedir (Şekil 17).

Şekil 17. 1948 yılı R. Akıncılar tarafından hazırlanan Bafra İmar Planı

Bafra Planı'nda dört tip yol kabul edilmiştir: Samsun-Bafra Caddesi 17 metre olarak genişletilirken; Hükümet Meydanı ile Kavakpınarı Caddesi'ne bağlanmış; çevre yolu köy yollarını, her noktadan iskanı kesmeden ticaret ve Pazar yerine getirmek için düşünülmüş ve 9,5 metre yeni yollar açılmıştır.

Demiryolu bir yandan kentleri birbirine bağlayan bir eleman olarak gelişirken, öte yandan kentlerin büyümesine neden olan bir faktör olarak gittikçe önem kazandı. Demiryolu, kent dokusunu değiştiren bir eleman oldu. Kentlerde istasyonlar, trafiğin düğüm noktası olarak önem kazandı. İstasyonlar, kentlerin çıkış kapısı olarak kent merkezlerine mümkün olduğu kadar yakın düzenlendiler. Kent içinde kent merkezini, büyük bir istasyon ile bağlayan yollar, kentin en kıymetli yolları haline geldiler [70].

1965 yılında Aru tarafından “Yayalar ve Taşıtlar Şehir Dokusunda Yeni Ulaştırma Düzenleri” başlıklı bir kitap hazırlanmıştır. Bu kitapta dünyanın büyük kentlerinde motorlu taşıt sayısının hızla arttığı ve özellikle dokusu geçmiş yüzyıllarda kesinleşmiş ve ulaştırma düzeni başka ilkelere göre kurulmuş kentlerde, yaya ve taşıt trafiğine ilişkin düzenlemelerin öncelikle ele alınması gerekliliği olan bir konu olduğu vurgulanmaktadır. Yolun eski anlamının ve geleneksel kavramının unutulması; yayalara

kentte emniyet içinde serbest hareket edebileceği ve genel olarak sosyal hayatını yaşayabileceği özel bir alan bulunması gerektiği ve öncelikle mevcut yerleşmiş eski şehirlerde bu kararların alınmasında zorluklar olduğu belirtilmiştir [71]. Aru, 1960'lı yıllarda taşıt yollarını yaya yollarından ayırmayı hedefleyen ve konut kümelerini motorlu taşıtların kullandıkları yol şebekesine asan bazı bilimsel çalışmaların olduğunu belirtmiş ve aslında Batı toplumlarının araştırdığı bu çalışmaların ana hatlarının Anadolu'daki geleneksel sokak sistemini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Ancak, bu dokuların sözde modern hayata ve şartlara uydurmak amacıyla bozma yolunda kararlar verildiğini ifade etmiştir [71].

1970'li yılların ikinci yarısında bazı yollar, araç trafiğine kapatılmış ve yaya yolu olarak düzenlenmiştir. Ancak dönemin imar planları incelendiğinde, birçok kent için taşıt öncelikli ulaşım şemasını öngörücü kararların alındığı bir dönemdir. Diğer yandan, kentsel koruma amaçlı yasal ve yönetsel düzenlemelerle şekillenen koruma planlarına geçiş süreci özellikle sit alanlarında tarihi sokaklara yönelik kararların alınmasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönem ve sonrası sokağın değişimi, sokak belgeleme çalışmaları ile birlikte değerlendirilecektir.

BÖLÜM 2

SOKAK BELGELEME VE TÜRKİYE’DE TARİHİ

ÇEVRELERDEKİ BELGELEME YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA

SOKAK

2.1. SOKAK BELGELEME

1960’lı yıllardan itibaren tarihi çevrelerin korunmasında her türlü müdahale öncesinde, doğru ve güvenilir bir belgelemenin gerekliliği üzerinde tartışmalar hız kazanmıştır. Bu süreçte, belgeleme kadar belgeleme tekniklerinin de araştırılması sıkça tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Kuban’a göre; fiziksel çevreyi oluşturan doğal ve insan yapısı kent, yapı ve bütün artifaktlar, onları oluşturan kültür ortamının mesajını taşırlar ve bu nedenle kentler önemli bir tarih verisi olarak korunmalıdırlar [1]. Tarihten kalanın korunması ise onların yeni değişmelerin yanında özel bir statüye sahip olmasıyla sağlanır. Bu özel değer, geçmişin mesajını okumak ve onu günlük yaşam içinde değerlendirerek oluşabilir [1]. Kentlerin geçmişin bir belgesi olarak değerlerinin anlaşılması ve bu değerlerin sürdürülebilirliklerinin sağlanması için belge değerlerinin ortaya çıkarılması ve belgelenmesi gerekmektedir.

Tarihi çevre ile ilgili oluşturulan belgeler; yok olan veya yok olmakta olan geleneksel değerlerin geleceğe aktarılmasını ve tanıtılmasını sağlarken, aynı zamanda bu bölgede yaşayan halkın, bilinçlenmesine katkı sağlar ve hatta gelecekte yaşayacak olan toplumun da bilinçli olmasına bugünden zemin hazırlar [72]. İnsan, çevre ve doğanın bir bütün olarak değerlendirilmesi ve bu tümel çevre içindeki etkileşimlerin tarihi süreç içinde belgelenmesi, tarihi çevrenin sağlıklı bir şekilde korunmasının ilk adımını oluşturmaktadır.

Giovannoni, 20. yüzyıl başlarında mimarlık tarihinin ünlü yapıtları dışında boyutu ne olursa olsun artistik ve tarihi değeri olan her yapının ve sokakları, meydanları, evleriyle bir kentsel çevrenin de korunması gerekliliği üzerinde dururken; bir yandan da kentsel mekanın önemli bir bileşeni olan sokakların farkındalığına da dikkat çekmiştir. Bu dönemden itibaren kentsel koruma düşüncesine yönelim uluslararası toplantılarda ve yasal düzenlemelerde de tartışılan konular arasında yer almaya başlamıştır. 1931 yılına ait Atina Tüzüğü'nün 6. Maddesi'nde anıta ve geçirdiği dönemlere çevresiyle birlikte saygılı olunması; bu çevrenin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunması gereği belirtilmiştir. Bu bakışla bir yandan kentsel koruma konusuna yönelme; diğer yandan böyle bir koruma yaklaşımında çevrenin nitelik, kütle, renk ve üslup gibi başlıklarda ele alınmasına vurgu yapılmıştır. Bu tüzük, anıtın çevresini ele alan yaklaşımla birlikte Madde 11'de belirtildiği biçimiyle belgeleme konusunu da ele almıştır. Şöyle ki:

Madde 11: Kazılarda olduğu gibi, anıtların restorasyonunda da önemli koşullardan biri, çalışmalar sırasında bir günlük tutularak çizim ve fotoğraflarla sağlıklı bir belgeleme yapılmasıdır. Böylece anıtın biçim ve strüktürüne ilişkin bütün ayrıntılar, bütünlüme, temizleme ve yenilemenin bütün aşamaları kalıcı ve güvenli olarak kaydedilmiş olur (Atina Tüzüğü, 1931).

1933 yılında, Atina'da toplanan Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi'nde (CIAM) şehircilik anlayışının ilkeleri belirlenmiştir. 1941 yılında Paris'te "Atina Antlaşması" başlığı altında bir anonim eser yayımlanmıştır (73). Atina Antlaşması "Dolaşım" başlığı altındaki gözlemlerde geleneksel sokağa ve sokağın değişimine ilişkin konulara yer vermiştir. Şöyle ki:

Madde 51: Şehir yollarının bugünkü ağı, geçmişleri, Avrupa'da Ortaçağ'a hatta antik dönemlere kadar uzanan büyük ulaşım yollarının çevresinde dal budak sarmış ikincil yolların bütününe ifade etmektedir.

Madde 53: Günümüzde artık elverişsiz olan sokakların boyutları, motorlu araçların yeni hızından yararlanmaya olanak tanımakta ve şehrin düzenli bir şekilde gelişmesini engellemektedir. Sorun yayaların veya atların doğal hızı ile, otomobil, tramvay, kamyon veya otobüslerin motor hızını birbirleriyle uzlaştırma olanaksızlığından kaynaklanmaktadır. Bu iki hızın birlikteliği, binlerce çatışma

doğurmaktadır. Yayalar, sürekli bir tehlike içindedir, motorlu araçlar ise, sürekli fren yapmak zorunda kalmakta dolayısıyla adeta felce uğramakta, buna rağmen ölüm tehlikesi oluşturmayı sürdürmektedirler [73].

II. Dünya Savaşı sonrasında ise tarihi çevrelere ilgi artmış ve tarihi çevreler, çok çeşitli çalışmaların odağında yer almaya başlamıştır. İngiltere, 1947 yılında Kırsal ve Kentsel Planlama Bakanlığı'na yayınlanan el kitabında;

Yeni yapıların konumu, şekli ve görüntüsü, mevcut yapıların, özellikle tarihi bakımdan ilginç, özel mimari değeri olan yapıların etkisi altında olmalıdır. Özel mimari değeri olan yapıların kendi başlarına, ayrı bulunduğu bir kesimde bu yapıların yanlarına konacak yenileri, öyle bir şekilde düzenlenmeli ki, eskiler genel görüntü içinde korunmuş olsunlar. Bu dönemde, yerleşme kümelerinin, sokakların düzen ve görüntüsünde bir denge, akılcı bir bağdaşma ve devamlılık aranırken, bir tasarım birliği getirilirken, İngiltere'de yerleşmeleri düzenlemekle sorumlu kişilerin geleneksel anlayışını sezinlemek mümkündür [74].

20. yüzyılın ikinci yarısı, kentsel koruma ve kullanma konularını kapsayan düzenlemelere de konu olmuştur. Venedik Tüzüğü (1964) I. Maddesi'nde tarihi kültür varlığı kapsamı genişletilmiş ve şöyle değerlendirilmiştir:

Tarihi kültür varlığı kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar (Venedik Tüzüğü, 1964).

Diğer yandan Tüzüğü'n 16. maddesinde belgelemenin koruma, onarım ve kazı işlerindeki niteliği ve içeriği konusunda da açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.

Madde 16: Bütün koruma, onarım ve kazı işlerinde her zaman çizim ve fotoğraflarla açıklık kazanmış çözüm getirici ve eleştirici raporlar halinde kesin belgeler hazırlanmalıdır. Temizlemenin, sağlamaştırmanın, yeniden düzenlemenin ve birleştirmenin her safhası, çalışma sırasında ortaya çıkan, tanımlanmış biçimsel ve teknik özellikler göz önünde tutularak raporda gösterilmelidir. Bu belgeler, bir resmi

kurumun arşivine konmalı ve araştırmacılar bundan yararlanabilmelidir. Bu raporların yayınlanması tavsiye edilir (Venedik Tüzüğü, 1964).

1964 yılında UNESCO/ICOMOS Avrupa Kültürel Mirasının Koruyucu Envanterinin Hazırlanmasında Terminoloji ve Index Card Modeli, Yöntem ve Eleştiri Toplantısı'nda (Recommended Criteria, Methods, Model Index Card and Terminology for The Preparation of A Protective Inventory of The European Cultural Heritage) her ülkenin doğal, bilimsel, estetik, tarihi ve etnolojik değerlerinin kimliklerini açık bir şekilde ortaya koyan bir koruma envanterine gerek olduğu belirtilmiştir.

1965 yılında Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen toplantının sonuç bildirgesinde (Palma Önergesi):Kentsel ve kırsal her türlü alanda kültür varlıklarının kendilerini oluşturan özelliklerin belirlenmesi durumunda korunmalarının mümkün olacağı üzerinde karar verilerek, Koruyucu Envanter (Protective Inventory) kavramı geliştirilmiş, gerekli tüm bilgileri içeren sistemli bir kart sistemi önerilmiştir. 1969 yılında Avrupa Konseyi tarafından Brüksel Önergesi'nde (Brussels Resolution) kültürel mirasın kültürel olduğu kadar sosyal, ekonomik açılardan da öneminin anlaşılacak, kültür varlıklarına karşı tehdit ve yıkımın önlenmesi için kültürel varlıkların yerlerini belirleyen haritaların yapılması değişen bilgi sistemlerinden yararlanılarak, ulusal mirasın koruyucu envanterlerinin oluşturulması gereği belirlenmiştir. 1972 yılında UNESCO tarafından Paris'te Kültürel ve Doğal Miras'ın Korunması amaçlı toplantıda, korunacak kültürel ve doğal mirasın belirlenmesi ve tanımlanmasının ülkelerin temel sorumluluklarından biri olduğu, birçok bilgiyi doğru ve düzenli olarak içeren bir envanter oluşturulması kararlaştırılmıştır [75].

1975 yılı Avrupa'da Mimari Miras Yılı (The European Architectural Heritage Year) olarak ilan edilmiş ve Amsterdam Bildirgesi ile sonuçlanmıştır. Bu bildirge ile mimarlık mirasının yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerdiği vurgusu yapılmıştır. Bildirgeye göre, tarihi çevrelerin değişimindeki olumsuz etkenlerden biri, sokakların aşırı trafik nedeniyle artan tehlikesidir.

Bu hazineler tüm Avrupa halklarının ortak varlığı olduğundan, bu halklar ihmal, kasıtlı yıkım, düzensiz yeni yapılaşma ve aşırı trafik gibi gittikçe artan tehlikelere karşı, onları korumak için ortak bir sorumluluğa sahiptirler. Eski alanların sağlıklılaştırılması olarak

ölçüsünde, bölge sakinlerinin toplumsal kompozisyonunda köklü bir değişiklik gerektirmeyecek şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır [76].

Ahunbay'a göre, bu bildirmede eski kentlerin kentsel dokusunu karakterize eden insan ölçeğini, kapalı mekanları, işlevlerin etkileşimini ve toplumsal ve kültürel değişkenliği geri getirmek için bir çaba vardır [76].

Tarihi çevrelerdeki sokakların kentsel kimliğin önemli bir bileşeni olduğu; fiziki özellikleri kadar, toplumsal yapısı ve gündelik yaşamdaki etkilerinin değerlendirilmesi gerektiği düşünceleri, 1970'li yılların sonunda sokağın koruma ve kullanılmasına yönelik çalışmaları da beraberinde getirmiştir. UNESCO Genel Kurulu'nca 1976'da Nairobi'de kabul edilen Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler metninde, tarihi çevrelerin korunması ve değişen kentsel düzenlemelerle birlikte değerlendirilmesinde kentsel mekanın onu oluşturan parçalar ve insan faaliyetleriyle birlikte değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Metnin genel ilkeler kısmında bu yaklaşım şöyle değerlendirilmiştir:

Her tarihi alan ve çevresi, özel karakteri ve dengesi, onu oluşturan parçaların birbirleriyle kaynaşmasına bağlı olan ve yapılar, mekânsal organizasyon ve çevresi kadar insan faaliyetlerini de içeren bir bütün olarak görülmelidir. Bütün geçerli öğeleri insan etkinlikleri de dahil olmak üzere ne kadar yalın olursa olsunlar, bütüne oranla göz ardı edilemeyecek olan bir anlam taşırlar [76].

1978 yılında ICOMOS, 'Streetscape In Historic Towns' başlıklı bir sempozyum sonucunda özellikle motorlu taşıt trafiğinin tarihi kent merkezlerindeki sokaklara görsel ve gürültü gibi olumsuz etkilerinin olduğunu; yayaların geleneksel sokak yaşamının değiştiğini; sokakların ölçek, malzeme ve renk gibi birçok açıdan çok fazla müdahale gördüğünü ve sokakla bütünleşen yapılardaki toplumsal yaşamın da analiz edilmesinin gerekliliğini ortaya koyan bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç olarak; sokakların insan ölçeğinin; toplumsal ve aktivite çeşitliliğinin; sadece cephe değil, yapılı çevresinin korunarak, yaya öncelikli ve kirletici etkileriyle zarar vermeyecek toplu taşıma yönelen ulaşım kararlarının verildiği kullanımlarla sokakların değerlendirilmesi konuları üzerinde durulmuştur. Tarihi çevrelerdeki sokakların geçirdiği değişimlerin sonucunda ortaya çıkan olumsuz sonuçların önüne geçilmesine yönelik bu çalışmalar, tarihi

çevrelerdeki sokaklara ait koruma ve kullanmaya yönelik projelerin hız kazanmasını da beraberinde getirmiştir [77].

1987 tarihli Washington Tüzüğü, kentsel dokunun temel belirleyicilerinden biri olarak sokakları da yapı ve açık alanlar gibi kentsel korumanın önemli bir parçası olarak ele almıştır. Tüzük, kentin ve kentsel alanın tarihi karakteri ile bu karakteri oluşturan maddi ve tinsel bileşenleri tanımlarken; kent dokularının parsel ve sokaklar tarafından da tanımlandığını ve bu özellikleri tehdit eden olumsuz etkenlerin tarihi kent veya kentsel alanın özgünlüğünü zedeleyebileceğini belirtmiştir. Diğer yandan tarihi bir kent ya da kentsel alandaki trafiğin denetlenmesi, kent ve bölge planlarının öngördüğü yeni otoyolların, tarihi kente veya kentsel alana girmemesi gerektiği, fakat tarihi kente ulaşımı kolaylaştıracak yönde düzenlenmeler yapılabileceği de tüzükte belirtilen konulardır.

Diğer yandan, dünyada tarihi çevrelerin belgelenmesine yönelik çalışmalarda ortak bir dile ulaşılmasına ve belgelerin bir araya getirilmesi ve paylaşılmasına yönelik çabalar da bulunmaktadır. Örneğin ICOMOS Dokümantasyon Merkezi, bilimsel ve teknik bilgi ve belge alışverişini sağlarken; DOCOMOMO, TICCIH gibi organizasyonlar da modern mimari mirasın belgelenmesine ilişkin çalışmalar da yapmaktadır. Eserlerin veya değerlerin niteliğine göre, belgeleme yöntemleri de farklılaşabilmektedir. Yapı özelinde yapılan belgeleme yöntemleri ile tarihsel çevreye ait sokağın belgelenmesine ilişkin yöntemler farklılaşsa da, belgeleme yöntemleri genel hatlarıyla, görsel ve yazılı olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Görsel Belgeleme, tarihi çevrenin niteliklerini anlatan ve tanıtan; fotoğraf, video, eskiz, çizim, harita gibi görsel belgelerin günümüzdeki mevcut durum ile karşılaştırılmasına da olanak tanıyan, tarihi çevrenin ve değişiminin belgelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bazı belgeleme tekniklerini özetle şöyle sınıflayabiliriz:

Fotoğraf ile Belgeleme: Bu belgeleme yöntemi, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan ve teknolojiye bağlı olarak sürekli yenilenerek, günümüze kadar uzanan bir belgeleme yöntemidir. Bu nedenle, tarihsel süreç içinde kısıtlı bir zaman dilimini kapsamaktadır. Sadece zaman dilimi içinde yaşanan bir anı belgelemektedir.

Kamera ile belgeleme: Belli bir zaman diliminde yaşanan hareketli anların belgelenmesi ve aynı zamanda sözel belge niteliği taşıması gibi yönleriyle, fotoğraf ile belgeleme yönteminden farklılaşmaktadır. Tarihsel çevrede belli bir zaman dilimi aralığında; özellikle insan, toplum ve çevre arasındaki iletişim ve etkileşimin gözlenmesine olanak sağlamaktadır.

Harita, Uydu Görüntüsü ve Coğrafi Bilgi Sistemi ile Belgeleme: Özellikle geniş alanlara ait bilgilerin yön ve ölçek belirtilerek; gerek renklendirme, gerekse simgelerle ifade edilme yöntemidir. Harita ile belgeleme yöntemi de diğer görsel yöntemler gibi, zamanla teknolojik gelişmelere bağlı olarak geliştirilmektedir. Günümüzde son yıllarda haritaların bilgisayar ortamına aktarılması, uydu üzerinden fotoğraflama yöntemlerinin geliştirilmesiyle, Coğrafi Bilgi Sistemleri oluşturulmuştur [78].

Eskiz / Kroki / Çizim ile Belgeleme: Görsel Belgeleme yöntemleri arasında en eski belgeleme yöntemlerinden biri olan çizim, ölçekli ve/veya ölçeksiz, tek ya da çok boyutlu ifadelerle belgelemeyi sağlamaktadır.

Yazılı belgeleme: Resmi ve özel kurumlara ait arşiv ve kütüphanelerdeki yazılı her türlü eser, tarihin belgelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde sanal ortamda yazılı bilgiye ulaşım ve bilginin güncellenmesi açısından öncelikli kaynaklar arasında yer almaktadır.

2.2.TÜRKİYE'DE TARİHİ ÇEVRELERDEKİ BELGELEME YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA SOKAK

2.2.1. 1923 Öncesi Dönem

Bu çalışma kapsamında ulaşılabilen veriler, özellikle 19. yüzyıl ve sonrasında tarihi çevrelerdeki sokakların belgelenmesine olanak tanımaktadır. Bu nedenle, bu kısımda 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın yaklaşık ilk çeyreğine yönelik bir değerlendirme yapılacaktır. Bu dönemde Osmanlı Devleti içinde yaşanan sosyo-kültürel, ekonomik ve politik birçok konudaki değişimin kentlerde de etkisi olmuştur.

Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra, Sultan Abdülmecid, imara yönelik uygulamaların irdelenmesini ve yeni çözüm yollarının aranmasını öngörmüş, bunun üzerine 13 Ocak

1845 tarihinde, İmparatorluğun her yöresinden ilgili kişilerin çağrıldığı kapsamlı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda çıkan sonuçlarla oluşturulan İmar Meclisleri, çeşitli onarımlar gerçekleştirmiştir. Bu onarım girişimlerinin daha çok bayındırlık yapılarını içerdiği, bu nedenle salt korumaya yönelik bir etkinlik olmaktan çok, ulaşım hizmetlerinin daha sağlıklı yapılmasını öngördüğü anlaşılmaktadır [79].

Bu dönemde eski eser ve kısmen tarihi çevrelerin korunmasına yönelik yasal ve yönetsel düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. 1848 yılında ilki çıkarılan Ebniye Nizamnameleri, özellikle belli başlı büyük kentlerdeki ulaşım ve yeni yapılaşma gibi konularda tanım ve uygulamalar getirmekle beraber, yerleşik alanlardaki eski yapılara ilişkin bazı hükümler de içermektedir. Örneğin Nizamname'nin 4. Maddesi, yangın yerlerinde onarılabilecek nitelikteki yapıların yolları genişletmek amacıyla geriye çekilmesini, bir başka deyişle tümüyle yıkılarak yeniden yapılmasını öngörmektedir. Bu önlemin özellikle İstanbul'da yeni ve yeterli genişlikte yol açabilmek için alındığı bilinmektedir [80].

1848, 1849 ve 1864 tarihli Ebniye Nizamnameleri'nin bazı maddeleri mevcut dokunun yenilenmesine yönelik kararlar içermekte ve geleneksel dokunun önemli bir bileşeni olan sokağa müdahaleyi de beraberinde getirmektedir. 1882 tarihinde yürürlüğe giren Ebniye Kanunu ise başta İstanbul olmak üzere İmparatorluğun büyük kentlerindeki imar etkinliklerini tanımlarken, geleneksel dokuyu bozabilecek hükümler de içermiştir. Kanuna ilişkin bazı maddeler aşağıda yer almaktadır.

Madde 1,8,9: Sokaklar yeni yapılan sınıflamaya göre genişletilecek, bu amaçla bir yanı ya da iki yanındaki yapılar yıkılacaktır [79].

Madde 50: Yeni genişlikleri belirlenmiş yollarda yer alan mevcut binaların sadece cepheleri onarılabilecek, esaslı onarım için izin ancak gerekli yola terk işlemleri yapıldıktan sonra verilecektir [79].

Sokakların genişletilmesi sırasında yıkılan yapılarla birlikte sokağın sınırlandırıcı ve peyzaj öğeleri gibi bileşenleri arasındaki ilişkinin bütünlüğü de bozulmaya başlamıştır.

İstanbul'da yolların yeniden düzenlenmesi sırasında özellikle tarihi yapıların yıkılması ve/veya tahribi nedeniyle önlemler alınması gereği duyulmuştur. 19 Şubat 1913 tarihli

bir emir yayınlanmış ve Belediye tarafından gerçekleştirilen yol yapımı ya da mevcut yolların yeniden düzenlenmesinde, bazı eski eserlerin ve vakıf yapıların tahrip edilmekte olduğu, bu nedenle uygulamalar sırasında bu tür yapıların tahrip edilmemelerinin gerektiği, bu hususun özel mülkiyette olan yapılar için de geçerli olduğu belirtilmiştir [80].

Kurumsal yapılanmalardan biri olan 'Evkaf Nezareti', anıtların korunması ve onarımı konusunda yeni bir atılım gerçekleştirmek için, dönemin en önemli tasarımcılarından Harbiye Nezareti Baş mimarı Kemalettin Bey'e 1908 yılında bir rapor hazırlatmıştır... Eski eser ve koruma anlayışına ilişkin yaklaşımlar içeren bu raporda;

...(İstanbul'un yeni kentleşme düzenini irdelerken) bu satrançvari yollar ve etrafına yapılan ve her türlü manasıyla cehalet ve çirkinliği tasvir eden binaların... kubbeli, minareli, saçaklı, heybetli ve güzel abidelere yakışmadığını herkes anlıyor... Avrupa'nın birçok şehirleri bu yanlış imarı belde belasına uğradı. Tahribata düçar oldu. İstanbul'un imarı için Avrupa'nın bu acı tecrübelerinden ne için istifade etmek istemiyoruz [79].

Bu dönem, bir yandan kentin sosyo-kültürel hayatını göz önüne almadan geleneksel sokak dokusunu yer yer yok eden; diğer yandan sınırlı düzeyde de olsa sokağı koruyan iki ayrı tutumun özellikle büyük kentlerdeki değişimini ortaya koymaktadır. Geleneksel sokağın belgelenmesinden çok, değişen ulaşım olanaklarının da etkisiyle ve özellikle İstanbul'daki gibi yangınlar sonrasında yeni ulaşım kararlarının alınarak kentin mevcut dokusuna müdahale söz konusudur.

2.2.2. 1923-1950 Arası Dönem

Osman Hamdi Bey ve sonrasında, taşınır eserleri içeren müze katalogları oluşturmayı amaçlayan belgeleme çalışmaları, Cumhuriyetten sonra taşınmaz kültür varlıklarını da kapsamaya başlamıştır. Anıtların envanterlerinin hazırlanmasının, 1930'lu yılların ilk kapsamlı ve örgütlü etkinliği olduğu söylenebilir. Bu konuda, ilk kez 1922 tarihinde Hars Dairesi tarafından bir genelge gönderilmiş, 24.7.1931 tarihinde ise Maarif Vekaleti tarafından İl Maarif Müdürlükleri'nden 8555 sayılı genelge hükümlerinin yerine getirilmesi istenmiştir.

Atatürk'ün 19 Şubat 1931 tarihinde Konya'daki gezisi sırasında Başkanvekili İsmet İnönü'ye gönderdiği bir telgrafi, koruma etkinliklerine büyük ivme kazandıran önemli bir belge olarak değerlendirilir [79]. Bu müdahalenin nedeni şöyle yorumlanmaktadır: *“İstiklal harplerinin sonunda, memleket kurtulup haraplıkla savaş her yanda başlayınca, memleketi büyük bir imar faaliyeti kapladı... Bu yeniden yapmanın ve yenileştirmenin bazen bir imar azgınlığına kadar gittiği, bütün tarihi anıtlar sevgisini de silip süpürdüğü görüldü... Bu programsızlıklara, Atatürk'ün şiddetli bir müdahalesi ile son verildi”* [79,81].

Bu telgrafın hemen ardından 1 Nisan 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulan komisyon bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda ulaşım konusuyla ilgili uygulamalar için şu temel saptama yapılmıştır;

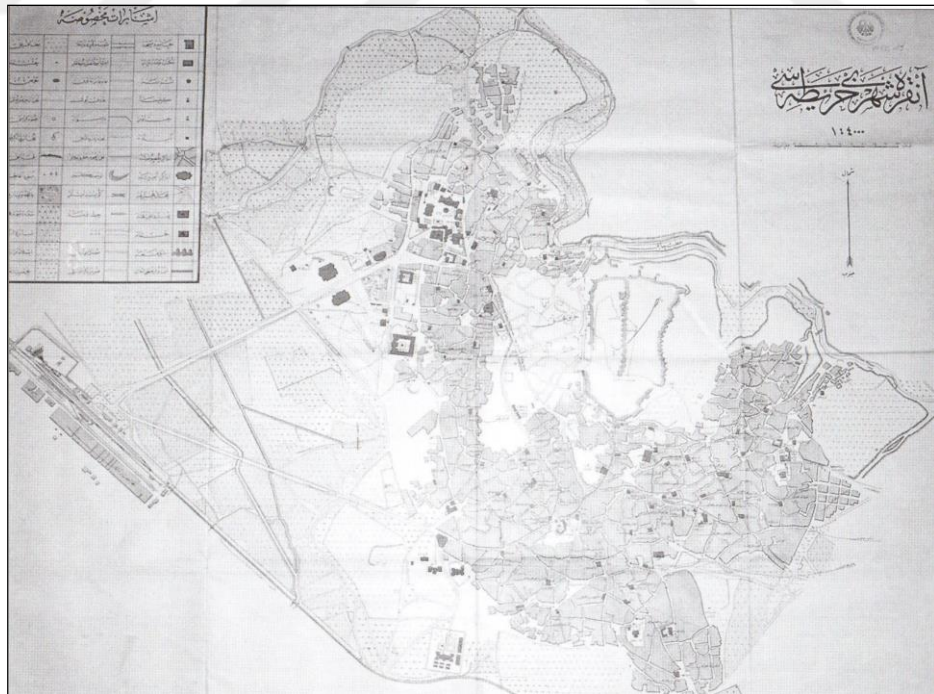
Belediyeler ve Özel İdareler, anıtların değeri ve korumanın önemine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları için, yol açmak, eski eserin arsasını satmak gibi nedenlerle bunları yıkmak istemektedir [79].

Kültür Bakanlığı 1933 yılında; abidelerin onarım ve tanzimler; tescil edilmeleri; röleve, istampaj, mulaj ve fotoğraflarının hazırlanması; bilimsel yayınlar yapılması, abidelerin ziyareti için turist kuruluşlarıyla ortak çalışma yapılması; yabancı uzmanların onarım amacıyla yapacakları gezilerin giderlerinin karşılanmasına yönelik bir bütçe hazırlanmıştır [79]. Aynı yıl kurulan anıtları Anıtları Koruma Komisyonu ile birlikte başlatılan bu çalışmalar, tek yapı ölçeğinde ülke genelinde gerçekleştirilmesi hedeflenen önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir. 1930'lu yılların ilk kapsamlı ve örgütlü etkinliği anıtsal yapıların envanterlerinin hazırlanmasıdır. 24 Temmuz 1931'de Maarif Vekâleti İl Maarif Müdürlüklerinden 8555 sayılı genelge hükümlerine göre; Taşınmaz eski eserler için envanter fişleri oluşturulacak, her fişte bir anıtlarla ilgili bilgiler yer alacak ve bu fişler 5 ay içerisinde doldurularak bakanlığa gönderilecektir [79].

İlk kez, Sedat Çetintaş, 1933 yılından başlayarak Bursa ve Edirne'de çalışmış, 49 levhadan oluşan rölöveler hazırlamıştır. Bu rölöveler, 1935 yılı Nisan ayında Ankara'da sergilenmiştir. Rölöve hizmetlerinin kurumsallaşması 1936 yılında gerçekleştirilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 15.6.1936 gün ve 2/5326 sayılı kararıyla, Antikitelev ve Müzeler Umum Müdürlüğü'ne bağlı bir 'Rölöve Bürosu' kurulmuş ve Y. Mimar Sedat Çetintaş bu büroya şef olarak atanmıştır [82]. Merkezde yürütülen bu çalışmaların yanı sıra, diğer

illerde de çeşitli belgeler oluşturulmuştur. Halil Edhem'in yönlendirmesiyle, Konya Müzesi Müdürü Yusuf Akyurt'un, 1930'lu yılların başında 'Türk Asar-ı Atıkası Binalarına Ait Tarihi Mecmua' adı altında hazırladığı altı ciltlik yapıtı bu belgeler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu yapıt Konya ve çevresindeki İslam Çağı eserlerini kapsamakta, yazılı, çizimsel ve fotografik bilgi ve belgeler içermektedir [83].

Diğer yandan Cumhuriyet ilanıyla birlikte belli başlı kentler önceliğinde imara yönelik düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Ankara, başkent olarak Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren planlama sürecine konu olmuş önemli bir kenttir. Cengizkan, var olan cadde ve sokakların durumlarının iyileştirilmesi, yeni güzergahların açılması ve yapı adalarına göre eskilerinin kapatılmasının bir planın varlığını zorunlu kıldığını belirtir [84]. Aynı zamanda 18 Mayıs 1922 tarihli Mua Belgesi'ne göre, 1924'te Şehremaneti Haritası'nın hazırlatıldığı(Şekil 18); daha 1922 yılında Ankara'nın imarında çalıştırılmak üzere bir amele taburu getirildiğini ve Vilayet'e bağlı olarak çalışan ve askerlik hizmetinden ayrılmış sayılan taburun en önemli görevinin yolların düzenlenmesi ve iyileştirilmesi olduğunu belirtir [84].

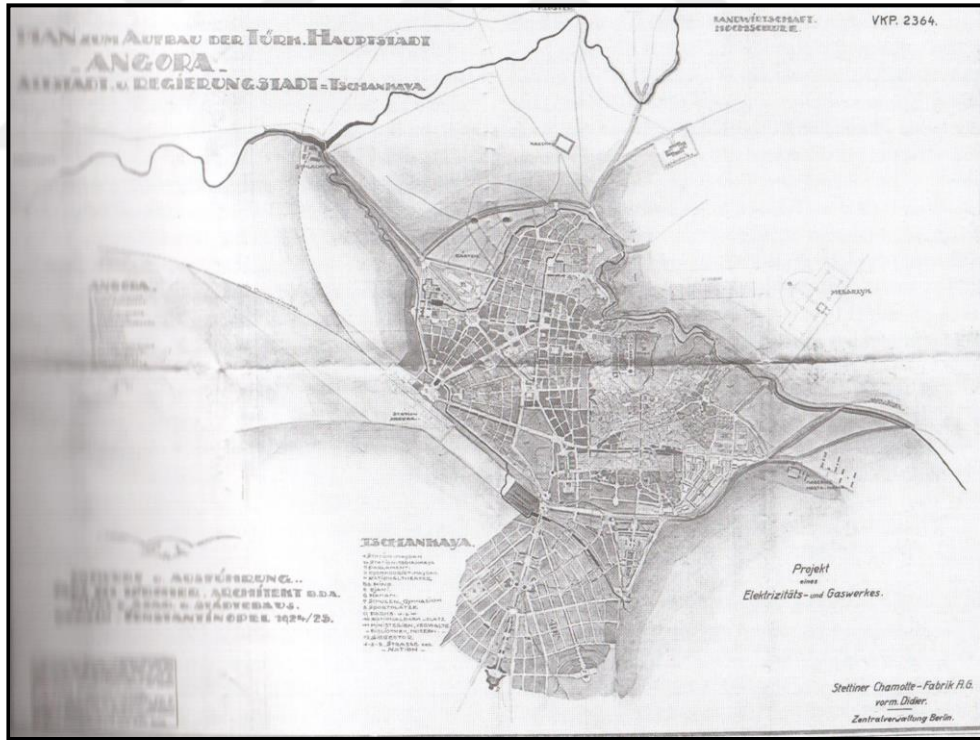
Şekil 18. 1924 Ankara Şehremaneti Haritası, [84].

İlk haritaların, kentin yerleşme dokusunun belgelenmesi ve imar faaliyetleri gibi konularda çalışmaya altlık oluşturması gibi düşüncelerden hareketlerle hazırlandığı

belirtilebilir. Ankara'nın ilk imar planı, Eski Şehir (Kale ve çevresi) ve bir yıl sonra da Yeni Şehre ait olmak üzere iki kısımda hazırlanmıştır.

Cengizkan, ilk olarak Eski Şehir için önerilen Lörcher Planı'nın, zaman içinde gelişerek hem Eski hem de Yeni Şehir olmak üzere iki bölgeyi kapsadığını ve eski-yeni ikilemin yarattığı iki tezin ikisinden de vazgeçmemek kararının, bir arada varolan ama birbirini sürekli öğüten ve ezen bu ikili yapıyı da günümüze kadar taşıdığını belirtmiştir [84].

Lörcher Planı (Şekil 19), geleneksel sokağa bir yandan düzenlemelerle yeni kullanım kararları getirirken (Eski kervan yolları gibi); diğer yandan büyük oranda korunmuş ve bazen de doku içi yeni yollarla dokuya müdahale eder. Geleneksel dokudaki sokaklara müdahale, büyük oranda planlama yaklaşımlarına bağlı olarak şekillenirken; Eski Şehir 'de mülkiyet sorunları, küçük parsellerin varlığı ve yapılaşma alanının yüksek eğimi gibi sorunların bir sonucu olarak da değerlendirilmiştir.

Şekil 19. 1924-1925 Lörcher Planı, [84].

1930'lu yıllar, Türkiye kent planlama tarihi açısından son derece özel bir dönemi, Osmanlı kentinin arazi kullanımlarını esas alan modernizm dönemi kentlerinin

Ekim 1946 yılında yayınlanan Bayındırlık İşleri Dergisi'nde yolların düzenlenmesinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri şöyle değerlendirilmiştir:

İmar Planlarının düzenlenmesinde takip edilen noktayı nazar mevcut şehir bölgesini mümkün olduğu kadar bütün karakteri ile muhafaza etmek, yalnız yollarının modern seyrüsefer ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzeltilmesini sağlamak, mümkün olan yerlerine yeşil sahalar koymak ve buraları diğer yeşil bölgelerle bağlayarak bu bölgelerde ışık ve hava almak imkanları vermektedir [87].

Kayseri Kenti için uygulanan ilk plan olan Oelsner-Aru Planı ise, bir önceki plandan farklı olarak; eski mahalleleri büyük oranda korunmuş, ancak devamlı yolların teminine çalışarak bazı çıkmaz sokaklar düzenlenmiştir. Oelsner'e göre;

Yayalar, ağaçlar ve yeşillikler arasında (Allee) denilen toprak bir yoldan, gölgede yürüyerek şehrin ortasına gelebilirler, resmi dairelere, dükkanlara ulaşırlar. Böyle bakımlı, yeşillik içinde bir yoldan gidiş-geliş onlar için bir gezinti olur. Bu bakış bir yandan geleneksel dokuyu korurken, diğer yandan bazı alanlarda yaya ölçeğinde yeni yol düzenlemelerini de beraberinde getirmiştir” [88].

Cumhuriyetin ilk 30 yılında, *Anıtların hüviyetini bozmadan onlara yaşama imkanı verilmesi, örnek durumda olan eserlerinin korunmasının yeterli olmadığı, her eserin korunması gerektiği; onarılacak yapılara işlev verilmesi gerektiği*, konuları gündeme gelmiştir. 1950 yılı ise, ülkenin çok partili demokrasiye geçmesi, kurumların yeniden şekillenmesi ve çeşitli sokaklarda alışılmışların dışında politikalar üretilmeye başlanması açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir [79].

2.2.3. 1951-1980 Arası Dönem

1950'lerin ilk yıllarında yeni yasa ve kurumların oluşturulması, çok partili hayata geçilmesi, Avrupa'yla ilişkilerin artması, yeni eğitim kurumlarının oluşması, parasal kaynaklarda izlenen greceli artış gibi hususlar rol oynamaktadır. 1951 yılında 5805 sayılı yasayla kurulan GEEAYK, hem ilke koyan hem de uygulamaya yönelik karar alan ve yasayla oluşturulmuş ilk kurumdur [80]. 1956'da 6785 Sayılı İmar Yasası, Kurul'a tarihsel çevre ölçeğinde de bazı yetkiler vermiştir. Bu yetki, Kurulun giderek

‘sit’ tanım ve kavramlarıyla ilgilenmesi, özellikle ‘kentsel sit’ e yönelik olumlu girişimlerde bulunması sonucunu getirmiştir.

6785 Sayılı İmar Kanunu, yapı-parcel-sokak ilişkisine yönelik bazı kararları istemektedir. Örneğin;

- Kat adedi, kat yüksekliği, derinlik ve çıkıntıları,
- Parsel cephesi ile parsel ebadı ve bu parseller içerisine yapılacak binaya verilecek azami inşaat sahası,
- Bahçelerin tanzimi, ağaçlandırma, bahçe duvarlarının şekli ve ebadı, bina ve tesislere ait diğer hususlar, hazırlanacak nizamname ve talimatnamelerde tespit olunur.

1960’lı yıllardan önce, tarihi ve geleneksel çevrenin, tüm öğeleriyle bir bütün olarak korunması ve geliştirilmesine yönelik çok çeşitli düzenlemeler olmasına karşılık yine de tüm öğeleriyle kente ilişkin korumadan söz etmek mümkün değildir.

Giderek artan sayıda düzenlenmeye başlayan imar planları ise, tek tek eserleri koruyan ve kimi hallerde etraflarını yeşil alanla çevreleyen bir anlayışla oluşturulmaktadır... Kimi imar planlarında ise, doğal elemanları, kent panoramalarını ve çeşitli silüet değerlerini önemseyen çabalar görülmektedir. Erzurum, Sivas, Kastamonu ve Urfa İmar Planlarında, korunması gerekli sokak, meydan ve cephe tanımları getirilmiş, belli bölgeler ‘Protokol Alanı’ ilan edilmiştir [80].

1960’lı yıllar dünyada koruma anlayışının önemli değişimlere uğradığı yıllara denk düşerken, Türkiye’de ise bu yıllar ülke yönetiminde de yeni bir dönemin başladığı yıllardır ve bu dönem koruma konusunda en önemli olayı 1961 Anayasası’dır. Anayasa’nın 50. Maddesine göre *Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlüdür.* Bu Anayasa, devlet yapısında önemli değişikliklere yol açmış ve önemli kamusal yapıların oluşmasına öncülük etmiştir. 1960’lı yılların sonundan itibaren kentsel ölçekte koruma sorunu, ilgili yasalarda yer almaya başlamış ve bu yasalarda 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü’nün etkileri de ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970’li yıllar Türkiye’de tarihi anıtların çevreleri ile beraber düşünölmeye başladığı ve “sit” anlayışının oluştuğı dönemleri temsil etmektedir [64].

Prof. Aru, 1960'lı yıllarda tarihi çevrede sokak ve yol ayrımı üzerinde şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

Şehirlerimizin bu eski dokuları iyice incelenirse, bu strüktürün hiçte gelişigüzel, düzensiz bir karakter taşımadığı, tamamen aksine, belli organik ünitelerin, küçük merkezler etrafında oluştuğunu, ancak bu düzen bozulduğu, bazı yersiz ilaveler yapıldığını görürüz. Osmanlı şehirlerinin hakiki bünyesini teşkil eden organik mahalle üniteleri, bugün batı toplumlarının büyük gayretler sarf ederek varmak istedikleri son şekli ifade etmektedir. Eski şehirlerimizde, bugünün şartlarına cevap verecek, taşıtlar ve yayalar ulaştırma şebekesini seçerken, mevcut doku içinden 'sokak' ve 'yol' karakterini taşıyan mekanları net bir şekilde birbirinden ayırsak zaten batının ulaşmak istediği sonuca varmış oluruz [71].

1970'li yıllara kadar sokak, büyük ölçüde gelişen ve değişen kentlerin ulaşım kararlarının odağında yer almaktadır. Bu nedenle geleneksel sokak dokusu, genellikle müdahalenin biçimine göre ya yok olmuş, ya da değişime konu olmuştur. Bu müdahalelerde, Türkiye'de otomobil üretimi ve özel araç sahipliğindeki artış gibi ulaşım kararlarını yönlendiren değişimler önemli rol oynamaktadırlar.

Kuban, 1970'lerden önceki doku değişim sürecini; *İstanbul'da dahil olmak üzere bütün tarihi kentlerde tarihi dokularını koruyan mahalleler, çoktan değişmeye ve tahrip olmaya başlamışlardır. Eski kentlerin dar ve eğri sokaklarında dahi ahşap evlerin parsellerine apartmanlar yapılmıştır. Her sokaktaki kagir apartmanlar, ahşap evleri giderek tüketmiştir* sözleriyle anlatmaktadır [1].

Yapı ve nüfus yoğunluğunun artışı, taşıt ve insan trafiğini arttırırken kent içi ulaşımına yönelik çözümleri de beraberinde getirmiştir. İmar planları, ulaşım kararları ve özellikle tek yapı kararlarından sit koruma kararlarına henüz geçilmediği bir dönemde çoğu zaman kısa erimli çözüm olarak yol genişlik ve malzemelerine yönelik kararları da beraberinde getirmiştir. Bu kararlar ise, genellikle geleneksel sokak dokusunu yok edici örnekler olarak karşımıza çıkmıştır.

1973 yılında 1710 Sayılı Eski Eserler Yasası'nın "SİT" tanımını getirmesi ve korumanın gerekliliği ilk grupta kentsel değerlerin belgelenmesi ağırlık kazanmıştır. İkinci grupta arkeolojik ve doğal sitlerin de belgelenmesi talepleri ve 1975 yılında

gerçekleştirilen “Avrupa Mimari Miras Yılı” etkinlikleri ve bu etkinlikler sonucunda kabul edilen Amsterdam Deklarasyonu’nda belirtilen ilkeler, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde, “Tespit ve Tescil” ve “Koruma Planlaması” birimlerinin kurulmasını gerektirmiştir. Bu nedenle 1975 yılı Türkiye’de programlı, belli amaçlara yönelik ve kuralları konmuş bir envanter çalışmasının başlangıç yılı olarak kabul edilebilir [80].

1710 ve 5805 Sayılı yasalardan yetki alan GEEAYK, Tarihi çevre koruma konusunda en yoğun çalışmalarını yürüterek; ön belgeleme, ön tescil, koruma amaçlı imar planı, geçiş dönemi imar koşulları gibi kavramların yerleşmesini ve gelişmesini sağlamıştır. 1973 ve 1982 yılları arasında 30 kentte 3442 anıt, 6815 sivil mimarlık örneği tarihi yapı ve 417 sit alanı ilan edilmiştir [89].

1970’li yılların ikinci yarısında kent merkezlerinde bazı sokaklar araç trafiğine kapatılıp yayalara tahsis edilmiştir [90]. Bu dönemde koruma amaçlı imar planlarının bazılarında sokak korumaya ilişkin kararlar da görülmektedir.

1970’li yıllara tarihlenen önemli örneklerden biri Zeyrek (İstanbul)’da Çeşme Sokak’la ilgili gerçekleştirilen çalışmadır. Alman Arkeoloji Enstitüsü, 1977 yılında Çeşme Sokak’ta Volkswagen Vakfi’nin finanse ettiği bir çalışma başlatmış ve 1981 yılında proje tamamlanmıştır.

Bu çalışmanın iki ana fikri vardır. İlki ahşap evlerin planlarının hazırlanması ve bunun sonucunda sokaktaki konutların belgelenmesi; ikincisi gelecek için onarım malzemesi hazırlamaktır. Projede konut alanının mimari özellikleri yanı sıra toplumsal yapısıyla ilgili çalışmalar da yapılmıştır. Çünkü söz konusu alan, nüfus yapısının ve yaşayanların ekonomik durum düzeylerinin sürekli değiştiği bir alandır [91].

2.2.4. 1980 Sonrası Dönem

1982 yılında Türkiye’nin yeni anayasasının 63. Maddesi; *Devletin tarih ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlayacağı bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirler alacağı* belirlenmiştir. 1983 yılında kentsel koruma konularında yetersiz kalan 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu, 21 Temmuz 1983 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerine 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe

girmiştir. Bu kanunun 6. Maddesinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tanımı yapılmaktadır. Kanununun 7. Maddesi'nde ise tespit ve tescil ile ilgili usuller esaslar ve kıstasların yönetmelikte gösterileceği belirtilmiştir. Bu maddede belirtilen Tespit ve Tescil Yönetmeliği'ne ilişkin çalışmalarda izlenen yöntem; *Arazi çalışmalarında sokak dokusu ve elemanları ile meydan detaylarının haritaya aktarılması; fotoğrafla sokak ve meydanların genel görünümünün belgelenmesidir* [72].

2863 Sayılı Koruma Yasası, 1987'de yürürlüğe giren 3386 Sayılı yasa ile bazı değişikliklere uğramıştır. Bu kanunla “eski eser” kavramından “kültür varlığı” kavramına geçilmiştir. Diğer bir özelliği ise “planlı koruma” kavramını getirerek “koruma amaçlı imar planı” ile planlama-koruma ilişkisini kurmuştur. Ayrıca GEEAYK kaldırılmış ve yerine Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu oluşturulmuştur.

2863 Sayılı yasa ile Kültür ve Tabiat Varlıkları ile ilgili tanımlar yeniden geliştirilmiştir. Bu yasayla nelerin korunması gerektiği de maddeler halinde belirtilmiş, ancak bu maddeler içerisinde “tarihi sokaklar” tam anlamıyla açık bir şekilde ele alınmamıştır.

Sokaklar içinde buldukları tarihi doku ile birlikte değerlendirilmiştir ve Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkındaki Yönetmeliğin 6. Maddesinde, tespit ve tescil işlemleri ile ilgili belirlemelerde kullanılan; mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanatsal özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının(yapılar, bahçeler...) birlikte buldukları alanı ifade eder. Şeklinde kentsel sit tanımı içerisinde değerlendirilmiştir.

1981 yılında Ankara'da ODTÜ, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Belediyesi'nce amacın ucuz ve hemen uygulanabilir çözümlerle yaşanabilir bir çevre yaratma arzusu olan bir proje hazırlanmıştır. Bu proje kapsamında dış kale girişindeki 3 sokak seçilerek restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra 1986 yılında Ankara Kaleiçi sokaklarını turizm işlevi ile tanıştıracak olan “Ankara Kalesi Koruma Geliştirme İmar Planı Proje Yarışması” açılmıştır. Bu yarışmanın amacı, kale içi geleneksel dokusunun turistik çekiciliğiyle korunması ve geliştirilmesidir [92].

1980'lerde gerçekleştirilen yenilemeler sürecinde, mahalle hatta sokak dokularının korunmasına yönelik eğilimler de ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (TTOK) İstanbul'da restorasyon ve korumacılığı savunan önemli kurumlardan biri olarak projeler gerçekleştirmiştir. Kurul, söz konusu koruma eğiliminin ilk örneğini, birçok tarihi kent parçasını satın alıp restore ederek gerçekleştirilmiştir. Soğukçeşme'de bu dönem gerçekleştirilen önemli örneklerden biridir.

Soğukçeşme Sokağı'nın tarihsel değeri, TTOK restorasyonu ile ilgilendiğini belirtmeden önce Anıtlar Yüksek Kurulu'na kabul edilmişti. Kurul, 1975'teki bir kararla, bu sokaktaki evlerin yıkılıp özgün hallerine uygun olarak yeniden yapılmasını ve turistik kullanıma uyarlanmasını ilke olarak kabul etmişti. Bakanlar Kurulu 1982'de Soğukçeşme Sokağı'nı turist merkezi ilan etti [93].

1980'li yıllarda hazırlanan proje, bu sürecin sonuçlarını da değerlendiren bir yaklaşımla gerçekleştirildi. Proje, yaklaşık olarak aynı dönemde yapılan Tarlabası yıkımlarının karşısında, eski yerleşimleri sahip oldukları dokuyu bozmadan, gerekirse yeniden işlevlendirerek yapılacak "otantik restorasyon" adlı alternatif bir görüşü de doğurmuştu [94].

1980'li yıllardan itibaren kentsel koruma yönündeki çalışmalar, "seçkinleştirme" (mutenalaştırma, soylulaştırma gibi Türkçe yazında farklı adlandırmalarıyla) açıklanabilecek, mahalle ve sokağa yönelen projelerin hız kazanmasını da beraberinde getirmiştir. Proje alanındaki toplumsal ve ekonomik yapı değişimlerini de değerlendiren bu çalışmalar, geleneksel sokağı anlama biçimimizi de etkilemiştir.

Seçkinleştirme yönündeki konut alanlarındaki değişim, orta ve üst orta sınıfların bir bölümü (yöneticiler, fikir işçileri, beyaz yakalı işçiler ve sanatçılar) tarihi binaları ve yerleşim saygınlığı olan, 1970'lerde nüfusun kent dışına yönelmesiyle yatırımsız kalmış olan bazı kent içi mahallelere taşınmaya başlamıştır. Bu grupların konut arama ölçütlerini, işyerlerine hızlı erişim, kentin diğer, özellikle de kültür hizmetlerine yakınlık ve saygın bir konum oluşturmaktadır. Şehir içi konutlara olan talep bu nedenle, tarihi binalara olan taleple artmış ve terkedilmiş şehir içi konut alanlarında oturan alt gelir gruplarının yerini, orta sınıf ve orta üst sınıf yöneticiler, fikir işçileri ve beyaz yakalı işçiler gibi gruplar almaya başlamıştır. Son otuz yıldır gerçekleşen bu

değişimlerin kent mekanına yansması, diğer birçok gelişmiş kapitalist ülke kentinde olduğu gibi, seçkinleştirme sürecidir [95]. Bu süreçle birlikte sokak, değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapıyla ilişkili olarak bazen kültürel aktivitelerin yoğunlaştığı bir mekan bazen de ticari hareketliliğin merkezi olmak gibi farklı kullanım ve kullanıcılara göre değişmiştir.

14.07.2004 yılında 5226 Sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” kapsamında 2004 yılında 5226 Sayılı Kanun ile 2863 Sayılı Koruma Yasasında değişikliklere gidilmiştir. Yasada Koruma İmar Planı’nın tanımı sokağı da değerlendirecek şekilde şöyledir:

Madde 3.a-8)... sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; halihazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katmadeğer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, Sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, altyapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır.

Bu koruma yasası kapsamında yer alan kentsel sit alanları ve/veya koruma alanlarındaki belirlenen sokaklardaki tescilli/tescilsiz yapıların sokaktan algılanabilir (sokağa bakıveren) cepheleri ve üst yapıları ile sokağı oluşturan ve sokakla ilişkili çevresel elemanlarını iyileştirmeye yönelik hazırlanan; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ilke kararları, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararları ve koruma amaçlı imar planları ve/veya imar planları hükümlerine uygunluğun zorunlu olduğu mimari, şehircilik ve mühendislik projelerinin tamamı “Sokak Sağlıklaştırma Projesi” olarak tanımlanmaktadır. Projelerin hazırlanmasında

Bakanlık mevzuatında yer alan Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklaştırma Projesi Teknik Şartnamesine uygunluk aranır.

Şartnamenin Hedefler ve İlkeler başlıklı maddelerinde; *Çevre ve yörenin doğal, kültürel, mimari, tarihi, ekonomik, estetik, görsel değerlerini ve özgün kimliğini koruyarak ön plana çıkaran bir projelendirme anlayışıyla hareket edilir. Kullanıcı profili belirlenerek, kullanıcılara göre tasarım yapılır, ayrıca engelli, çocuk, yaşlı vb. dezavantajlı kullanıcıların gereksinimlerine yönelik düzenlemeler yer alır. Yapılacak tasarımlarda ekolojik dengenin korunması ve sürdürülmesi hedeflenir.*

“Sokak Sağlıklaştırma Projeleri” adı altında çok çeşitli projeler gerçekleştirilmekte ve bu süreçte özellikle tarihi çevrelerdeki geleneksel sokaklardan bazılarının tespiti- tescili ve projelendirilmesi amaçlanmaktadır.

BÖLÜM 3

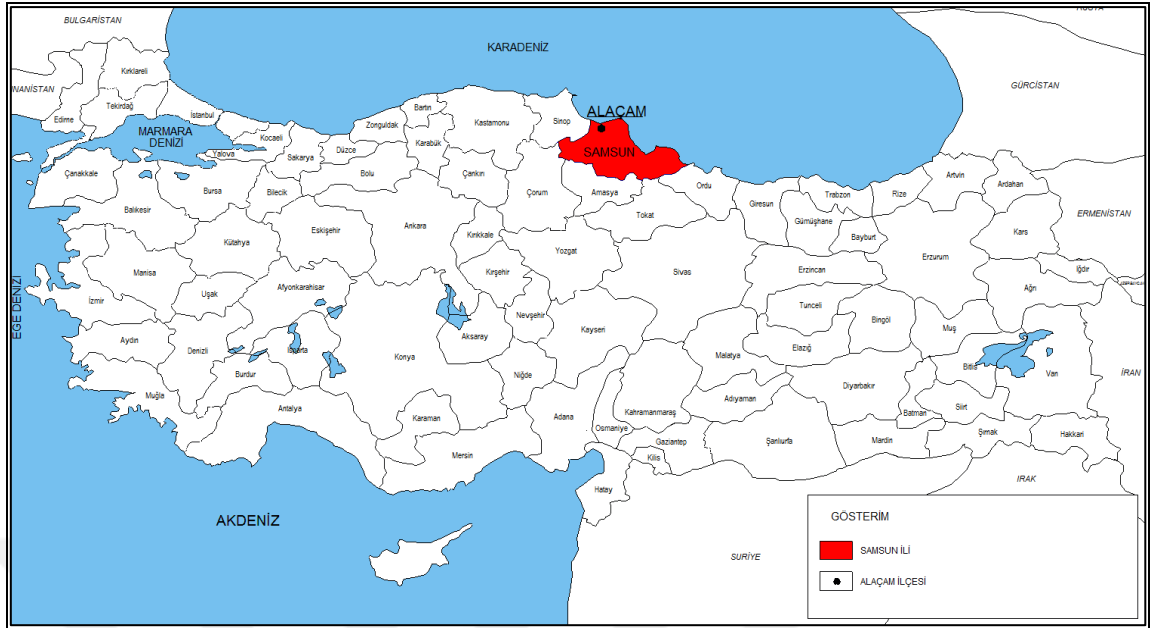
ALAÇAM (SAMSUN) KENTSEL SİT ALANLARI GELENEKSEL SOKAKLARININ MEKANSAL DEĞİŞİM SÜRECİNİN BELGELENMESİ

3.1. ALAÇAM VE KENTSEL SİT ALANLARI

Alaçam, yüzyıllardır süregelen tarihi birikiminin önemli örneklerini yerleşim merkezi ve çevresinde günümüze ulaştırabilmiş yerleşimlerden biridir. Bu bölüm, Alaçam merkezindeki tarihi çevrelerde yer alan geleneksel sokakların belgelenmesine ilişkin bir değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Alaçam merkezinde 2000’li yıllarla birlikte hız kazanan biçimde, sit alanlarının belirlenmesi ve bu alanların projelendirilmesi gibi çalışmalarla kentsel korumaya ağırlık verilmiştir. Bu süreçte, geleneksel sokakların birçoğu sit alanları içerisinde kalmıştır. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde kronolojik olarak belgelenecek geleneksel sokaklar, kentsel sit alanı içindeki sokaklardan örneklenmiştir. Bölümde öncelikle Alaçam ve kentsel sit alanlarının tarihi gelişimi genel olarak değerlendirilecektir. Sonrasında kentsel sit alanlarındaki geleneksel sokak dokusunun örneklerle dönemselsel mekansal değişimlerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

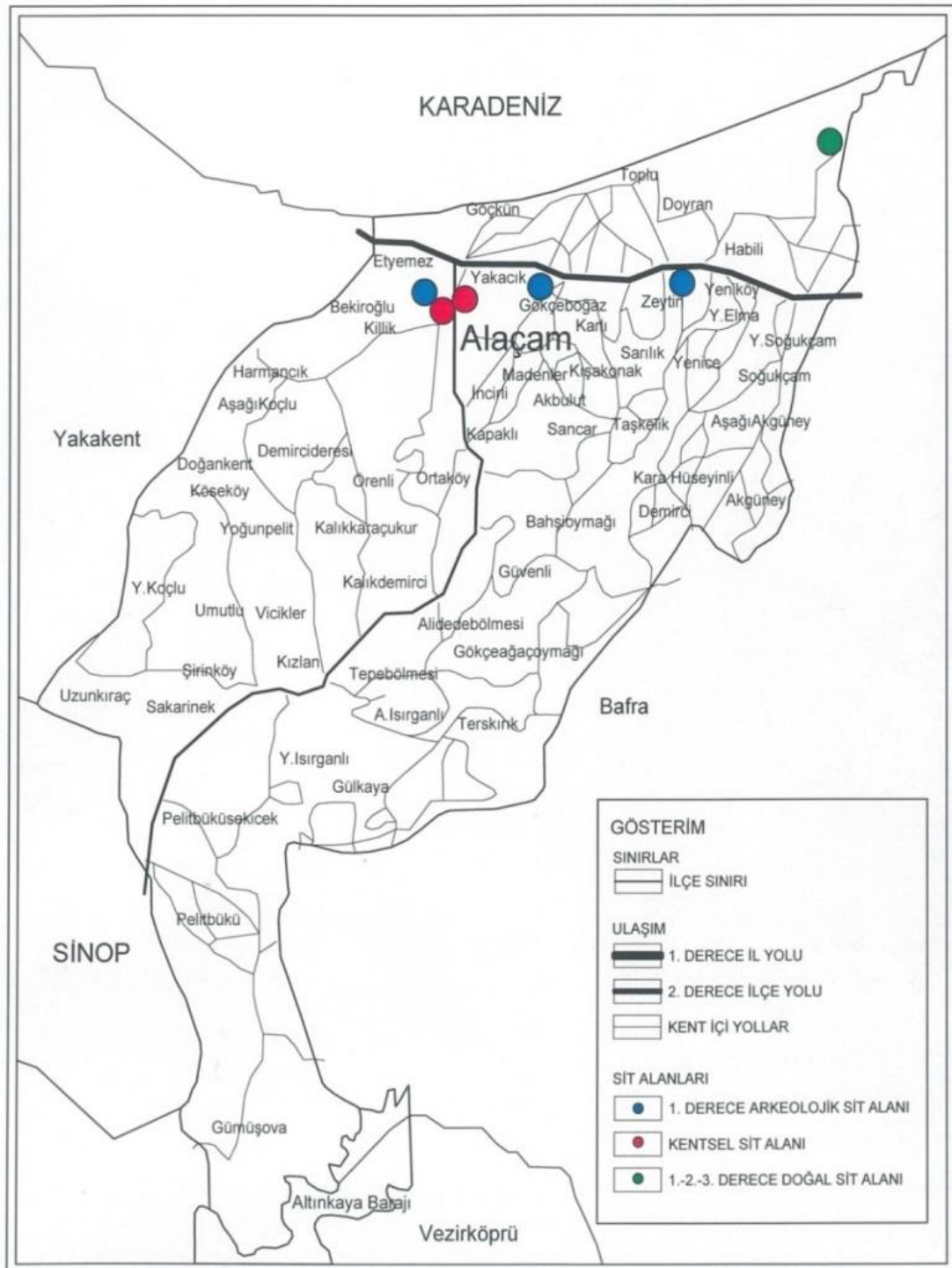
3.1.1. Alaçam ve Kentsel Sit Alanlarının Konumu

Alaçam, Samsun ilinde ve Samsun-Sinop Karayolu üzerinde, iki dağ arasındaki Alaçam Deresi’nin oluşturduğu vadi içinde Karadeniz’e doğru gelişen bir ilçedir. Kuzeyde Karadeniz, doğuda Bafra, güneyde Altinkaya Baraj Gölü’nün doğal sınır oluşturduğu Vezirköprü ve batıda Yakakent ilçeleri ile çevrilidir. Karadeniz’in güney kıyısına 2,5 km uzaklıktaki Alaçam, 35° 36’ boylam, 41° 36’ enlem arasında yer almaktadır (Şekil 21).

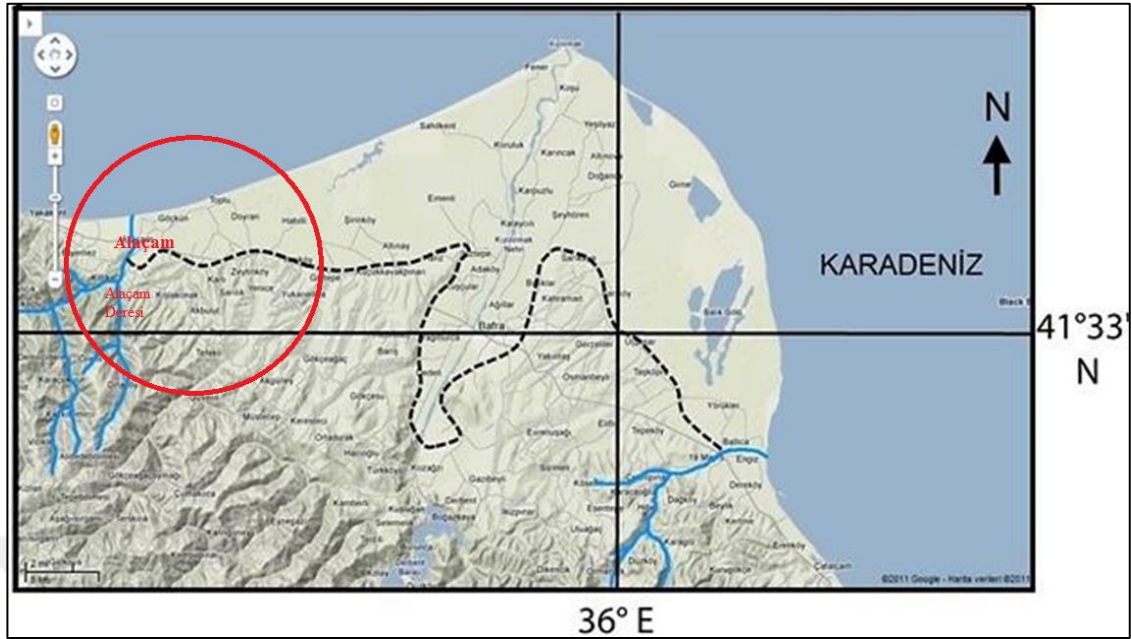
Şekil 21. Alaçam'ın Ülke içindeki konumu [96].

Alaçam ilçe genelinde bir adet doğal sit alanı (Kızılırmak Deltası), üç adet 1. derece arkeolojik sit alanı (Sivritepe, Dedetepe, Gökçeboğaz/Alı Osman Tepe Höyükleri) ve iki adet kentsel sit alanı (Karşıyaka Mahallesi, Çeşme ve Yenicami Mahallelerinde) bulunmaktadır (Şekil 22).

Şekil 22. Alaçam ilçesi Sit Alanları şematik gösterimi [96].

1, 2 ve 3. Derece Doğal Sit Alanı olan Kızılırmak Deltası, Kızılırmak Nehri'nin denize döküldüğü yerde Bafra, Alaçam, 19 Mayıs ve Yakakent ilçeleri sınırları içinde kalan alanda yer almaktadır (Şekil 23).

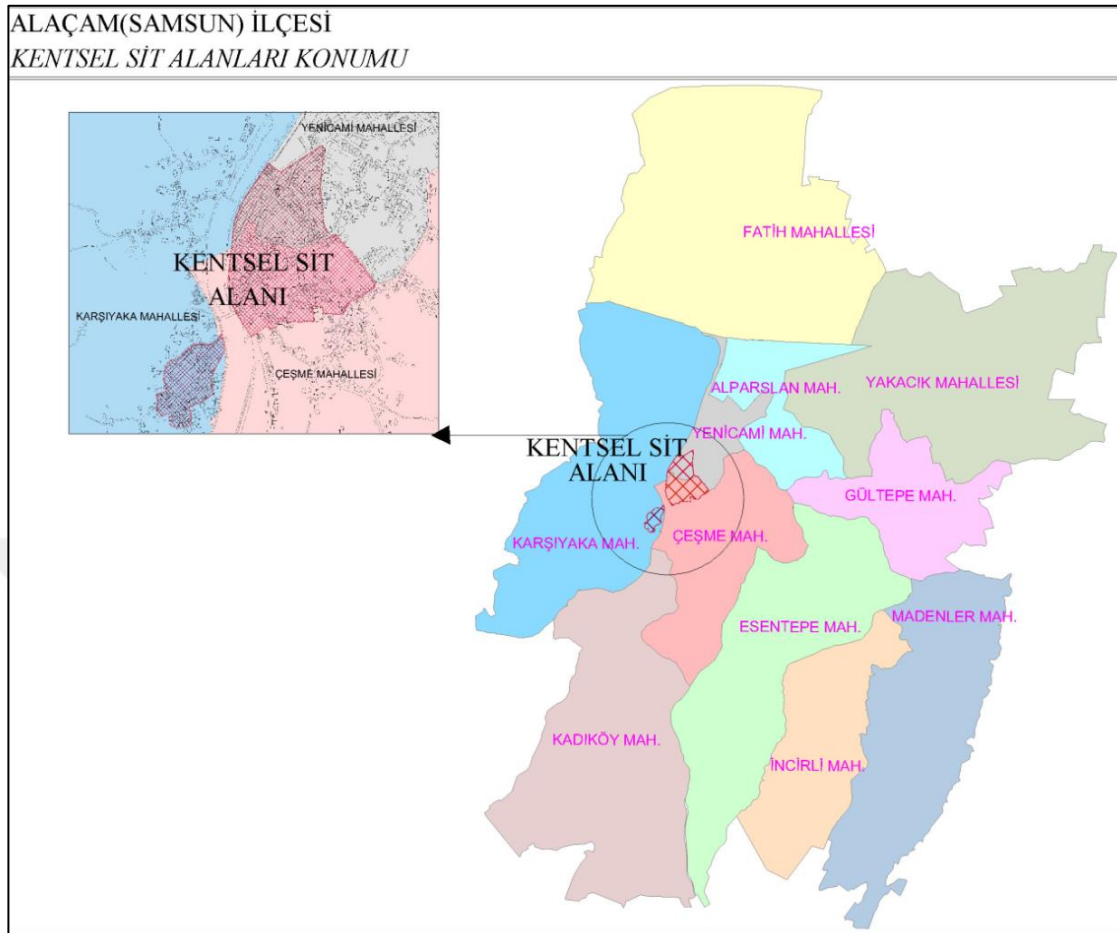

Şekil 23. Kızılırmak Deltası Doğal Sit Alanının Alaçam içindeki konumu.

Alaçam ilçe genelinde üç adet arkeolojik sit yer almaktadır. İlçenin merkez mahallelerinden biri olan Karşıyaka Mahallesi'ndeki Sivritepe Höyüğü ve Kalesi, Sivritepe'de kente hâkim doğal bir tepe üzerinde kurulmuştur. Höyüğün çevresi kale duvarları ile çevrilidir. Höyükte, İlk ve Orta Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik Çağ ve Ortaçağ yerleşmeleri tespit edilmiştir [97].

Bafra-Samsun karayolu uzantısı boyunca konumlanan Dedetepe ve Gökçeboğaz höyükleri ise Alaçam'ın diğer arkeolojik sit alanlarıdır. Bu yerleşimlerden Dedetepe Höyüğü, ilçenin Yenice Mahallesi'nde bulunan Dedeyanı'nda olup, İlk ve Orta Tunç Çağı'na ait kalıntılara sahiptir [97]. Gökçeboğaz Höyüğü, ilçenin Gökçeboğaz Mahallesi'nde bulunan 1. Derece Arkeolojik Sit Alanıdır [98].

Alaçam ilçe merkezindeki iki adet Kentsel Sit Alanı, Yeni Cami, Çeşme ve Karşıyaka Mahalleleri olmak üzere üç ayrı mahallenin sınırları içinde yer almaktadır. Kentsel Sit Alanlarından biri, Alaçam Deresi (Uluçay)'ın batı kenarında Karşıyaka Mahallesi sınırları içindedir. Derenin doğu kenarında kalan diğer kentsel sit alanı ise, Yeni Cami ve Çeşme Mahallesi sınırları içindedir (Şekil 24).

Şekil 24. Alaçam ilçesi Kentsel Sit Alanları ve mahalle içindeki konumları [96, 99].

3.1.2. Alaçam ve Kentsel Sit Alanlarının Tarihi Gelişim Süreci

3.1.2.1. Alaçam ve Yakın Çevresi Genel Değerlendirme

Alaçam ilçesinin içinde yer aldığı Orta Karadeniz Bölgesi, tarih boyunca doğal çevrenin sunduğu olanaklardan da yararlanarak, Anadolu'nun diğer bölgeleriyle ticari, sosyal ve kültürel gibi ilişkilerin yoğunlaştığı ve çok sayıda ulaşım olanaklarına sahip bir bölge olmuştur.

Ulaşım bağlantıları açısından çeşitli araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre, Alaçam'ın gelişimini de etkilediği düşünülen önemli yollar şunlardır: Karadeniz Sahil Yolu; Kuzey Anadolu Fay Zonu boyunca Bolu'dan başlayıp, Çoruh Nehri Vadisi'ne uzanan doğu-batı yolu ve Karadeniz sahil kesimini İç Anadolu'ya (Ankyra, Kaiseria-Mazaka gibi) bağlayan yollardır [100]. Alaçam'ın da güzergah üzerinde bulunduğu Karadeniz Sahil Yolu, eski çağlardan günümüze Karadeniz kıyılarında doğu-batı

ulaşımını sağlayan bir deniz yolu ve aynı zamanda bazı bilimsel çalışmalarda yer aldığı biçimiyle karadan da bağlantısı olan önemli bir yoldur [101]. Bölgenin Batı Karadeniz ile olan bağlantısını sağlayan ve Gökırmak Vadisi boyunca uzayan ikinci bir doğal yol ise Kastamonu'dan başlayarak, Taşköprü, Boyabat, Durağan doğrultusunda bulunan ve buradan Kızılırmak Vadisi boyunca devam ederek Vezirköprü'ye ulaşan yoldur [101]. Yol, doğal geçitleri izleyerek bir yandan güneyde Amasya'ya ulaşırken, diğer yandan kuzeyde Samsun'a doğru devam etmektedir.

Alaçam'ın tarihi gelişimine ilişkin diğer önemli bir veri ise, 1940 yılı ve sonrasında gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları ve bilimsel kazılardan elde edilen bilgilerdir. Bu bağlamda, Alaçam'ın ilk yerleşimlerine ait Anakök'ün çalışmasında şu bilgilere yer verilmektedir:

Kabataş Cilalıtaş ve maden devirlerine ait Sivritepe'de, Gökçeboğazda, Cintepesi höyüklerinde ve Hamam ağzında ve daha bazı yerlerde vesikalar bulunmuş ve buralarda bir medeniyet yaşadığı tespit edilmiştir. Tarihten evvele ait şu eserler bulunmuştur: Sivritepe'nin doğu güneyindeki bir tarladan çakmak taşından yapılmış bir pıçak ve bir balta (Bu aletleri Doktor Vafidinin oğlu Baba Nikoli İptidai Mektebine hediye etmişti. Her nasılsa bunlar mektepten gaip olmuştur. Yine Sivritepe'nin yakınında içerisi kırmızı karaya boyanmış çanak çömlek ve keramik parçaları bulunmuş, bir de tarihi kuyu görülmüştür. Bu parçalarda yok olmuştur. Muharrinin zamanında bunlar hususi surette saklanıyordu. Çayağzı'nda Cin Tepesi Höyüğü ve Gökçeboğaz'da çeşmenin yanındaki diğer bir höyük bugün bile göze çarpmaktadır. Küçük katibin köklüğünde Halvacı oğlu çift sürerken boncuk şeklinde altın taneleri bulmuş, bunu birkaç kişiye gösterdikten sonra birer kırmızı liraya Vasilaki Kuzucak oğluna satmıştır [102].

1970'li yılların başında yapılan yüzey araştırmasının sonuçlarına göre, Alaçam tarihiyle ilgili şöyle bilgilere ulaşılmıştır:

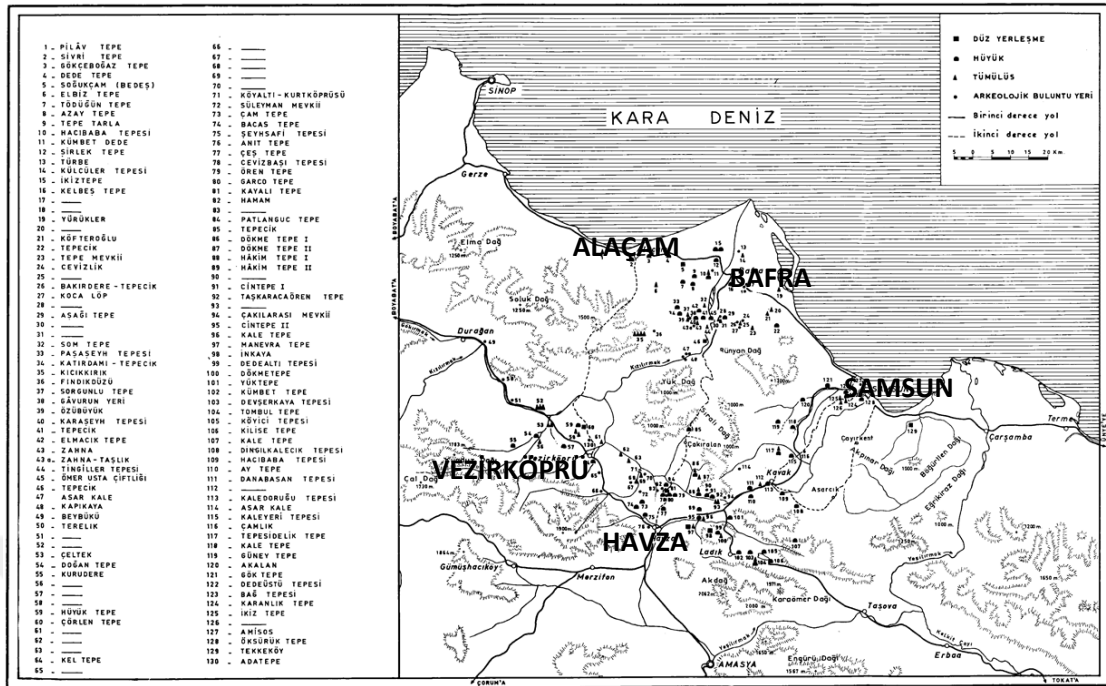
Bafra ile Alaçam arasındaki yerleşmelerin en önemlileri İkiztepe ve Alaçam'ın hemen güney ucundaki Sivritepe'dir. Fiziksel ve morfolojik konumlarına göre her üçünün de vaktiyle Karadeniz kıyılarında buldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici olanı, T.Özgüç, N.Özgüç ve K.Kökten'in de belirtmiş oldukları gibi Bafra'nın kuş

uçumu 7 km. kadar kuzey batısında ve Kızılırmak'ın da 1.5 km batısında bulunan İkiztepe Köyü'ndeki höyüktür [103].

Alkım'ın açıklamaları, 1970'li yılların sonunda yapılan çalışmalar ve hazırlanan haritalar, Alaçam'ın Karadeniz'le doğrudan ilişkili bir tarihi geçmişe sahip olduğu bilgisini ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan aynı dönemde tespit edilen tümülüs ve höyüklerin tarihlendirmesine ilişkin şöyle değerlendirmeler de çalışmalarda yer almaktadır:

1973 yılı incelemelerimiz Orta Karadeniz kesiminde gerek M.Ö. III., II., ve gerek I. binyılında yoğun yerleşmelerin varlığını göstermiş ve bu bölgenin Orta Anadolu ile yalnız Eski Tunç Çağında değil aynı zamanda Hitit, özellikle Eski Hitit, devrindeki ilişkilerine tanıklık eden arkeolojik belgeler sağlanmıştır. M.Ö. I. binyılı yerleşmelerinin büyük bir kısmında tipik Frig çanak-çömleğinin bulunuşu ayrıca ilginçtir. Yine bu dönemdeki araştırmalarımız Orta Anadolu'yu M.Ö. III., II., ve I. binyılında Samsun'a bağlayan ana yolun Kavak ilçesinden itibaren genellikle doruk üzerinden seyreden eski şoseyi değil- bugünkü asfalt şosenin geçtiği doğal vadiyi esas itibarıyla izlediğini göstermiştir; nitekim söz konusu vadinin her iki yakasında Kavak'tan Samsun'a kadar höyük veya yamaç yerleşimlerinin belirli uzaklıklarla sıralanışı buna tanıklık etmektedir. Yine söz konusu bölgelerin güney-kuzey bağlantısını sağlayan tali bir yolun da, Havza-Ilıca-Demiryurt-Çakıralan ve Kapıkaya üzerinden Kızılırmak Vadisi'ne girerek Bafra dolaylarına ulaştığını 1973 araştırmalarımızda ayrıca saptadık; daha engebeli ve dağlık bir kesimden geçen ve esas yolun herhangi bir neden ile kapatıldığı vakit kullanıldığı anlaşılan bu ikincil yolun üzerinde ve yakınında aynı surette M.Ö. III., II., ve I. binyıllarına ait höyük ve yamaç yerleşimleri yer almaktadır [104].

Söz konusu dönemde elde edilen arkeolojik kalıntılara göre hazırlanan harita (Şekil 25) şöyledir:

Şekil 25. Samsun Bölgesi Arkeolojik Alanlar [104].

Tarih araştırmaları, Alaçam'ın M.Ö. 652 tarihinde Lidyalıların, sonrasında da Perslerin eline geçtiğini belirtmektedir. M.Ö. 5. yy'da Yunanistan ve Milet'ten Samsun ve çevresine iki akın gerçekleştiği; bu akınla birlikte Mileziyenler'in Amizos (Samsun)'un batı sahillerine giderek orada şehir kurdukları ve bu şehre ise, 'Zalikus' (Alaçam) adı verildiğini açıklamaktadır [102].

İleri'ye göre; Mileziyenler tarafından kurulan ve Zalikus adı verilen bu şehrin, İon koloni merkezi bir liman şehri olduğu ve o dönemlerde, deniz kenarında bulunduğu; fakat zamanla Uluçay'ın getirdiği alüvyonları ağız kısmında biriktirerek bu alanı doldurması sonucunda, günümüzde kent merkezinin denizden yaklaşık 2 km daha içeride kaldığı ifade edilmektedir. Bu araştırmalar dikkate alındığında, Alaçam'ın ilk yerleşim alanının, Alaçam kentsel sit bölgesi içinde yer almış olabileceği ifade edilebilir [105].

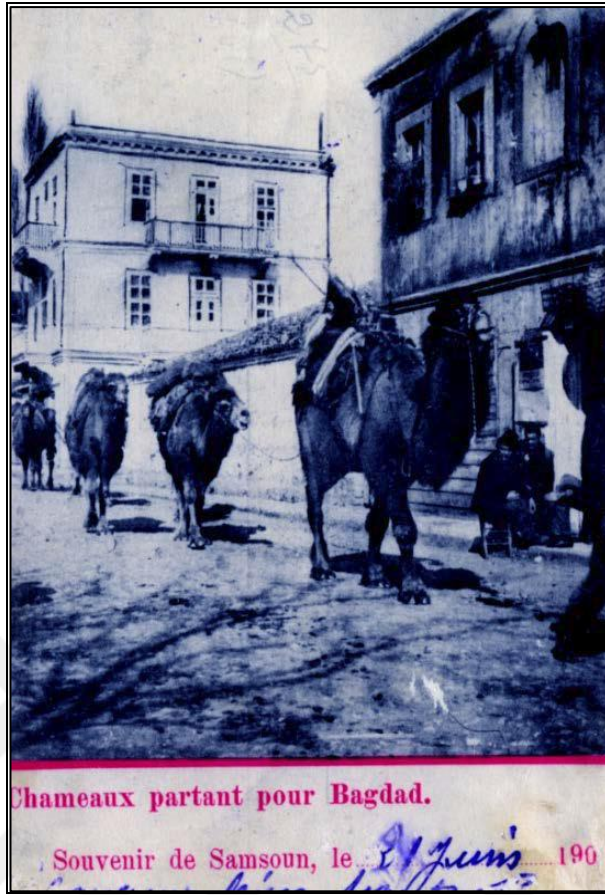
M.Ö. 336'da Büyük İskender Dönemi'nde ise, Samsun ele geçirilmiş ve İskender'in ölümü sonrası Zalikus, Selosit ve sonrasında Galatların egemenliğine girmiştir. Roma Dönemi'nde Kapadokya vilayetine bağlanan Alaçam; 11.yy'da Danişment egemenliğindedir. Zalikus adı, 1072 yılında Ahmed Gazi tarafından 'Tralköy', 1183'te Selçuklu himayesinde iken ise 'Uluköy' olarak değiştirilmiştir [102]. 1878'li yıllara

kadar ise Alaçam'ın "Uluköy" ismini kullandığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir [106].

Alaçam'ın gelişimini büyük oranda etkileyen Samsun, Roma, Cenevizliler ve Selçuklu Dönemleri'nde önemli bir liman ve ticaret merkezidir. Ticari açıdan bir süre duraklayan yapısı, 19. yüzyıldan itibaren önemini tekrar arttırmış ve bu süreçten Alaçam da etkilenmiştir. 19. yüzyılda tarıma ve hayvansal üretime dayalı tütün, pamuk, tiftik gibi çeşitli maddelerin farklı ülkeler tarafından talep edilmesi, tarımsal yapı değişimini de beraberinde getirmiş ve bazı liman kentlerinin önemini arttırırken; Samsun da kent dokusu ve yaşamı değişen liman kentleri arasında yer almıştır. İlin ticari hareketliliğini etkileyen bu sürecin, toplumdaki bazı meslek alanları üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Aktüre, 19. yüzyıldaki değişimlerin etkilerinden biri olarak tüccarların değişimini şöyle açıklamaktadır:

19. yüzyılın ilk yarısında, ticaretin değişim süreci içinde ortaya çıkan bir olgu da, 19. yy başlarında iç ticaretteki üstünlüklerini hala koruyan Türk tüccarların, Tanzimat'ın ilanından sonra ortaya çıkan yenilik hareketlerinin desteği ve işlenmiş yabancı malların ülke pazarlarına akmasıyla birlikte ticaretteki üstünlüklerini Rum tüccarlara kaptırmalarıdır. Avrupa malları Anadolu içlerine girdikçe, önceleri taşımacılık işlevini yerine getiren Rum armatörler, İmparatorluk topraklarında yaşayan diğer Rumları da etkilediler ve onları ticaret alanına çektiler [41].

Liman kenti olan Samsundan, Bağdat'a gitmek üzere yola çıkan bir kervana ait Şekil 26'daki fotoğraf, bulunduğu Bağdat Caddesi'ne ilişkin geçmişe ait birçok öğeyi belgeler nitelikte günümüze ulaşmıştır.

Şekil 26. Samsun'da Bağdat Caddesi ve Samsun'dan yola çıkan bir kervan [107].

19. yüzyıl ortalarında Karadeniz'in buharlı gemilere açılması ile birlikte, Samsun ve çevresi ekonomik yönden canlanarak, yüksek vasıflı tütün ekimi Alaçam-Bafra ve çevresinden başlayarak Samsun yöresine yayılmış ve kentin nüfusunun artmasına yol açmıştır [108] (Şekil 27). Bu durum, Trabzon ve Ege kıyıları ile İç Anadolu'dan gelen ve Türkçe konuşan Rumların, Ermenilerin ve Avrupalı tüccarların Samsun'a ve çevresine yerleşmesini sağlamıştır. Bu süreçte, kente yeni yerleşen ve burada yaşayan gayrimüslim nüfusun yaşadığı yeni mahalleler kurulmuştur [109]. Özellikle tütün ticaretinin etkisi ile yabancı tüccarlar da Samsun ve çevresine gelmeye başlamış, kısa zamanda kent merkezinde konsolosluk ve yabancı banka sayısı artmıştır [107].

Şekil 27. Bafra'dan tütün sevkiyatından bir görünüm [110].

19. yy'ın ikinci yarısında Samsun ve çevresinde, sosyal tabakalaşma açısından da başlıca iki kesimden söz edilebilir. Bunlardan birincisi kentlerde çökmekte olan zanaatlar ve küçük ölçekte perakende ticaretle uğraşan küçük esnaf ve zanaatkârlar; ikincisi bölgenin ürünlerini düşük vergiler ödeyerek dış pazarlara satan ve bu yoldan zengin olan Rum tüccarlarla, bu ürünleri köylüden toplayarak, küçük ölçekte toptan-perakende ticaretle uğraşan Ermenilerdir [41].

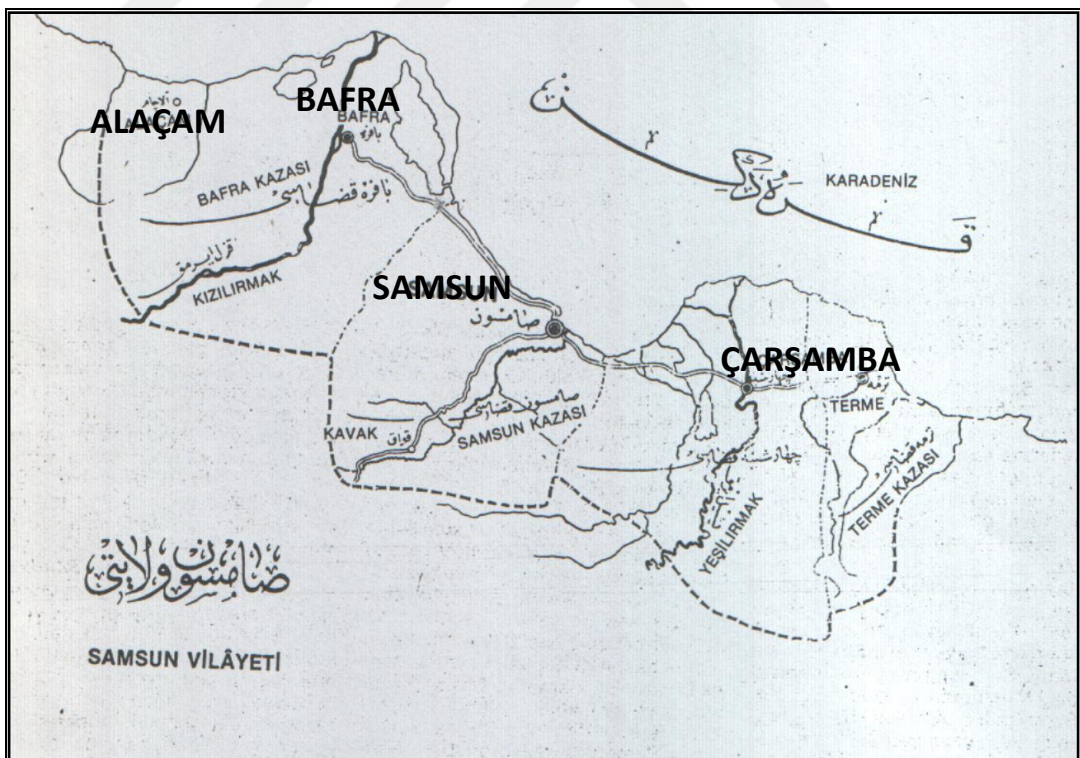
Özellikle 19. yy'ın ikinci yarısından sonra Kafkas göçmenlerinin Trabzon'un yanısıra Samsun limanını da transit geçişte kullanmaya başlamaları, Kırım Savaşı ve Şeyh Şamil ayaklanmasından sonra başlayan göç akınının 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında da devam etmesi bölgeye canlılık kazandırmıştı. 1878'de bin aileden oluşan toplam beş bin kişi Sivas'a yerleştirilmek üzere Samsun'a gönderilmişti. Bu arada Samsun ve çevresine yerleşen göçmenler, çalışkan ve becerikli olmalarıyla, yörenin tarım yaşamına canlılık kazandırmaya başladılar. Bunun sonucu olarak tütün, mısır, mercimek, yulaf, buğday ve fasulye gibi ürünlerin ekiminde önemli artışlar oldu. Özellikle Alaçam-Bafra ve Samsun tütün üretiminde önde gelen bölgeler haline gelmiştir [111].

19. yüzyılda Anadolu'ya gelen seyyah Hamilton, Alaçam-Bafra bölgesinde tütün üretiminin önemi hakkında gözlemlerde bulunmuştur. Bafra'da Rum bir Papaz'dan sosyal, ekonomik yaşama dair bilgiler almıştır. Bafra'da o dönemde evlerden 1000'inin Türklere, 110'unun Rumlara ve 50'sinin ise Ermenilere ait olduğu ifade edilmektedir.

Bafra'da ipek üretiminin olduğunu, fakat bu üretimin dış pazar için değil, kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar olduğu ifade edilmektedir [112].

19. yy'ın sonunda Alaçam ve Bafra için de önemli olan Samsun limanı, tarımsal ürünlerin dış pazarlara deniz yoluyla gönderilmesi nedeniyle, yoğun bir ticaret eylemine sahne olmuştur. İhraç edilen malların çoğunluğunu buğday, sebze, meyve, mısır gibi yiyecek maddeleri ile tütün, afyon, haşhaş tohumu, tiftik, palamut, yün gibi endüstri bitkileri ve hammaddeleri oluşturmaktadır [41]. Tütün ve tömbekinin, süs eşyasının, zeytinyağının, sabunun, kuru ve taze meyvenin, tuzun tamamı İstanbul limanından Samsun limanına taşınmaktadır [41].

19. yüzyılda Samsun, Canik Sancağına bağlıydı ve Alaçam da Nahiye olarak bu sancak içinde yer almaktaydı [111] (Şekil 28). 19. yy sonlarında kente gelen çok sayıda Rum ve Ermeni tüccarla birlikte Canik Sancağının nüfusu artmış ve aynı zamanda kentte gösterişli yapılar, konutlar yapılmaya başlanmıştır [41] (Tablo 1).

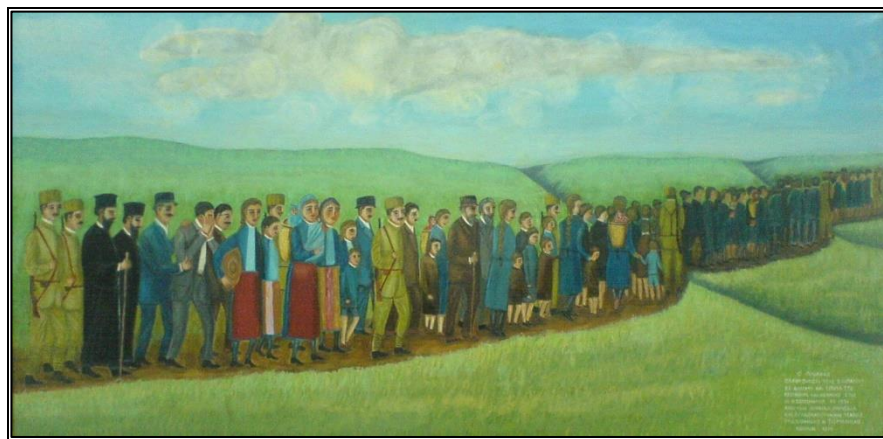

Şekil 28. 19. yüzyılda Canik Sancağı, Samsun Vilayeti, Bafra Kazası ve Alaçam Nahiyesi [109].

Tablo 1. Trabzon Vilayeti Salnamesi'ne Göre Canik Sancağı'nın 1900 yılındaki Nüfusu [111].

CANİK SANCAĞI NÜFUS YAPISI		Samsun Kazası (kişi)	Bafra-Kazası (kişi)	Çarşamba Kazası (kişi)	Terme Kazası (kişi)	Ünye Kazası (kişi)	Fatsa Kazası (kişi)	Sancak Toplamı (kişi)
Müslüman	Erkek	20271	20146	24989	9282	24892	14737	114317
	Kadın	18428	20267	24611	9739	25793	14319	113107
Rum	Erkek	18920	12083	1467	246	2183	1006	35905
	Kadın	19982	11806	1469	272	2207	962	36748
Ermeni	Erkek	621	537	4989	1058	2408	434	10047
	Kadın	594	536	5097	1042	2260	426	9955
Katolik	Erkek	34	-	-	-	-	-	34
	Kadın	40	-	-	-	-	-	40
Protestan	Erkek	39	-	247	-	-	-	286
	Kadın	50	-	219	-	-	-	269
Genel Toplam		78979	65375	63088	21639	59793	31884	320759

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan “Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesi’ne İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile birlikte, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye’de ikamet eden Rum-Ortodoks dinine mensup olanlarla, Yunanistan’da bulunan Türkler mecburi mübadeleye tabi tutulmuşlardır (Şekil 29).

Şekil 29. Türkiye’den Yunanistan’a göç ettirilen Rumların temsili bir resmi [113].

Mübadele sırasında, her iki tarafın da mülkiyet haklarının korunması ve mübadillerin taşınır mallarını vergi ödemediği götürebilmesi ve taşıyamadığı değerli mallarının ise, kıymet değerinin yerel makamlarca tespit edilerek belgelendirilmesi gerekli görülmüştür. 1923 yılında kurulan iki resmi birimden Mübadele ve İskan Müdüriyeti ile mübadillerin işlemlerinin yapılması, her türlü sorunlarının çözülmesi; İmar Müdüriyeti ile harap olmuş, yıkılmış köy ve kasabaların imar ve inşaatının yapılması, gerekirse yeni köylerin inşası amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra mübadillerin verimli çalışmasını sağlamak amacıyla zirai amaçlı destekler de sağlanmış ve yaklaşık 500.000 mübadilin iskânını sağlamak amacıyla ülke, Tablo 2’de belirtilen 10 bölgeye ayrılmıştır [114].

Tablo 2. Mübadele İskan Mıntıkları ve Kapladığı Yerler [115].

BÖLGELER	İLLER
I	Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum
II	Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale
III	Balıkesir
IV	Manisa, İzmir, Mentеше, Denizli, Afyon
V	Bursa
VI	İstanbul, Çatalca, Zonguldak
VII	İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya
VIII	Antalya, Isparta, Burdur
IX	Konya, Kayseri, Niğde, Aksaray, Kırşehir
X	Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Cebelibereket, Ayıntab, Maraş

İskan bölgelerinin tespitinde, yeni yerleşim yeri olarak belirlenen alanların; sağlık, topografik, morfolojik ve jeolojik açıdan değerlendirilmelerinin gerekliliği konusunda çalışmalar yapılmasına karşılık, mübadillerin tüketicilikten bir an önce üreticiliğe

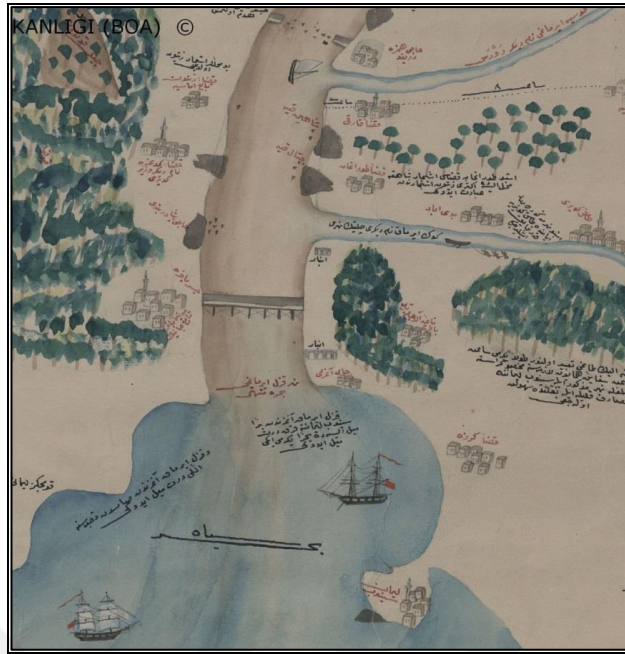
geçmelerini sağlamak amacıyla büyük oranda Rumların terk etmiş oldukları arazi ve evlere yerleştirilmesi söz konusu olmuştur [116].

Samsun'a bu tarihlerde 44.255 mübadil indirilmiş, bunların 23.454 kişisi iskân edilmiştir. Bu süreçte, geçici barınmayı sağlayacak misafirhaneler belirlenmiş, ancak bu alanların yetersizliği nedeniyle, mübadillerin bir kısmı kasaba ve köylere yönlendirmiştir. Tütüncülükle uğraşanlar, Alaçam-Bafra ve Çarşamba bölgelerinde ve çoğunlukla Rumların terk ettikleri arsa ve evlere yerleştirilmişlerdir. Samsun merkezde 4 bin, merkeze bağlı toplam 42 köye ise 8.590 mübadil iskan edilmiştir. Bunların yanı sıra 1924-1925 yıllarında Bafra'ya 6.761, Alaçam'a 482, Kavak'a 65, Çarşamba'ya 1.424, Havza'ya 1.638, Ladik'e 382 ve Vezirköprü'ye 439 mübadil yerleştirilmiştir [114]. Bu dönemde mübadil nüfusun konut sorununun çözümü için çok çeşitli çözüm önerileri üretilmiştir: Numune köylerin ve iktisadi hanelerin inşası gibi.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra, demir ve karayolu ulaşımına verilen ağırlık nedeniyle, Samsun Limanı'nın önemi önceki yıllara göre zayıflamıştır. Özellikle 1950'den sonra Doğu Karadeniz'i İç ve Batı Anadolu'ya bağlayan karayolunun Samsun'dan geçmesi, Samsun'un kıyı boyunca gelişmesine neden olmuştur. 1980'li yıllarda, Sarp Sınır Kapısı'nın açılması ile Samsun'un kıyı boyunca doğuya doğru uzanan etki alanı daha da genişleyerek Kafkas ülkelerine kadar yayılmıştır [117].

Karadeniz bölgesinde kayıkla nehir ulaşımı da, ticari ilişkileri sağlayan bir ulaşım yöntemi olmuştur. Karadeniz'le Kızılırmak'ın birleştiği alanda bulunan Bafra, iskelesi olan bir kenttir. İç bölgelerden yola çıkan ve Vezirköprü üzerinden ırmak yoluyla gelen-giden navlunun yükleme boşaltma işlemleri 1960'lı yıllara kadar bu iskelede yapılmıştır [118].

Samsun demiryolu yapılmadan önce, Bafra ve Samsun'un zahire gibi ihtiyaçlarının büyük bir kısmının kayıklar aracılığıyla temin edildiği; Bafra'ya günde 30-40 kayık zahire indirildiği; Kızılırmak Vadisi boyunca elde edilen pirincin de, Vezirköprü, Alaçam, Bafra gibi bölgenin büyük pazarlarına gönderilmesi için en kısa ve ucuz yol olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (119). Şekil 30'da Bafra köprüsü güneyi ve Gökırmak üzerindeki kayıklar, kayıkla ulaşımı örnekler niteliktedir (120).

Şekil 30. Kızılırmak üzerinde kayık ile ticari ulaşım [120].

3.1.2.2. Alaçam Kentsel Sit Alanları

Kızılırmak Deltası'nın verimli toprakları üzerinde, Karadeniz ve Kızılırmak gibi önemli su kaynaklarının yanında yer seçmiş Alaçam'ın, çeşitli kaynaklara göre antik dönemden itibaren yerleşilen bir yerleşim alanı olduğu bilinmektedir. Sivritepe Kalesi ve çevresi, farklı dönemlere ilişkin buluntularla Alaçam'ın bilinen en eski yerleşim yeridir. Alaçam'ın kentsel sit alanları da Sivritepe'nin yamaçlarında ve Alaçam Deresi Vadisi üzerinde konumlanmıştır.

Kentsel Sit Alanları'nın yer aldığı Alaçam merkezi, dar bir vadinin yamaçlarında kuzey-güney doğrultusunda gelişmiştir. Kentsel Sit Alanları, Yeni Cami, Çeşme ve Karşıyaka Mahalleleri olmak üzere üç ayrı mahallenin sınırları içinde yer almaktadır. Vadideki Alaçam Deresi, Karşıyaka ile Yeni Cami ve Çeşme Mahallesi arasından geçmekte ve Alaçam merkezini ikiye ayırmaktadır. Özellikle Karşıyaka Mahallesi, Alaçam Deresi'ndeki taşkınlar nedeniyle tarih içinde önemli sorunlar yaşayan bir mahalle olmuştur. Mahalle'nin yaşayanları için Alaçam Deresi'nin taşması, köprü'nün yıkılması ve mahallede mahsur kalınmasını anlatmaktadır [121].

Anakök, dereye ilişkin şöyle bir değerlendirme yapmıştır: *Viraneden(İN Deresi) gelen, diğeri Aşağı Mülküç'ten gelen suyla birleşir. Bu çay yazları kurur, kışları kudurur. Çok*

döküntü getirir. Halk bu çayın taşlarından, kumlarından, kagalaklarından faydalanır. Büyük seller vücuda getirdiği ve büyük zayıatlar verdiği de olur. 1312 Rumi senesinde (1896) bu çay taşmış ve 13 haneyi yıkmış, hayvanları telef etmiş ve 4 kişiyi evinden almış götürmüştür [102].

Alaçam kentsel sit alanının tarihi gelişimine ilişkin az sayıda kaynak bulunmaktadır ve geneli 19. yüzyıl ve sonrasına ilişkin sınırlı düzeyde bilgi vermektedir. 1878’li yıllara kadar Alaçam’ın “Uluköy” ismini kullandığını ve Uluçay (Alaçam Deresi)’nin etrafında kurulduğunu, camisinin ise Şadibey Camisi olduğunu belgeleyen 1775/21 numaralı Samsun Şer’iyye Sicili, yerleşmenin 19. yüzyıldaki konumunu hakkında bilgi vermektedir. (106). 19. yüzyıla ilişkin bir diğer değerlendirme ise Şemseddin Sami’nin Kamusu’l A’lam adlı kitabında yer almaktadır ve Alaçam’ın nüfus yapısı hakkında bilgi vermektedir; *Trabzon Vilayeti’nin Canik Sancağında Bafra kazasına tâbi’ bir nahiye olup, 2.278 Hane ve 12.000 nüfusu camiğdir. Ki bunların yalnız 2.300 kadarı Rum olup, kûsûru İslamdır, ve Rumları dahi Türkçe konuşurlar. Bu nahiye kâza’nın (Bafra) garbi cihetinde ve vilâyetin müntehayı garbi şimalinde olup, Trabzon Vilayeti’nin Sinop Sancağı ’yla hemhududdur [122].*

Bu dönemde nüfus, büyük oranda tarımsal üretim yapmaktadır ve Alaçam-Bafra kazaları, 1858 yıllarında devlete tarımda en çok öşür (vergi) ödeyen kazalardandır [123]. Alaçamda diğer ekonomik faaliyet alanları ise çoğunlukla gayrimüslimler tarafından yürütülen ticaret ve demircilik, kunduracılık, terzilik, tenekecilik, marangozluk gibi küçük el sanatlarıdır. Alaçam’da tütün tarımının olduğu kadar tütün ticaretinin de önemi büyüktür. Tütün ticareti, toplumsal ekonomik farklılıkları da ortaya çıkarmış ve bu değişim konut alanlarını da etkilemiştir. Reji İdaresi Kâtipliği, orman memurluğu, tahsildarlık ve ziraat memurluğu gibi idari alanlarda da çoğunlukla gayrimüslimler görev almaktadır [102].

Çeşitli kaynaklara göre tespit edilen ve günümüze ulaşan bazı yapılara göre, Alaçam kent merkezinde Osmanlı Dönemi sonlarına kadarki kentsel gelişimin, Sivritepe’nin yamaçlarından başlayarak Alaçam Deresi’nin her iki yanında da gelişime devam ettiği yönünde bir değerlendirme yapılabilir. Bu değerlendirmede, 1515 tarihinde Şadibey tarafından yapılan ve 1889 yılında onarılan Şadibey Camisi (Aşağı Cami); 1874 tarihli Hükümet Konağı; 1887 tarihli Çarşı Camisi (Yeni Cami); Şadibey Camisi yakınında

1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan ‘‘Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesi’ne İlişkin Sözleşme ve Protokol’’ ile birlikte, Türkiye’de oturan Rum-Ortodoks dinine mensup olanlarla, Yunanistan’da bulunan Türkler mecburi mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Mübadeleyle birlikte Alaçam’a gelen ailelerin yerleşmesi için 61 adet yaşanabilir ve 103 adet onarılan konut iskana açılmıştır [116]. 1950’li yıllarda ise Bulgaristan’dan Alaçam’a göç gerçekleşmiş ve yeni konut alanları belirlenmiştir. Tablo 3, göçmenlerin Alaçam’da yerleştikleri alanlar belirtilmektedir.

Tablo 3. 10 Eylül 1951 Tarihi İtibariyle Bulgar Göçmenlerinin Alaçam’da İskân Ettikleri Yerler [114]

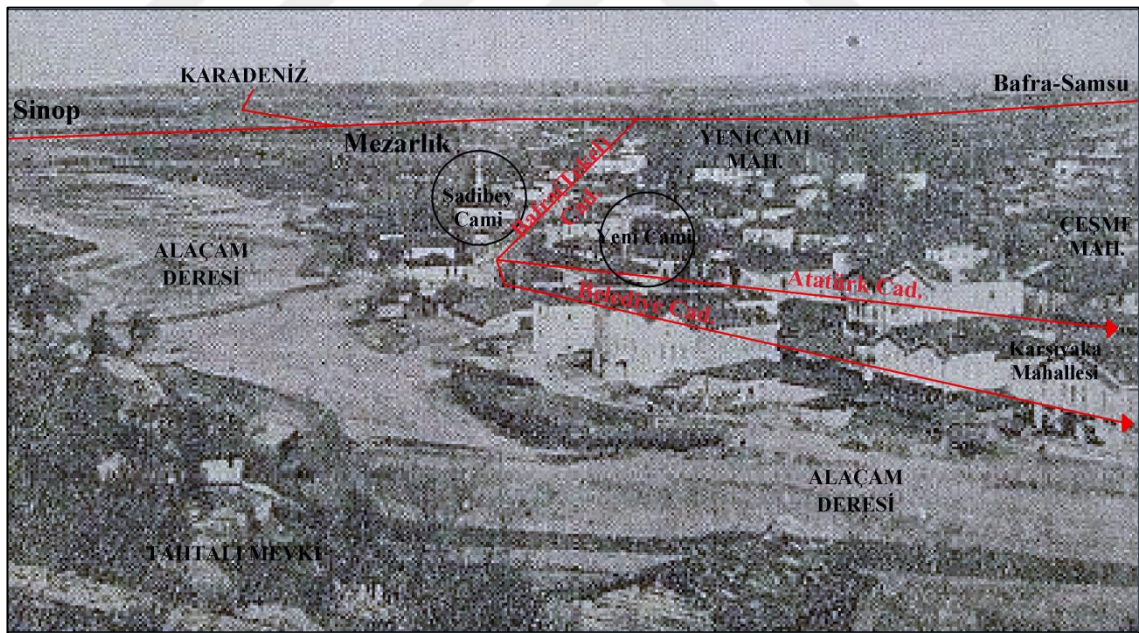
İskan Yeri	Aile Adedi	Nüfus	Ev Arsası(m2)	Arsa(hektar)
Merkez(Çeşme)	5	20	500	-
Karahüseyinli	4	22	1.060	8.3
Killik	1	4	500	1.1
Gümenüz	1	6	330	6.0
Göçkün	2	10	7.200	5.1
Gökçeboğaz	2	12	10.908	4.0
Toplu	1	6	4.000	0.7
Doyran	3	14	12.000	10.9
Akgüney	4	16	13.824	15.6
Bedeş	3	12	1.800	-
Müstecep	4	20	800	35.2
Gelemet	3	14	600	10.6
Toplam	33	156	53.532	97.5

1923-1950 yılları arası dönemde Alaçam merkezde, ulaşım ve diğer teknik altyapı (elektrik, içme suyu gibi) düzenlemeleri gerçekleştirilmiş; Alaçam Deresi için sed inşası; Şadibey Camisi mezarlığının park olarak işlev değişikliği; sinema ve mahkeme yapılarının inşası gibi uygulamalar yapılmıştır. Alaçam Kaymakamlığı’nın 16 Mayıs 1945 tarih ve 1636 sayılı kararı ile kurulan ‘‘Alaçam’ı Güzelleştirme Cemiyeti’’ de

Alaçam'ın imarı konusunda çalışmalar yapmıştır [102]. Bu dönemin Kaymakam Vekili Kitapçığı, planlama ile ilgili girişimlerini şöyle anlatmaktadır:

Halkın çeşitli hizmet isteklerine, mahalli imkânlar aramayı düşündüm. Bir imar derneği kurdum. Dernek üyeleriyle sık sık toplantılar yapmaya başladım. Halktan yardım isteyerek gelir sağlamaya çalışıyor ve ele alınacak bazı işler için hazırlık yapıyorduk. Dernek toplantıları ve çalışmaları, üyelerin ve halkın ilçeye yeni hizmetler getirme istek ve heyecanlarının canlılığını muhafaza etmeye yaradı. Ama ortaya büyük bir şey koymak mümkün olmadı [125].

19. yüzyılda Samsun Limanı ile ticari ilişkiyi kuran önemli yapılardan biri olan Reji İdaresi çevresinde yoğunlaşan yerleşim alanı, 1950'li yılların sonlarına doğru Bafra(Tekel) Caddesi boyunca kuzeye doğru gelişimini yönlendirmiştir. Şekil 32, 1930'lu yıllarda Alaçam Sivritepe yamacı, Tahtalı mevkiinden çekilmiş olup; Alaçam yerleşiminin kuzeydoğusunu göstermektedir.

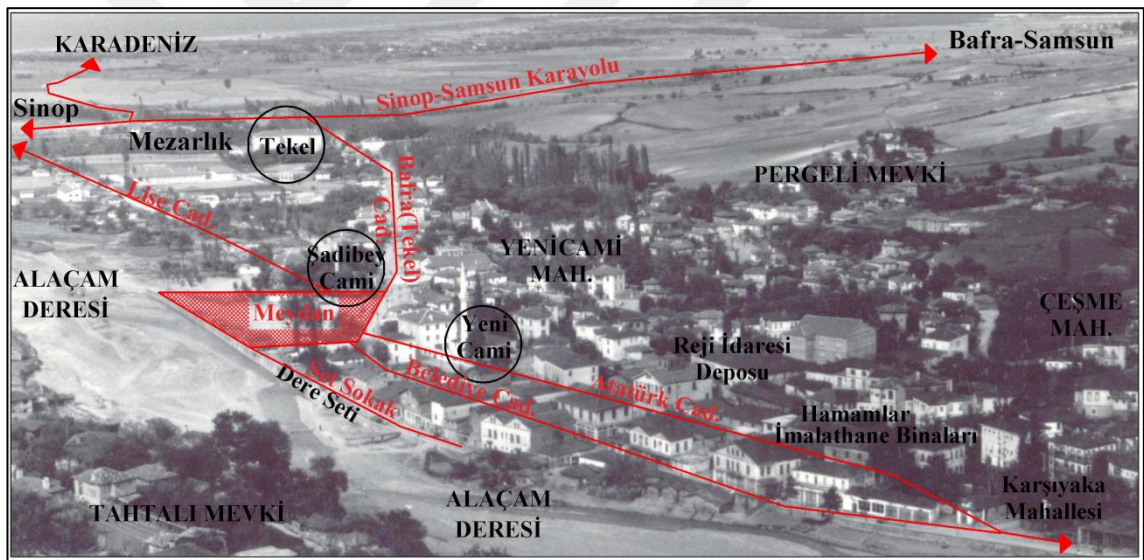

Şekil 32. 1930'lu yıllarda Alaçam'dan bir görünüm [126]

Alaçam ilçesi ilk imar planı, 1957 yılında yapılmıştır. Bu plan, 1/2000 ölçekli 1 pafta ve 1/1000 ölçekli 5 paftadan oluşmaktadır [124]. Sivritepe, Alaçam Deresi ve yerleşimin kuzeyinin Karadeniz yönünde bataklık olması, dere çevresinde jeolojik sakıncalı alanların bulunması ve tarım alanları gibi sınırlayıcılar yerleşimin gelişim yönünü belirleyen önemli unsurlar arasında yer almıştır. İlk imar planınının, büyük oranda

geleneksel kent ve yakın çevresinde kararlar ürettiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyet rejimini simgeleştiren “Cumhuriyet Meydanı” gibi meydan düzenlemeleri ve tüm ülkede olduğu gibi, kentlere çağdaş görüntü vermek adına geniş ve düzenli yollar açmak, yeşil alanlar ve altyapı hizmetleri gibi uygulamalara Alaçamda da önem verilmiştir [Şekil 33].

İlçenin kuzeyinde bulunan Sinop-Samsun karayoluna bağlanan Bafra Caddesine alternatif olarak Lise Caddesi açılmış, Hürriyet Caddesi genişletilmiş, Cumhuriyet Meydanı oluşturulmuş, Rum mezarlık alanı park alanına dönüştürülmüştür. Kentsel sit alanının kuzeyinde Bafra Caddesi üzerinde TEKEL’in yer seçmesi ile Bafra Caddesi üzerinde yeni mahalleler ve sokaklar oluşmaya başlamış ve kentin gelişme yönü kuzeye yönelmiştir.

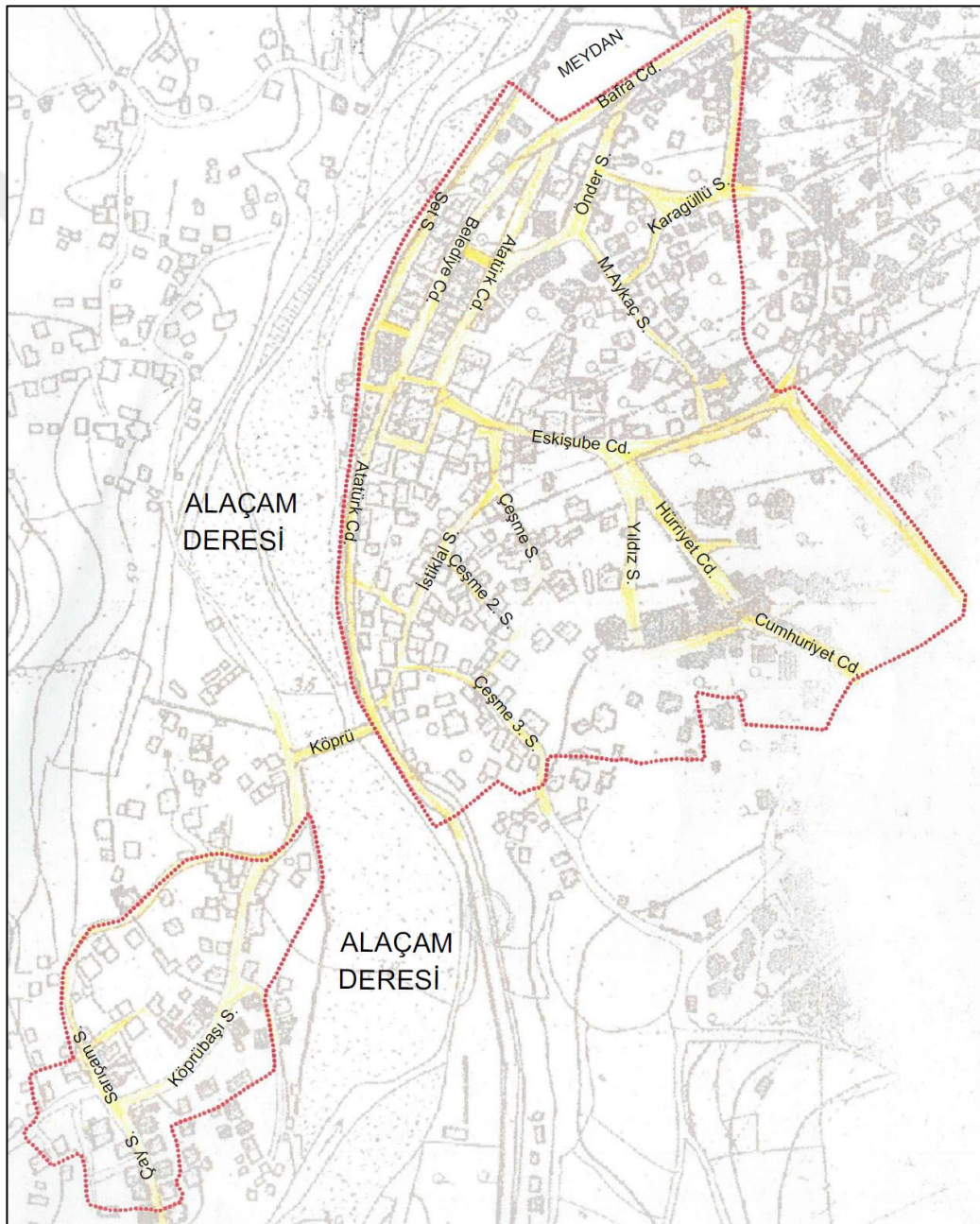
Şekil 33. Cumhuriyet sonrası Alaçamın Planlı Dönem’deki durumu (1960-1970li Yıllar) [127].

1950-1980 yılları arasında Kentsel Sit Alanı geleneksel sokaklarının değişimini; Şekil 34 ve Şekil 35’in karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ile görmekteyiz. Kentsel Sit Alanı içerisinde geleneksel özelliğini koruyan ve “Matris Sokak” olarak tanımlayabileceğimiz sokaklar: Köprübaşı Sokak, İstiklal Sokak, Eski Şube Sokak, M. Aykaç Sokak, Hürriyet Sokak ve Çeşme 3. Sokak, Kentsel Sit Alanı içerisinde sürekliliği sağlayan ve aynı zamanda Mahalleler arası geçişi sağlayan sokaklardır.

Bu dönemde Çeşme Sokak, Çeşme 2. Sokak; İstiklal Sokağa bağlı çıkmaz sokaklardır. Sarıçam Sokak ve Çay Sokak ise Köprübaşı Sokağa açılan sokaklar iken, Sönmez

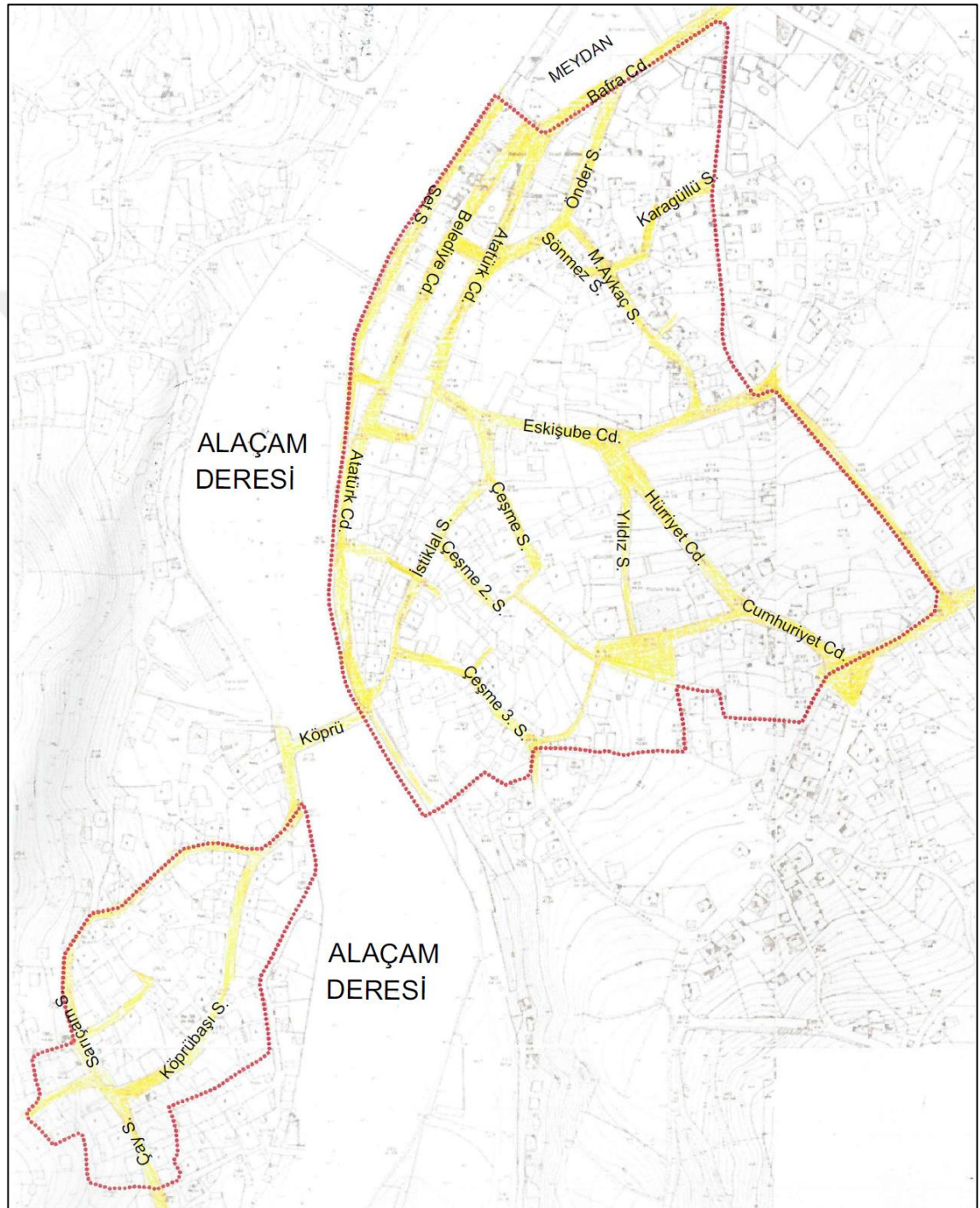
Sokak ise, Karagüllü Sokağın devamı olarak yeni oluşmuş bir sokaktır ve Karagüllü Sokak ile M. Aykaç Sokağa bağlanmaktadır.

Atatürk Caddesi, Belediye Caddesi, Önder Sokak ise, kent merkezi içinde kalmış ve ticari faaliyetlerin baskısı sonucu geleneksel özelliğini kısmen yitirmiş olan sokaklardır. Alaçam Deresi üzerinde bulunan köprü, Köprübaşı Sokak ile İstiklal Sokağı birbirine bağlayarak yerleşimler arası sürekliliği sağlamaktadır.

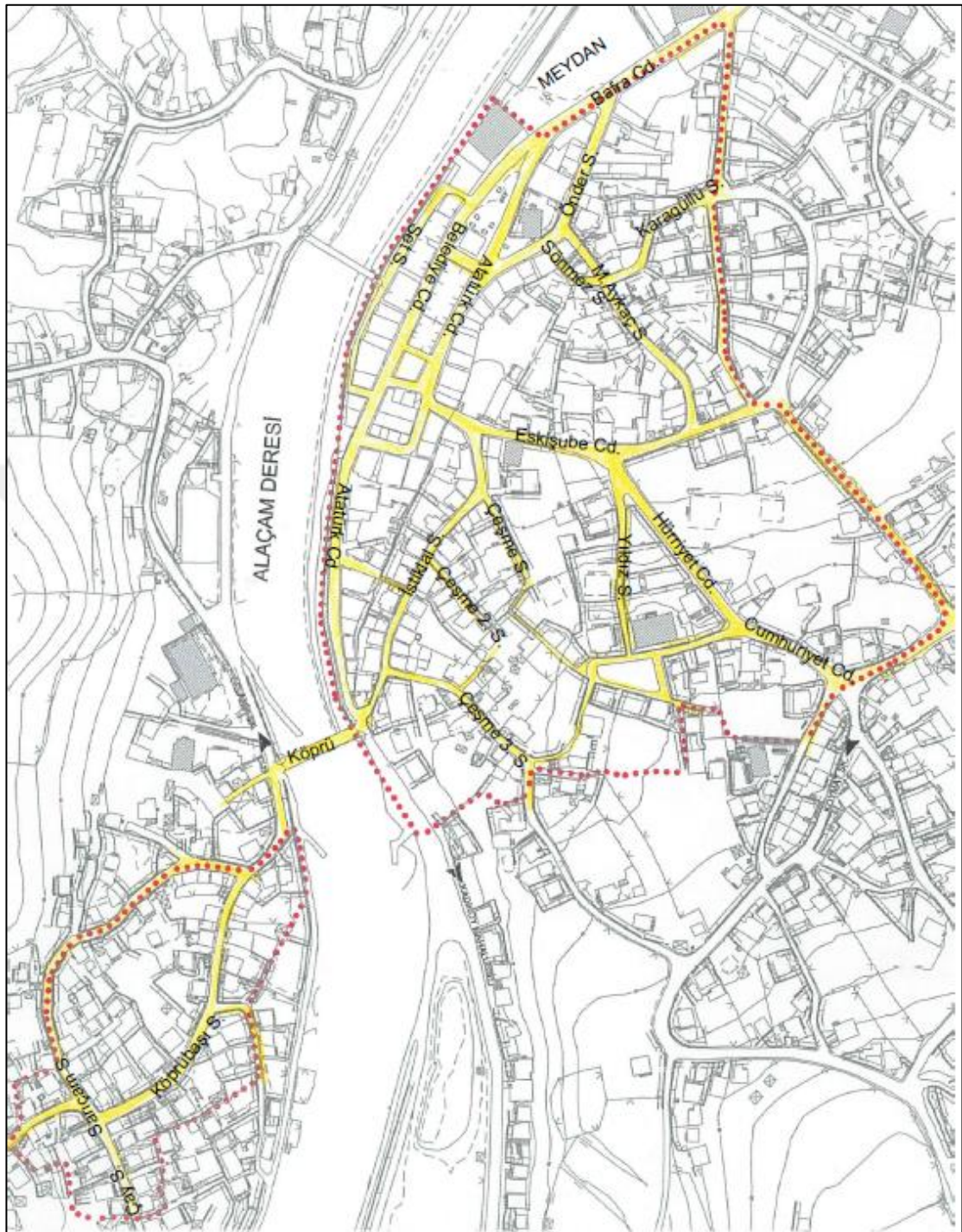

Şekil 34. Kentsel Sit Alanı geleneksel sokaklarının 1965 yılındaki durumu [96, 99].

Şekil 35 ve Şekil 36 karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde ise, Kentsel Sit Alanı içinde bulunan geleneksel sokakların, Osmanlı sokaklarının dar ve kurlsız şeklinden, planimetrik bir şekle dönüşmeye başladığını görmekteyiz.

Şekil 35. Alaçam Kentsel Sit Alanlarının 1983 yılındaki mevcut durumu [96, 99].

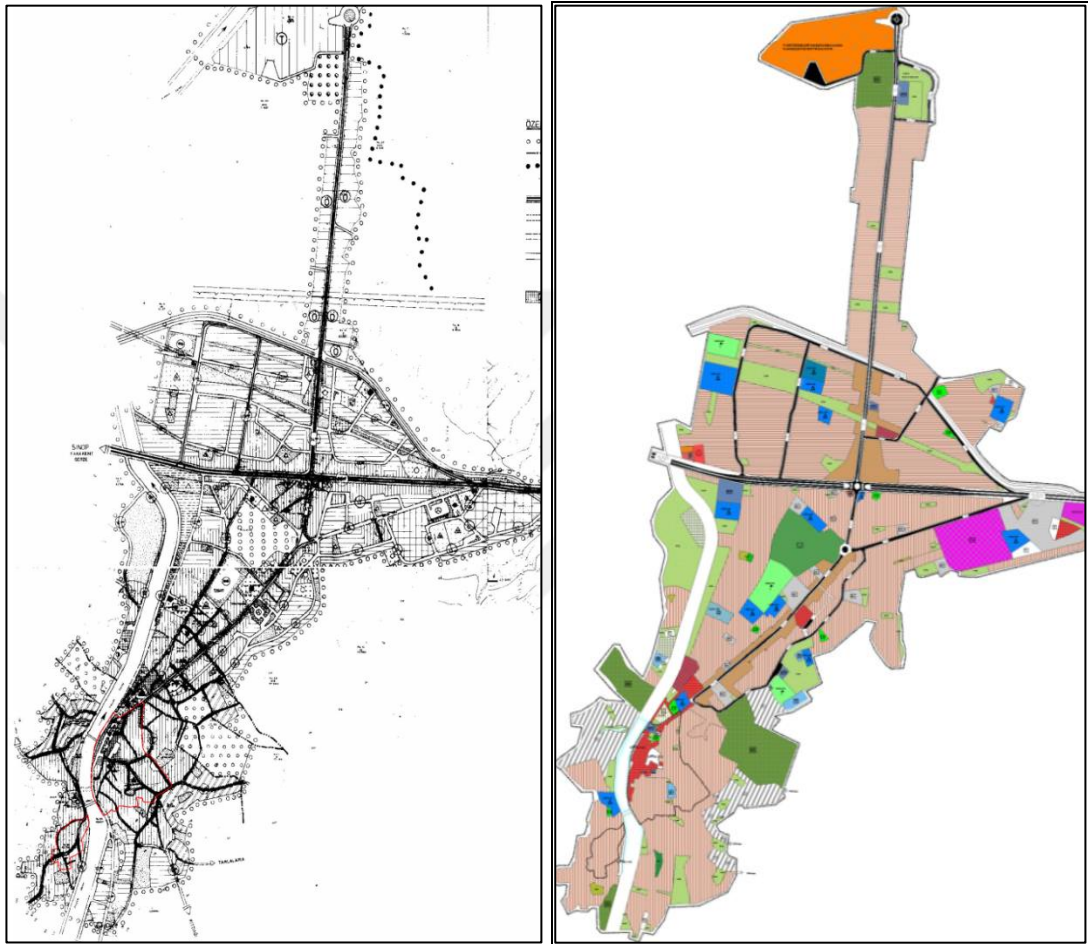

Şekil 36. Alaçam Kentsel Sit Alanlarının 2016 yılındaki mevcut durumu [96, 99].

1972 tarihinde ise 1/1000 ölçekli 7 paftadan oluşan ilave imar planı hazırlanmıştır. 1985 yılında 1/5000 ölçekli 3 pafta ve 1/1000 ölçekli 7 paftadan oluşan Revizyon İmar Planı ve 1988 tarihinde ise 1/1000 ölçekli 7 paftadan oluşan son plan yapılmıştır [124].

1957 yılında yapılan imar planından sonra gerçekleştirilen ilave imar planı ile kent merkezinde ticari alan, Bafra Caddesi yol güzergâhı boyunca gelişmiş, merkezin

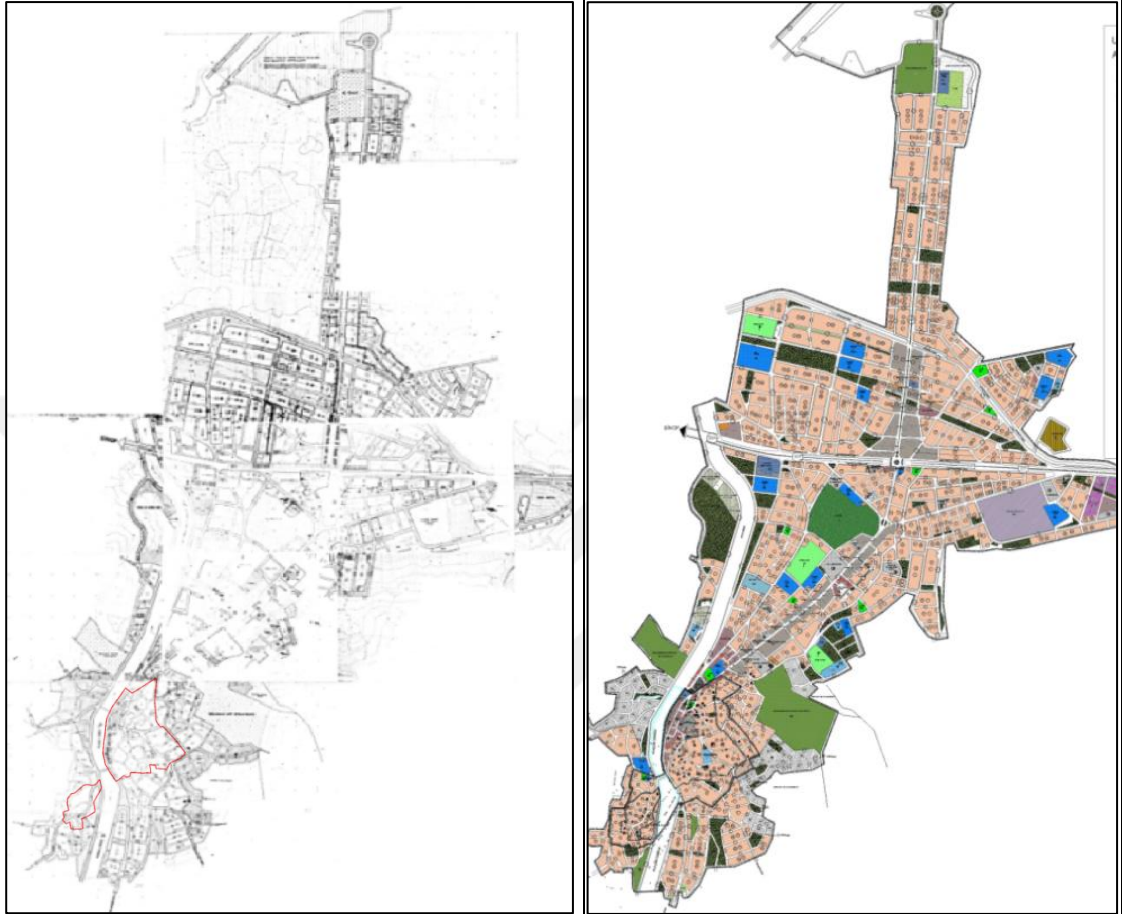
gelişme yönü de belirlenen sosyal donatılar ile kuzey-doğuya yönlendirilmiştir. 1985 yılında Celalettin Uzer Planı ile sınırları genişleyen kent merkezindeki geleneksel doku ise, henüz korumaya ilişkin plan kararı olmadığı halde büyük çoğunlukla korunmuştur(Şekil 37).

Şekil 37. 1985 Yılı Nazım İmar Planı ile Nihai Nazım İmar Planının Karşılaştırması[99]

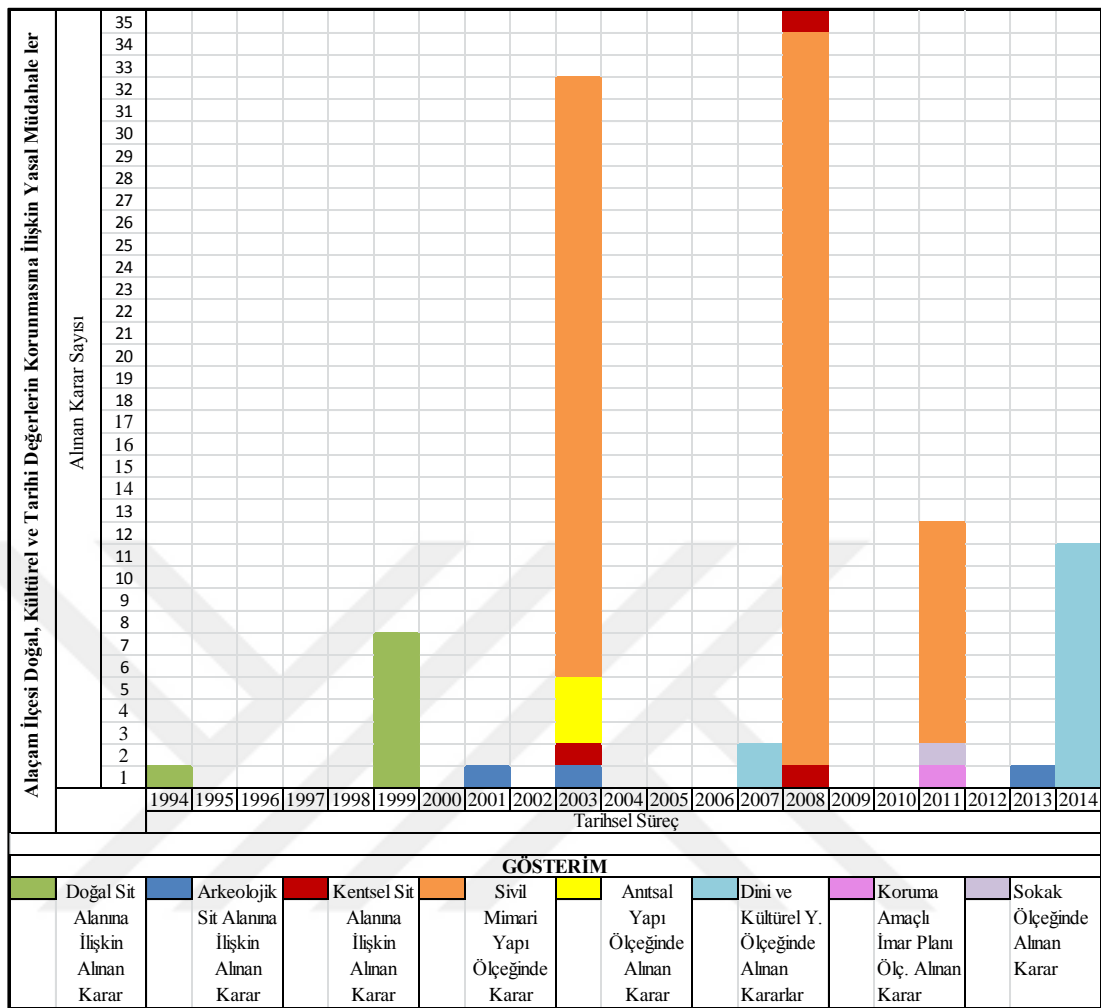
1985 (Celalettin Uzer) Nazım İmar Planına uygun olarak hazırlanan 1988 (Erkan Uçkun) Uygulama İmar Planı ile Nihai Plan karşılaştırıldığında (Şekil 38) Plan Onama Sınırlarında büyük çaplı bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir. 1988 Erkan Uçkun Planından sonra Revizyon İmar Planı yapılmadığı, küçük çaplı İlave ve Plan değişiklikleri ile ihtiyacın karşılandığı belirtilmiştir. Gelişen teknolojik araç ve gereçler nedeniyle değişikliklerin işlenerek, 1988 Erkan Uçkun Planının sayısal ortama aktarıldığı belirtilmektedir. Bu durum, 1980'li yıllardan günümüze sürekli azalarak 50.000 gibi ciddi bir nüfus yoğunluğundan, 25.000'lere kadar sürekli azalan bir nüfus

yapısına sahip olan ilçenin, henüz projeksiyon nüfusuna ulaşamaması nedeniyle halen 1988 Planını kullandıkları düşünülebilir(Şekil 38).

Şekil 38. 1988 Uygulama İmar Planı(Erkan Uçkun Planı) [99].

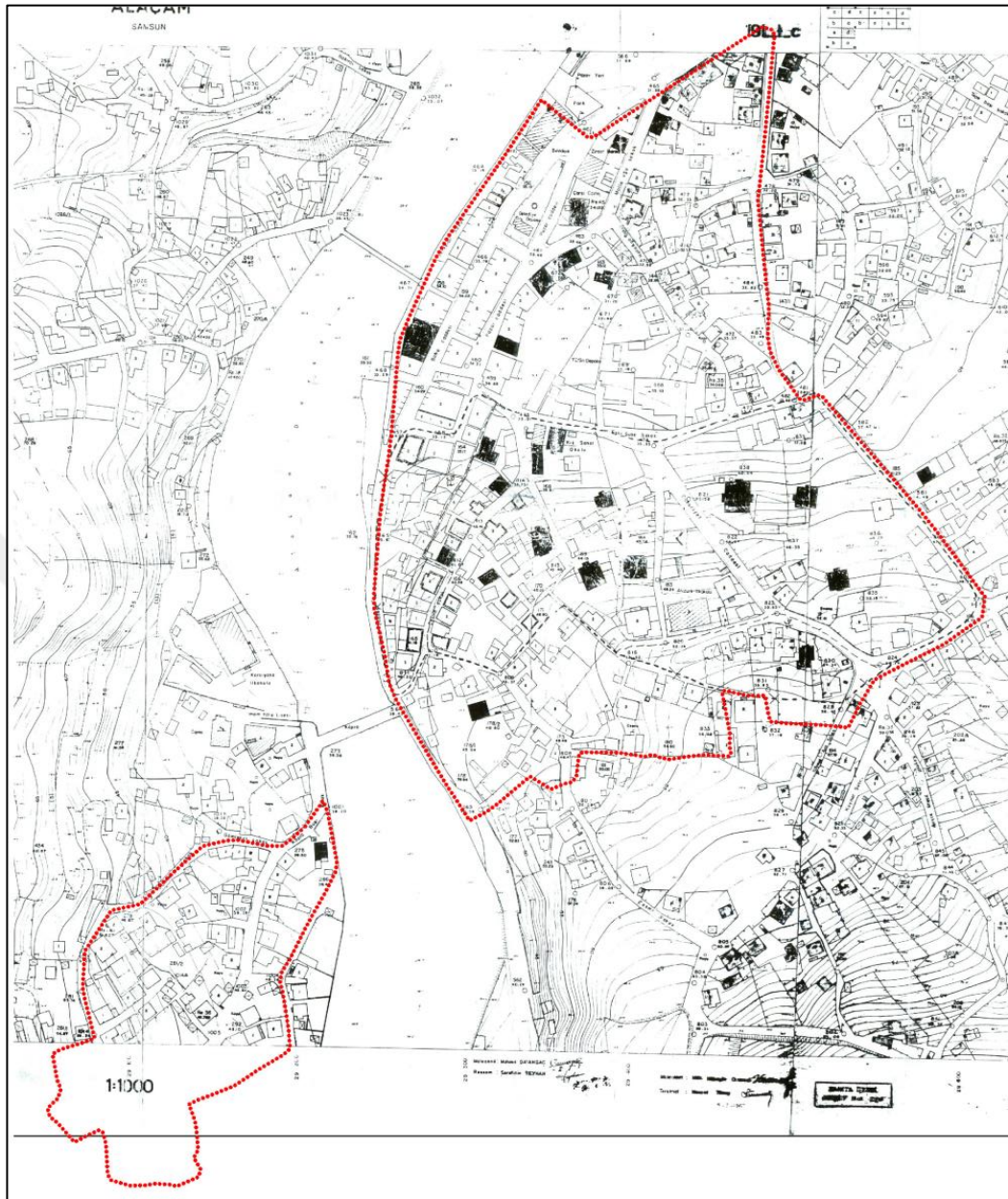
Alaçam merkezi tarihi yapı ve çevrelerin belgeleme, projelendirme ve uygulama sürecine ilişkin çalışmalar, 1990'lı yılların ilk yarısında başlamış ve 2000'li yıllarda hız kazanarak devam etmiştir. Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan alınan belgeler değerlendirildiğinde; 1994 -2000 yılları arasında genellikle Doğal ve Arkeolojik Sit Alanlarına ilişkin kararların alındığı dikkat çekmektedir. 2000 yılı sonrasında ise, Kentsel Sit Alanları ve tek yapı tesciline yönelik kararların sayısında artış olmuştur. Bu kararların önemli kısmı tek yapı tesciline yöneliktir. 2010 yılı sonrasında Koruma Amaçlı İmar Planları gibi Sokak Sağıklaştırma Projeleri'ne yönelme de söz konusudur(Şekil 39).

Şekil 39. Alaçam İlçesi Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararları'nın değerlendirilmesi [96, 99].

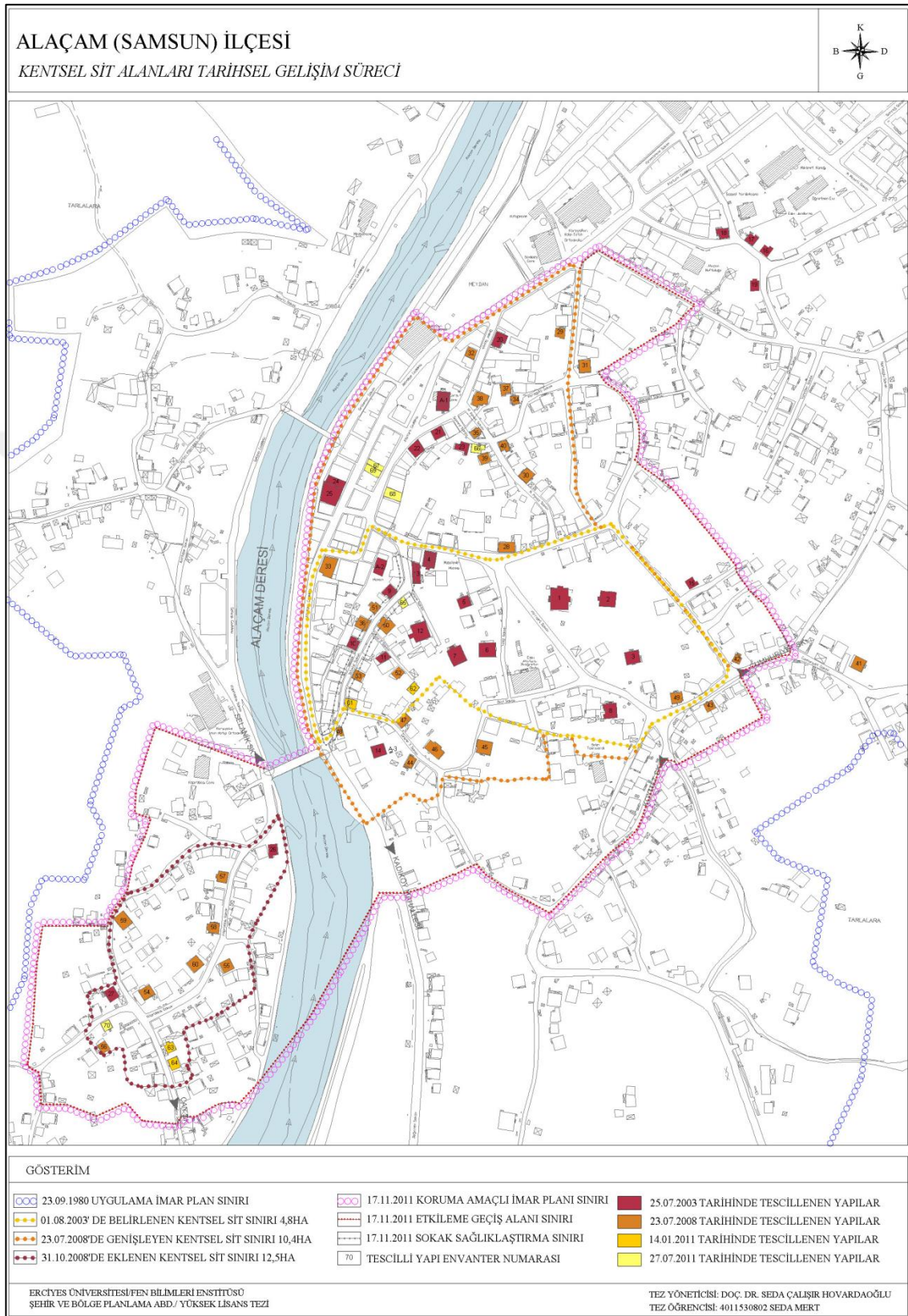
Kentsel Sit Alanlarının 2003 yılında başlayan belgeleme ve projelendirme sürecine ait çalışmaları ise şöyle değerlendirebiliriz: Şekil 40'da halihazır harita üzerinde, Alaçam'ın ilk Kentsel Sit Alanı ve tescile önerilen sivil mimarlık örneklerinin gösterildiği bir harita yer almaktadır. Bu haritada;

- Kentsel Sit Alanı'nın günümüz sit alanına göre daha geniş bir alanı kapsadığını;
- Sit alanı sınırının sokaklarla sınırlandırıldığını;
- Belirlenen sit alanın dışında da tescile öneri ve anıtsal yapı önerilerinin bulunduğunu;
- Tescillenmeyen fakat özgün doku olarak belirlenen yapıların yer aldığını;
- Alanın kuzeyindeki 3 yapının tescile önerildiğini, fakat günümüzde bu yapıların tescilli olmadığını tespit etmekteyiz.

Şekil 40. Alaçam İlçesi 2003 yılı, “Anıtsal Yapı”, “Sivil Mimarlık Örneği Tescili” ve “Kentsel Sit Alanı Sınırı” belirleme çalışmaları [128].

Şekil 41, tarihi süreç içerisinde yapıların ve kentsel sit alanlarının tescillenme tarihleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Şekil 41’de; koyu kırmızı olarak işaretli yapıların 25.07.2003 yılında tescillendiği, koyu turuncu renkli yapıların 23.07.2008 tarihinde tescillendiği, koyu sarı renkli yapıların 14.01.2011 tarihinde ve sarı renkli yapıların ise 27.07.2011 tarihinde tescillendiği görülmektedir.

Şekil 42. Kentsel Sit Alanlarının değişim süreci [96-97, 99, 128]

2008 yılında Samsun İl Özel İdaresi'nce kurulan KUDEP, alandaki çalışmaları sonrasında tescil kriteri hazırlayarak, bu kriterlere göre tescile konu olabilecek tarihi yapıları değerlendirip, Samsun Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'na önermiştir [129]. 2008 yılında (sit alanları genişletilerek koruma amaçlı plan yapım sürecine girildiği dönem); Geçiş Dönem yapılanma koşulları belirlenmiştir.

Buna göre tescile değer yapının tespiti için belirlenen tescil kriterleri şöyledir [129];

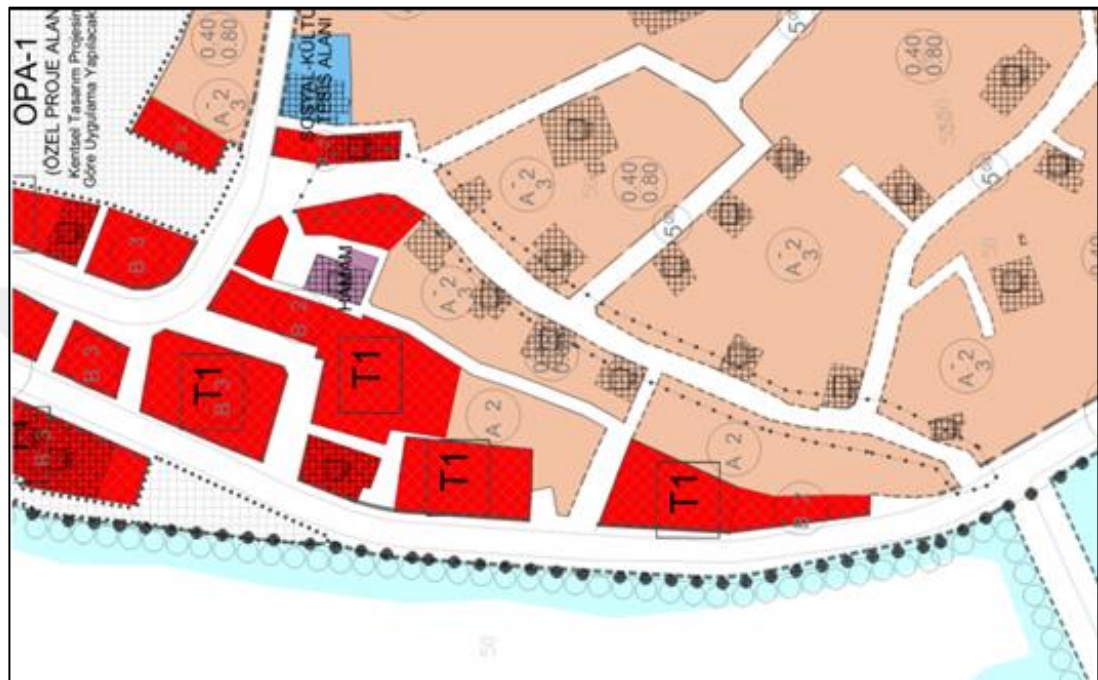
- Bölgede az sayıda var olan büyük programlı (halk arasında konak olarak nitelendirilen) yapı örneklerinden olması,
- Bölgede türünün tek örneği olması (Farklı yapı unsurlarının olması),
- Yapım sistemleri açısından az sayıda olması,
- Mimari detaylar açısından korunmaya değer bulunması,
- Cephe tipolojileri açısından korunmaya değer bulunması,
- Konut ve bahçe düzeni (peyzaj anlayışı) ilişkisinin korunması,
- Köşe parseldeki geleneksel yapıların koruma alanını tanımlayıcı nitelikte olması
- Geleneksel sokak dokusunu tanımlayıcı olması,
- Ticari hayata yönelik tespitlere yardımcı endüstri yapılarının(tütün depolarının) korunması,
- Yapının tarihi açıdan bilgi vermesi,
- Bölgede iki yakada konumlanan geleneksel dokunun yoğunluğu.

Alanda yapılan bilimsel çalışmalar, yerel yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarının ilgisi Alaçam'ın tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik çalışmaları hızlandırmıştır. Alanda ilave sit alanına ilişkin çalışmalar gündeme gelmiştir

KUDEP tarafından Alaçam'da ilave sit alanına ilişkin genel ilkeler şöyle belirlenmiştir [129]:

- Kentsel sit alanlarında her bir yapının tek başına ve birlikte olduğu kentsel doku içerisindeki önemi,
- Bölgedeki mevcut yapılaşma eğilimlerinin 2-3 katlı yapı gruplarından oluşması ve çok katlı yapılaşmanın kentin çeperlerinde gerçekleşmesiyle, koruma kararlarının örtüşmesi,
- Mevcut kentsel sit alanı ve arkeolojik sit alanı arasındaki bağlantının sağlanması
- Alaçam Çay'ının iki yakasındaki geleneksel dokunun bütünleştirilmesi,

Koruma Amaçlı İmar Planı, aynı zamanda Sokak Sağıklaştırma Proje sınırını da belirtmektedir(Şekil 44). Plan Hükümleri'nin 13. Maddesi'nin “Yollar” başlığında; “Yayalaştırma Projesi” hazırlanması ve bu projenin kaplama malzemesi, cephe düzenlemeleri, kent mobilyaları ve peyzaj düzenlemelerini kapsayacağı belirtilmektedir.

Şekil 44. Koruma Amaçlı İmar Planı'nda “Sokak Sağıklaştırma Proje Alanı” [124]

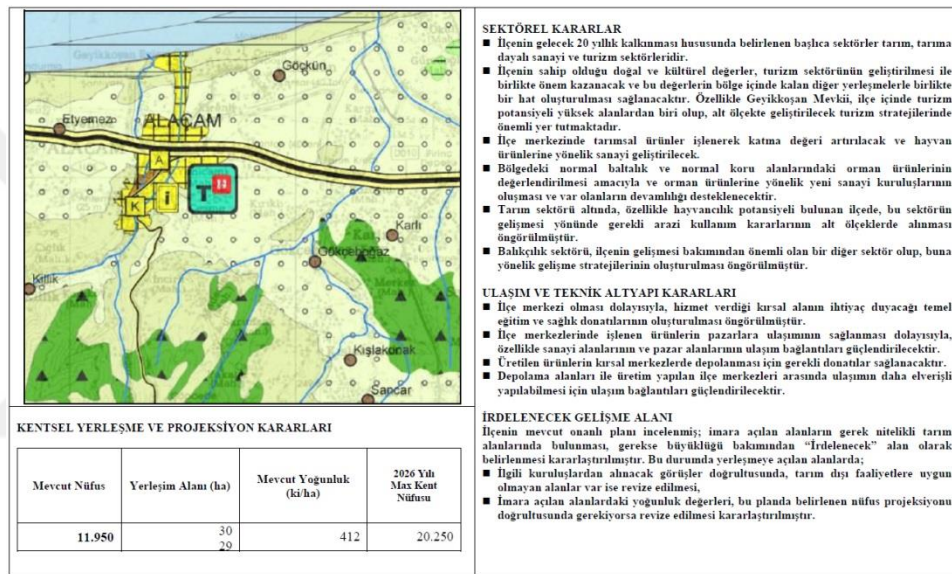
Şekil 45. Çeşme Sokak Sol Siluet Cephe Çalışması(Devam etmektedir.) [130].

Şekil 46. Çeşme Sokak Sağ Siluet Cephe Çalışması(Devam etmektedir) [130].

2008 yılında Alaçam Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmalarının devam ettiği dönemlerde aynı zamanda “Çorum-Tokat-Samsun Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli

Çevre Düzeni Planı” onanmıştır (Şekil 47). Bu plan, ekolojik sürdürülebilirlik, yerel-küresel etkileşim ve ekonomik-toplumsal gelişme gibi başlıklar altında değerlendirilebilecek hedefleri ortaya koymaktadır. Bu plan, 2026 yılına kadarki plan döneminin hedefleri arasında günümüzde azalma eğiliminde olan Alaçam nüfusunun, gelecekte artma eğilimini öngörmüştür [131]. Bu artışın, bölge içinde alınan plan kararları ile ilişkisi düşünüldüğünde planda Alaçam ve çevresi için belirlenen tarım, tarıma dayalı sanayi ve turizm sektörlerine bağlı öneri kullanımların etkisi olduğu öne sürülebilir.

Şekil 47. Samsun-Çorum-Tokat Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planında Alaçam'ın durumu [131].

3.2.ALAÇAM KENTSEL SİT ALANLARINDAKİ GELENEKSEL SOKAK DOKUSUNUN BELGELENMESİ

Alaçam Kentsel Sit Alanları; Yeni Cami, Çeşme ve Karşıyaka Mahalleleri olmak üzere üç ayrı mahalle yer almaktadır. Bu mahallelerdeki sokakların bazıları (İstiklal Sokak, Çeşme Sokak, Çeşme 2. Sokak, Çeşme 3. Sokak, Hürriyet Sokak, Eski Şube Caddesi, Köprübaşı Sokak, Çay Sokak, Sarıçam Sokak, M. Aykaç Sokak,) geleneksel özelliklerini büyük oranda koruyarak günümüze ulaşmışken; bazıları (Atatürk Caddesi, Belediye Sokak, Karagüllü Sokak, Sönmez Sokak, Önder Sokak,) değişimlere konu olmuştur. Çalışmanın bu kısmında, sit alanlarında yer alan üç mahalleden seçilen ve

mahallenin tarihi birikimini değerlendirebilecek örnekler üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

3.2.1. 1923 Öncesi Dönem

Alaçam'ın mekansal değişimine ilişkin sınırlı sayıdaki araştırma yere özgü bilginin açıklanmasında belirleyici olmaktadır. Bu nedenle, sokak belgeleme konusundaki değerlendirmelerin, çeşitli çalışmalarda açıklanan ve Alaçam'da günümüze ulaşmış yapı-sokak örneklerinin yoğunlaştığı 19. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen dönemsel değerlendirmesi amaçlanmıştır.

19. yüzyıl, Karadeniz'in buharlı gemilere açılması ile birlikte Samsun ve çevresinin ekonomik, toplumsal ve kültürel yönden canlanmasını; Alaçam-Bafra ve çevresinde tütün ekimi gibi tarımsal faaliyetlerden ticarete yönelen tarımsal ve ticari faaliyetteki hareketliliği; buna bağlı olarak Alaçam'da ekonomik yapıda çeşitlenmeyi, gelir durumu ve nüfus artışıyla orantılı yeni konut alanlarının inşasını; mahalle yaşamının değişimini; sel gibi doğa olayları ile mücadeleyi gündeme getiren bir dönem olarak nitelendirilebilir.

Kuş'un 2014 alıntısında, 1838 yılında Alaçam'ı ziyaret eden Seyyah Hamilton, vadi boyunca yerleşen Alaçam'ın ağaçlarla çevrili bir köy olduğunu belirtmektedir [132].

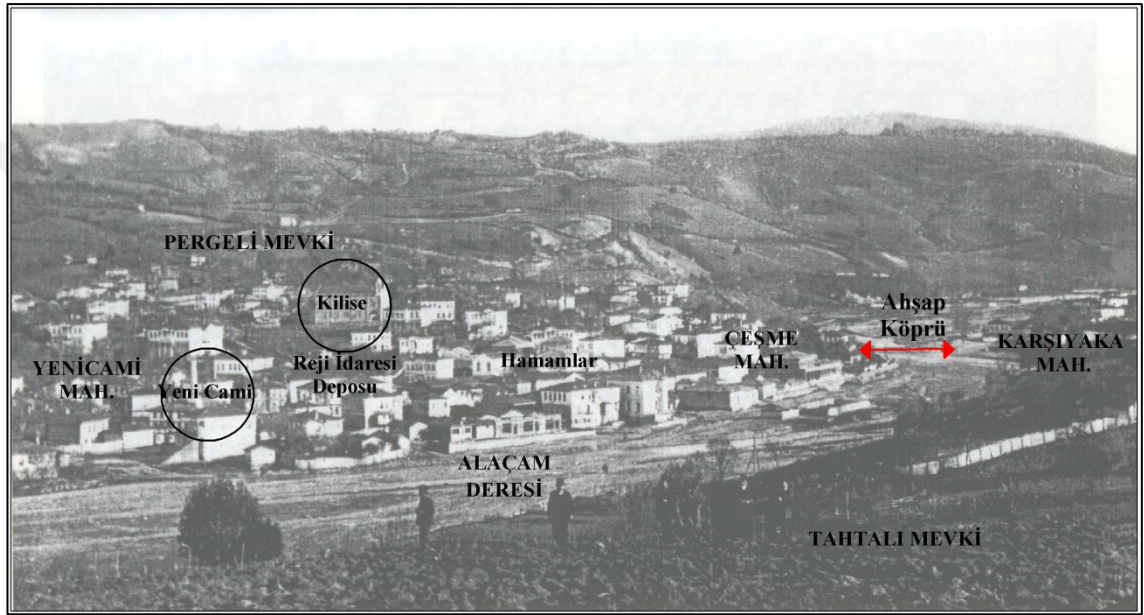
Güneye doğru çok iyi sulanmış dar bir vadiden geçtik ve yaklaşık bir mil sonra Alaçam köyüne geldik. Küçük bir ırmağın kıyısında ve aynı zamanda vadinin girişinde daha önce hiçbir yerde tesadüf etmediğim ağaçlar gördüm. Fakat bu ağaçların tepeleri zamanla ya da hava koşulları nedeni ile zarar görmüştü [112].

Hamilton'un da belirttiği gibi, vadi yerleşmesinin yamaçlarına kurulan Alaçam, Uluçay Deresi'nin oluşturduğu eşik ile ikiye ayrılmıştır. Kent merkezi, Çeşme ve Yeni Cami Mahallesi'nde yer alırken; yerleşim, eski ahşap köprü ile Karşıyaka Mahallesi'ne bağlanmaktadır.

19. yüzyılda Alaçam-Bafra ve Samsun'un tütün üretiminde önde gelen bir bölge haline gelmesi, Alaçam'ın küçük esnaf ve zanaatkarlar ile tütün tüccarlarının yerleştiği bir alan olmasını sağlamıştır. Şekil 48'de Osmanlı Dönemi sonlarına tarihlenen bir fotoğraf yer almaktadır. Bu fotoğraf, bir yandan yerleşmenin gelişimini örneklerken; diğer yandan

mahalleler arasındaki etnik ve ekonomik farklılıkları ve buna bağlı yapısal değişimleri de örneklemektedir (konak, dini yapılar gibi).

Alaçam'ın bu dönem önemli bir gelir kaynaklarından biri olan, tütüncülüğün mekandaki simgesi olan Reji İdaresi de, Alaçam'ın en büyük ve görkemli yapısı olarak dikkat çekmektedir. Reji binası farklı kültürlerin çalışmak için bir araya geldiği mekanlardan biri olarak da toplumsal ve ekonomik yaşamda önemli bir yere sahiptir.

Şekil 48. Kentsel Sit Alanlarının Osmanlı Dönemi'ndeki görünümü [133].

Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan yapılar bağlamında ise, Yeni Cami, bugün harabe durumda olan Protestan Kilisesi, Hamam ile birlikte toplam 78 adet yapı Cumhuriyet Dönemi'nden önce yapılmış ve günümüze ulaşmış sivil mimarlık örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze ulaşan yapılar ve elde edilen bilgiler doğrultusunda, Atatürk Caddesi, İstiklal Sokak, Çeşme Sokak, Çeşme 2. Sokak, Çeşme 3. Sokak, Köprübaşı Sokak, Yenicami Mahallesi; M. Aykaç Sokakları büyük oranda 1923'lere kadarki geleneksel sokakları örneklemektedir. Bu sokaklar, büyük oranda topografya ve derenin etkisiyle biçimlenmiş organik sokak düzenine sahiptir. Bu çevresel değerler, Alaçam'ın yeşil dokusunu oluşturan çok sayıda ağaçla birlikte geleneksel sokağın yapısını örneklemektedir. Anadolu kentlerinde, özellikle yapı ve parsel ilişkisine göre biçimlenmiş bir sokak dokusundan bahsedilir. Bu sokaklar, çoğu zaman yer yer genişleyen ve daralan biçimde devam ederler. Alaçam'da Köprübaşı

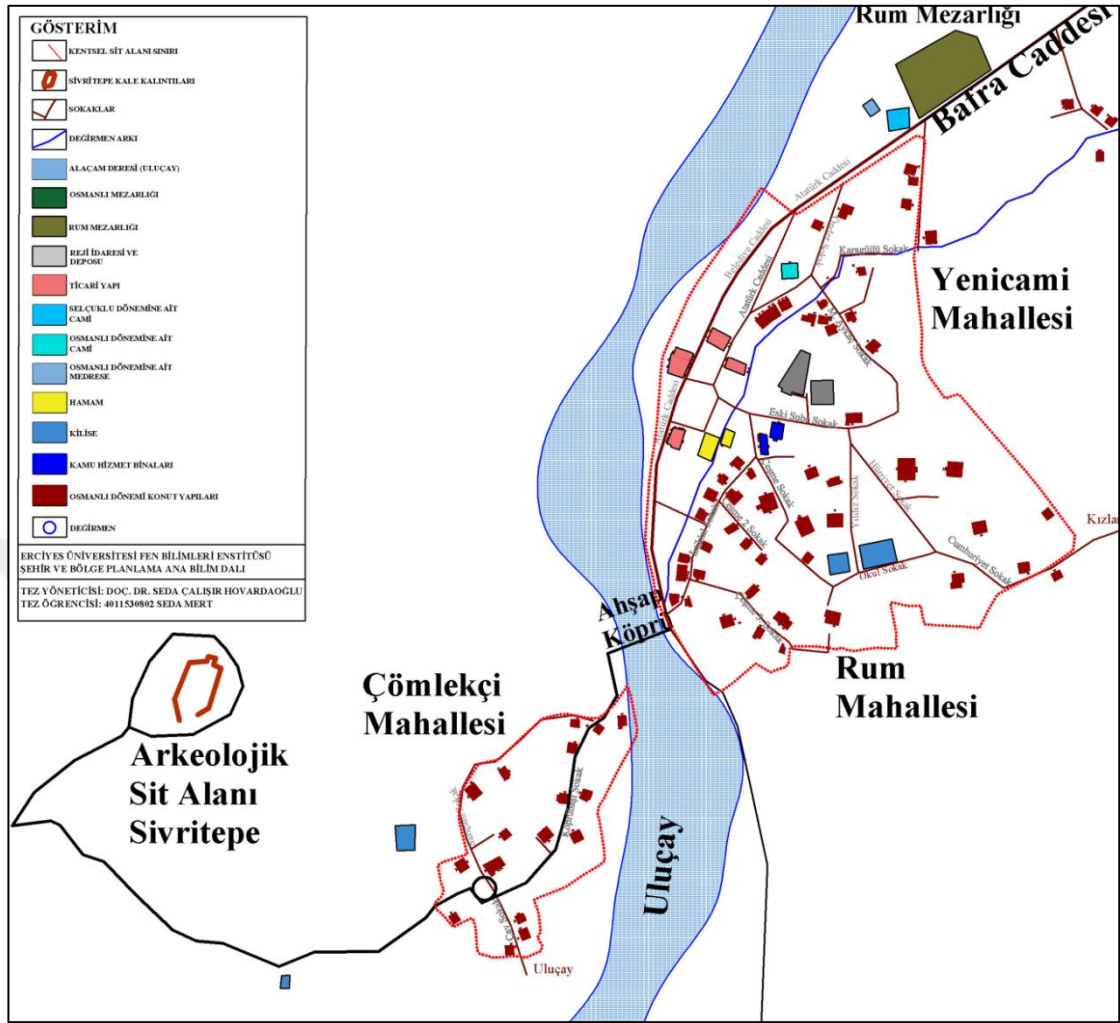
Sokağı, yapı-bahçe ilişkileri bağlamında bu biçimde devam ederken; köprü ile sürekliliğini derenin diğer yanında da İstiklal Sokak ile birleşerek devam ettiren bir özelliğe sahiptir. Yapılar, bahçe duvarları, çeşmelerin topografyaya uyumlu biçimlenişi, bahçelerin ve yerleşimin çevresindeki ağaçlık alanlardaki yeşil doku ile, durağan çevresel öge ilişkisi birlikteliğini ve zenginliğini ortaya çıkarmaktadır.

Alaçam'ın özellikle 19. Yüzyılda artan bir hızla devam eden ticari ilişkileri ve bu dönemde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler (kat sayılarının artışı, bahçe ve avlu düzenlemeleri...) sokağın sosyo-mekansal değişimine de etki etmiştir.

Anadolu Kentlerinin ilk kuruluş tarihinden bu yana, sokaklar ve meydanlar “Pazar” alanı olarak kullanılmıştır. 1950’li yıllara kadar düzenli bir meydanı olmayan yerleşimin Pazarı, Kentsel sit alanı içerisinde Atatürk Caddesinin bir kısmında gerçekleşmiştir. Geçmişte ticari ilişkilerin yaşandığı bu sokak, üstlenmiş olduğu bu işlev nedeniyle Pazar Sokak olarak anılmıştır.

Aynı zamanda ana yol güzergahı olan Bafra Caddesinin Kentsel Sit Alanı içindeki devamlılığını sağlayan Atatürk Caddesi, Şadibey Cami ve hemen yanında konumlanan medrese ile başlamakta ve “Çarşı” olarak adlandırılan alan içinde dolaşmaktadır. Bu nedenle Atatürk Caddesi üzerinde dönemin dikkat çeken durağan, yaşamsal ve çevresel öğelerine rastlamak mümkün olmaktadır.

Kentsel sit alanı içinde bulunan Yeni cami (Çarşı cami), sıra dükkanlar ve hamam dizilimi; Eldem'in Osmanlı sokağına ilişkin tasvirini oluşturan durağan ve aynı zamanda yaşamsal öğelerini oluşturmaktadır. Osmanlı dönemine ait önemli yapı ve sokaklarına ilişkin oluşturulan Şekil 49'da sunulan Haritada da, Atatürk Caddesinin, bu tasviri örnekleyen geleneksel bir sokak olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Eldem'in tasvirine göre, bu dönemde önemli Camiler etrafında bulunan Çınar ağacı da, bu tasviri tamamlayan çevresel öğelerdendir. Alaçamda bu dönemde Cami çevresinde çınar ağacı bulunduğu ilişkin bir bilgi ve belgeye rastlanmamakla birlikte; Çarşı cami yanında, Atatürk Caddesi üzerinde Çınar ağacı olduğuna ilişkin fotoğraflar, 1960'lı yıllara ait fotoğraflarda karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 49. Osmanlı dönemi(19. yy), geleneksel yapı ve sokakları [96, 124,134]

Seyyah Hamilton, Alaçam'ın, Bafra ve çevresi yerleşimlerle kurduğu ticari ilişki ve bunun ulaşım hareketliliğini örnekleyecek değerlendirmelerde bulunmuştur. Bafra'dan Alaçam'a doğru yola çıktıklarında izledikleri güzergâhı şöyle tarif etmektedir;

Kasabadan ayrıldığımız yol, pek çok tütün dolu arabalar süren köylülerle doluydu. Her bir araba sadece 4 balya tütün taşıyordu. Her bir balya 12 ya da 15 okka ya da 25 ila 35 okka arası geliyordu. Bütün Anadolu tütünü İstanbul'a benzer paketler halinde gönderiliyordu [112].

Hamilton'un belirttiği yoldaki hareketlilik, Alaçam merkezindeki sokakların biçimlenmesi ve kullanımında da etkili olmuştur. Alaçam-Bafra yolu ve Reji İdaresi'nin kuruluşu bu bağlamda değerlendirilebilecek iki örnektir.

Sonuç olarak; 19. yüzyıl ve sonrası Alaçam'da yaşanan sosyo-ekonomik, politik ve mekânsal değişimlere bağlı olarak sokak dokusunun değişmeye başladığı bir dönemi temsil etmektedir. Yaya ölçeğinde tasarlanmış, yaya ağırlıklı kullanımın ticari ve idari kullanımlarla birlikte atlı araca yönelmeye başladığı; dolayısıyla hız sınırının değiştiği; kullanım çeşitliliği ve hareketliliğe bağlı olarak gün içerisinde kullanım sıklığının çeşitlendiği bir sokak değişiminden bahsedilebilir. Ancak geleneksel sokak dokusu büyük oranda korunmaya devam etmiştir.

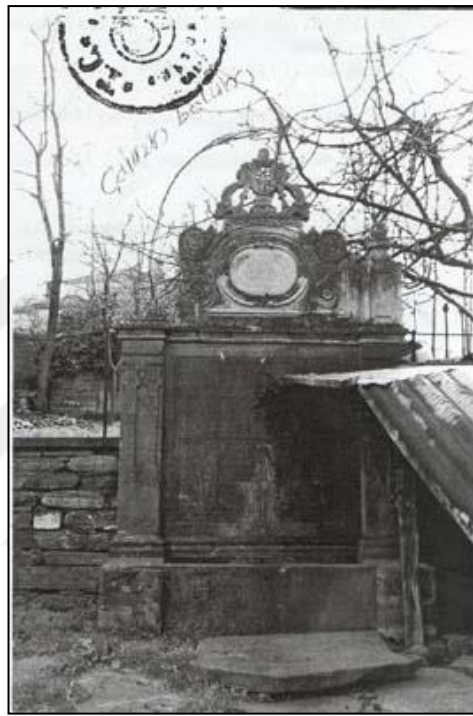
3.2.2. 1923-1950 Arası Dönem

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan “Türk ve Yunan Halkları'nın Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile birlikte, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye'de ikamet eden Rum-Ortodoks dinine mensup olanlarla, Yunanistan'da bulunan Türkler mecburi mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Mübadelede Samsun, hem mübadele şehri hem de diğer mübadele şehirlerine geçiş bölgesi olarak kullanılmıştır. Mübadiller öncelikle Samsun ve civarına yerleştirilmiş, ancak memlekette geçim kaynağı tarım olan mübadillerin bir kısmı, Samsun ve çevresini tarıma elverişli bulmadıkları için, sulak ve tarıma elverişli olan nahiye ve köyleri tercih etmişler. Bu sebeple Alaçama gelen kabilelerin ilki 1923 yılında, ikincisi ise 1924 yılındadır. Mahalle ve sokaklara dağılım ise, Alaçam'a gelindikten sonra gerçekleştirilmiştir. Geçiş dönemi olarak nitelendirebileceğimiz bu dönemde; terk edilen ve boşaltılan evlere yerleştirilmişlerdir. Konut sayısının yetersizliği nedeniyle, bir konutun birkaç aileye tahsis edildiği de bilinmektedir. Çeşme Mahallesi'nden Baş, bu durumu şöyle ifade etmektedir;

Babam anlatırdı; Pergeli mevkiinde de evler varmış, fakat mübadeleyi fırsat bilenler bu mahalleyi yağmalamışlar. Pergeli de eskiden bir Rum Mahallesiymiş ama yok olmuş. Mübadele ile herkese memlekette bıraktıkları mal varlığı karşılığında, mal varlığı verileceği söylenirmiş. Bizimkiler memlekette çok büyük bir konak ve binlerce dönüm arazi bırakmışlar. Buna karşılık bizi önce Teyfik Öz'ün Konağına yerleştirmişler. Sonradan başka bir aileyle birlikte küçük bir eve yerleştirmişler [135].

Kayıtlarda Rum Mahallesi olarak geçen Çeşme Mahallesi'nde, Pergeli'den gelen içme suyu sisteminin varlığından söz edilmektedir. Bütün konakların bahçelerinde havuz ve çeşmenin bulunduğu, her sokağın köşe başında bir çeşmenin olduğu hatta geleneksel

evlerin içinde ve tuvaletlerinde dahi çeşmelerin olduğu yöre halkı tarafından belirtilmektedir. Sokağın durağan ögesi olan çeşmeler, bu dönemde çeşme sohbetleriyle yaşamsal, estetik görünümüyle çevresel anlamda sokağın ögesi olmuşlar ve zamanla, Rum Mahallesi'nin isminin değiştirilerek Çeşme Mahallesi'ne dönüşmesine neden olmuşlardır. Şekil 50'deki çeşme, Çeşme Mahallesinde bulunan tescilli bir çeşmeyi örneklemektedir.

Şekil 50. Çeşme Mahallesinde tescilli bir çeşmeden görünüm [136].

Sit alanı içerisinde kalan 3 mahallenin de 1923 yılı öncesinde kurulan mahalleler olduğu ve gelir seviyesine göre birbirinden ayrıştığı bilinmektedir. Rum (Çeşme) Mahallesi, tütün tüccarlarının yer seçtiği, büyük bahçeli konaklara sahip bir mahalledir. Mübadeleden sonra gayrimüslim zengin tütün tüccarlarının mahalleden gitmesiyle birlikte Müslümanlardan ileri gelenler bu rolü devralmıştır. Zengin tüccarlara ait olan büyük konaklar ise, Alaçam'ın ileri gelen isimlerinin eline geçmiştir. Cumhuriyetten önce kurulan Rum Mahallesinde; Reji İdaresi, Tütün mağazaları, Büyük Kilise, Hamam gibi idari, ticari ve dini yapılar yer seçmiştir. Rum Mahallesi, Cumhuriyetin ilanından ve mübadeleden sonra da eski değerini bir süre korumuştur.

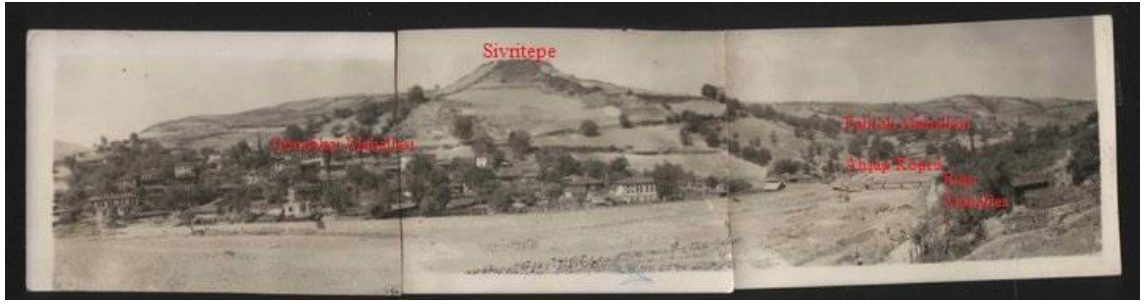
Kapitülasyonlarla yabancıların işletmekte olduğu Reji İdaresi'nin 1923'den sonra millileşmesi ve TEKEL ismini almasıyla birlikte; Alaçam'ın mekansal, sosyal ve

ekonomik anlamda değişim süreci hızlanmıştır. Eski Reji binası bir süre TEKEL olarak varlığını sürdürdükten sonra bilinmeyen bir sebepten yanmıştır (Şekil 51).

Şekil 51. Reji Meydanı ve Tütün Deposundan bir görünüm [137]

Kent merkezindeki Çömlekçi (Karşıyaka) Mahallesi; Çömlek atölyelerinin olduğu, terzilik, demircilik, marangozluk, gibi zanaatkârların yer seçtiği bir mahalle iken mübadele ile birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşan mübadillerin yerleştirildiği bir mahalle olmuştur. Çömlek atölyelerinin bölgede bulunması nedeniyle bu dönemde mahalleye, Çömlekçi Mahallesi ismi verilmiştir(Şekil 52). Rum Mahallesinden farklı olarak Çömlekçi Mahallesi'nde çeşmeler, yerini su kuyularına bırakmıştır. Çömlekçi Mahallesi'nde de Sivritepe'nin yamaçlarında bulunan kiliselerden söz edilmektedir. Sivritepe'nin yamaçlarında ve Çömlekçi Mahallesiyle aynı yakada bulunan ve Kentsel Sit Alanı dışında kalan Tahtalı Mahallesi ise, Gayrimüslim yerleşimleri arasında gelir seviyesi en düşük olan yerleşimdir. Yerleşimde tahtadan yapılmış tek katlı evlerin varlığından söz edilmektedir. Mübadele ile Tahtalı Mahallesine de mübadillerden yerleştirilenler olmuştur.

Şekil 52. 1923-1950 yılları arasında Alaçam mahalle yerleşimleri [138]

Çeşme Mahallesi halkından Baş, Gayrimüslim mahalleler ile Müslüman mahalleleri birbirinden ayıran en önemli farkın meyvelikler olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde zeytin, incir, ayva, erik, dut, üzüm yörede yetişen başlıca meyve çeşitleridir. Aksoy bu durumu şöyle ifade etmektedir;

Anneannemin anlattığı kadarıyla çocukluğunda Rum olan komşu çocuklarıyla tahta köprüden karşıya geçerler, Sivritepe'deki meyveliklere giderlermiş. Sivritepe, meyvelik ve çiçeklikmiş [139].

Ağaçlık alanlardaki çoğu ağaç, büyük oranda ısınma amaçlı kesilmiş ve Alaçam'ın, doğayla bütünleşik yapısı zamanla değişime uğramıştır. Fırat'ın, Cumhuriyetin ilanından sonra Alaçam'ın nahiyeden ilçeye dönüştüğü dönemlerde Alaçam'ın geleneksel sokaklarını ve yapılarını tasvir eden yazısı şöyledir;

... ortada henüz yapılmış bir şey mevcut değil, kasabanın sokakları ve bütün iç yolları yürünemeyecek derecede bozuk olduğundan yağmur yağdığında çamurdan geçilmez bir hale gelmektedir. İlçenin şöyle dolaşacak küçük bir meydanı dahi yoktur. Yeni kurulmakta olan elektrik fabrikası halkın sevinç ve memnuniyetini mucip olmakta ise de bu pek önemli ihtiyacın tamamlanması ve Alaçam'ın ışığa kavuşması için daha bir hayli beklemek lazım geldiği anlaşılmaktadır. Alaçam'da her evin bir bahçesi ve içinde kuyusu vardır. Halkın ekseriyeti mübadil vatandaşlar teşkil etmektedir. Bunlar çalışkan ve mütevazi kimseler olup tütüncülük, ziraat ve küçük sanatlarla meşgul olmaktadır. İlçenin başlıca mahsulü tütün, mısır ve diğer hububattır. Bunlardan tütün müstesna diğerleri ihraç edilmemekte, yalnız kasabanın ihtiyacını karşılamaktadır [140].

Alaçam geleneksel sokaklarının 1923-1950 yılları arasındaki durumunu gösteren fotoğraflar kaynak olarak kullanıldığında, bu dönemde sokakların taş malzeme ile kaplı

olduğunu görmekteyiz. Sokağın yatay düzlemdeki durağan öğelerini oluşturan yol malzemesinin çizgisel hatlar ile farklılaştırılması ve kaldırımlar döneme ilişkin bilgi veren sokağın yatayda konumlanan durağan öğelerinden bazılarıdır. Atatürk Caddesinde Şekil 53'te kaldırım üzerindeki malzemeler ve yaya hareketliliği, sokağın bu dönemde ticari işleve sahip olduğunun göstergesidir.

Şekil 53. Atatürk Caddesi(Pazar Sokak) [99].

Bu dönemde aracın ve yayanın sokağı bir arada kullandığını ve trafiğe uyum sürecinin bu dönemde yaşandığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda trafiğin ihtiyaç duyduğu birçok düzenlemenin bu dönemde yapıldığını da söyleyebiliriz. 1940'lı yıllarda sokağın yaşamsal öğelerini etkileyen toplu taşıma araçlarının da bu dönemde sokakta yer seçtiğini görmekteyiz. Şekil 54'deki fotoğrafta, Alaçam'ın toplu taşıma garajı olarak kullandığı alan, öncelikle Atatürk Caddesi'nde yer seçmiştir. İlerleyen dönemlerde bahse konu alanın, park alanı olarak değiştiği bilinmektedir.

Alaçam geleneksel sokaklarından Atatürk Caddesi gibi Hürriyet Caddesi, Belediye Caddesi, Eski Şube Sokak da, kent merkezinde konumlandığından, 1950'lere doğru hızlı bir şekilde değişime uğrayan sokaklar olmuşlardır. Taşıt öncelikli ulaşım bu değişimdeki önemli etkenlerden biridir.

Şekil 54. 1940'lı yıllarda trafik mekanı olarak sokak [127].

3.2.3. 1951-1980 Arası Dönem

Nahiyeden İlçeye dönüşen Alaçam'ın yönetimde güçlenmesi, 1957 yılında ilk imar planının yapılması; su ve elektrik gibi altyapıya yönelik çalışmalar, ve trafiğin bu dönemde Alaçam yaşamına girmesi, gibi gelişmeler, Alaçam'ın geleneksel sokaklarında da değişime neden olmuştur. Genellikle 2 katlı geleneksel yapılar ve “daraba / taraba” olarak adlandırılan ahşap bahçe çitlerinin çevrelediği meyve ağaçlarının yer aldığı bahçeler, bu dönemde inşa edilen çok katlı yeni yapılarla kent silüetini belirleyen önemli öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır(Şekil 55).

Şekil 55. 1951-1980 dönemi Kentsel Sit Alanına genel bir bakış [141].

Alaçamda özellikle mübadillerin uğraşmakta olduğu tütüncülük, sonrasında Alaçam'ın yerli halkının da yoğun olarak tercih ettiği bir istihdam kaynağı olmuştur. TEKEL binasının kent merkezinin kuzeyinde yer seçmesi ile birlikte, köyden kente göçün de başlamasıyla; kentin gelişme yönü kuzeye yönelmiş, yeni mahalleler ve sokaklar ortaya çıkmaya başlamıştır. İstihdam eden nüfusun kuzeye yönelmesi ile, geleneksel evlerin ve sokakların bulunduğu merkez, Tekel Caddesi'nin bulunduğu alana yönelmiştir(Şekil 56).

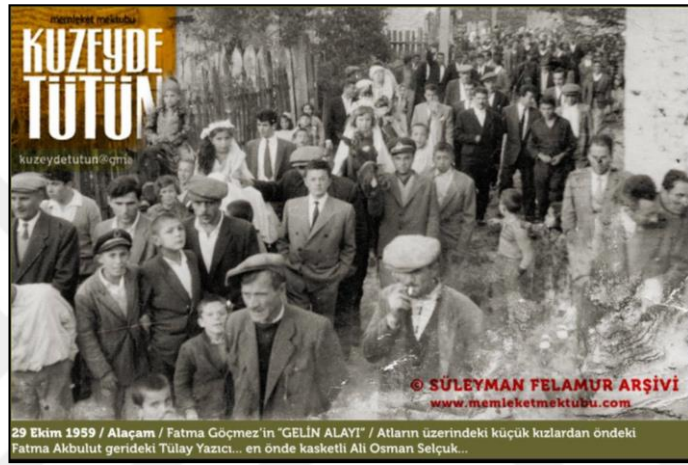
Şekil 56. Tekel Caddesi(Bafra Caddesi)'nde resmi tören geçişi [141]

1950'li yıllar, Alaçam Cumhuriyet Meydanı'nın düzenlendiği yıllardır. Alaçam Cumhuriyet Meydanı yapımı sırasında, Atatürk Caddesi ve Bafra Caddesi üzerinde bulunan bazı geleneksel yapı ve sokak dokularına müdahale edilmiştir (Şekil 57).

Şekil 57. 1970'li yılların başı/Cumhuriyet Meydanı/Yenicami Mahallesi [137].

Bu dönemde özellikle sokaklar, resmi bayram törenlerinin, cenaze törenlerinin, açılışların, düğünlerin, gösterilerin gerçekleştirildiği, sevinç ve üzüntülerin toplu olarak yaşandığı alanlar olarak kullanılmışlardır. Sokağı kullanan araçların yaya'nın yerini henüz almadığı bu dönemde, sokak sakinleri sokağın asıl kullanıcısı olarak sokak yaşantısını sürdürmektedirler. Şekil 58, Şekil 59, Şekil 60; bu dönemdeki sokak mekânındaki yaşamsal faaliyetlerin birer örneğidir. Şekil 58, aynı zamanda bu dönemde sokağı sınırlayan durağan öğelerden ahşap tarabaları da örneklemektedir.

Şekil 58. Kentsel Sit Alanı, geleneksel sokaktaki düğün alayı [127].

Şekil 59 ise Çeşme Mahallesi İstiklal sokağının bu dönemdeki durağan, yaşamsal ve çevresel öğeleri konusunda bizlere fikir vermektedir. İstiklal sokak üzerindeki sıra sıra evler, yeni yapılmış bahçe duvarı ve günümüzde yok olan fakat İstiklal ve Çeşme sokağın köşe başında fotoğrafa yansıyan geleneksel bir evin varlığı, bu dönemdeki değişimi örneklemektedir.

Şekil 59. Kentsel Sit Alanı, İstiklal Sokak'ta düğün [127].

Bu dönemde değişime en çok konu olan sokağın, Bafra Caddesi ve Atatürk Caddesi olduğu ifade edilebilir. Bunun nedeni, bu iki sokağın; yerleşime ve kent merkezine ulaşımı sağlayan ana hatlar olmasıdır. 1964 yılına ait Şekil 60'ta belirtilen fotoğraf, Bafra Caddesi üzerindeki geleneksel dokunun henüz yok olmamış dönemini örneklerken aynı zamanda yeni yapılaşmanın ve çevre düzenlemelerinin de varlığını hissettirmektedir.

Şekil 60. Bafra Caddesi üzerinde bir cenaze töreni [127].

Farklı kültürlerle harmanlanmış Alaçam'da, Şekil 61'de, geleneksel bir yapının bahçesinde çekilen bu fotoğraf, anlatılan birçok bilginin görsel belgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel yapının girişindeki merdiven, önünden akan dere, üzerine yerleştirilen büyük kesme taşlar, öğrencilerin beyaz yakalı kara önlükleri ve yaslandıkları gül ağacı ve diğer ayrıntılar, döneminin birçok izini günümüze taşımaktadır. Fakat görsel belgelerle anlaşılamayacak sokağın yaşamsal öğelerini ise Baş, şöyle tarif etmektedir;

Sokak yaşamı havanın kararması ile biterdi. Hava kararana kadar sokaklar cıvıl cıvıldı. Hem büyükler hem küçükler. Büyükler sohbet halinde, küçükler de oyun halinde olurlardı. Çeşme başı sohbetleri olurdu tabi. Çeşme başı sohbetleri de olurdu, kavgaları da. Sıra kavgaları...

Şekil 61. 1954 yılında Alaçam'da geleneksel bir evin önü [141].

Bazen bir mahalleyi bir mahalleye bağlayan köprüler, sokakları birbirine birleştirmenin ötesinde, sokakların ayrılmaz bir parçası olmuştur. Şekil 62'deki ahşap köprü, iki farklı mahallenin kültürlerine de tanıklık etmiştir (Düğün eğlenceleri, cenaze merasimi gibi).

Şekil 62. Karşıyaka Mahallesi ile Çeşme Mahallesi'ni birbirine bağlayan eski tahta köprü [141].

Bu dönemde elektrik ve telefon direkleri ve tellerinin de sokak mekânına girdiğini fotoğraflardan okunabilmektedir. Alaçam'da elektrik yetersiz olmakla birlikte önceleri denizci feneri, sonraları gaz lambaları kullanılmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllarda beton elektrik direkleri, sallama ampullerden bahsetmek mümkündür. 'Kuzeyde Tütün Arşivi' fotoğrafları bu durumu belgelemektedir.

Çeşme Mahallesi halkından Baş, bu dönemdeki geleneksel sokakları şöyle açıklamaktadır(Şekil 63):

Önce dere yatağından taşlar toplanır, sonra belediye taş ustaları kaplama yapardı. Bazen sel geldiğinde taşları söker, sökülen yerler yine tamir edilirdi. Bu durum Rumlar zamanından beri 1980'li yıllara kadar devam etti. Belediye Başkanı Şadi Bey döneminde sokaklar beton kaplandı. Sonra günümüzdeki kilitli betonlar. Üst üste döşenen yol kaplamaları nedeniyle; nerden baksanız yol kotu en az yarım metre yükseldi. Kaldırım, 1960'lı yıllarda da vardı. Kanalizasyon üzerine kapatılan büyük taşlar, aynı zamanda kaldırım vazifesi görüyordu. Kapak taşlar, Rumlar zamanından kalmaydı. Biz kanalizasyon sistemine dere diyorduk. Algın diyorduk hatta. Tuvaletler de oraya bağlıydı. Oradan da çaya akıyordu. Hendek vardı. Şehir dışında değirmen hendeği vardı. Şehir içinden akan dere kimi yerden açık, kimi yerden kapalı geçiyordu. Hatta bazen evlerin altlarından geçiyordu. Kanalizasyon, değirmen hendeğine veriliyordu.

Şekil 63.Alaçam geleneksel sokaklarından bir görünüm [141].

Bafra Caddesi ve Atatürk Caddesi'nin yanı sıra, bu dönemde önemli geleneksel sokaklardan olan Hürriyet Caddesi, diğer geleneksel sokaklardan farklı olarak, geçmişte büyük ve gösterişli konaklara ve Kilise'ye hizmet etmiştir. Yaşamsal öğeler açısından diğer sokaklardan farklılık gösteren bu sokakta, yapılar arasındaki mesafenin uzak olması, algılanabilirliği ve sokağın kapalılık etkisini azaltmaktadır. Yapılar yerine, bahçe duvarları ve bahçelerin sokağa bakı vermesi, sokak ile olan ilişkinin keskin çizgilerle ayrılmak istendiğini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle bu durum, sosyal farklılaşmanın ve mahremiyet kaygısının sokağa yansması olarak da değerlendirilebilir.

Kentsel Sit Alanı içerisinde Eski Şube Sokak, Osmanlı Döneminde idari yapıların yer seçtiği bir sokaktır. Reji idaresi yandıktan sonra, sokakta meydana gelen tanımsız boşluk, zamanla yukarı köylere hizmet eden "Kızlan garajı" haline gelmiştir. Toplu taşıma ile Eski Şube Sokağına ve devamında Hürriyet Caddesine giren trafik ile bu sokaklardaki değişim süreci hızlanmıştır. Bu süreçte, kamu elinde bulunan ve Eski Şube Sokak üzerindeki geleneksel yapıya konut dışında; Hükümet Konağı, Askerlik Şubesi, Kız Sanat Okulu ve Müze gibi işlevler yüklenmiştir(Şekil 64).

Şekil 64. Eski Hükümet Konağı [141].

Günümüzde Atatürk Caddesi ile Belediye Caddesi arasında kalan alan, bu dönemde "Belediye Hizmet Binası" ve "Belediye Parkı" olarak düzenlenmiştir(Şekil 65). Planlı

dönemde idari yapıların da yeni yapılaşmada olduğu gibi, Kentsel Sit Alanının kuzeyine yöneldiği görülmektedir.

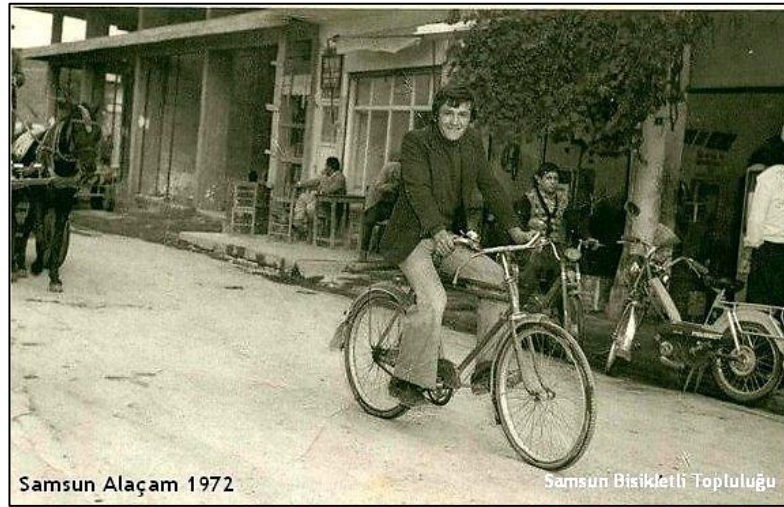

Şekil 65. Atatürk Caddesi eski Belediye ve parkından görünüm [141].

Atatürk Caddesi, dini, idari, ticari, sanayi, sosyal ve konut olmak üzere bir çok işlevi bünyesinde barındırmıştır. Şekil 66’da Atatürk Caddesinde bulunan, Çarşı Caminin ve çevresinin etrafında bulunan çevresel öğelerle birlikte dini işlevi yanısıra, toplanma ve dinlenme işlevi olarak da kullanıldığı görülmektedir. 1970’li yıllara kadar geleneksel doku içerisinde kalan sanayi alanları, sonrasında imar planında belirlenen Alaçam’ın kuzeyindeki “Sanayi Alanı”na taşınmıştır. Osmanlı Döneminden 1980’li yıllara kadar Atatürk Caddesinin, idari ve ticari hareketliliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bu dönemde bisiklet ve atlı arabalar da bu hareketliliğin en sık karşılaşılan araçları olmuşlardır(Şekil 67).

Şekil 66 Atatürk Caddesi, Çarşı Cami ve Çınar ağacı altı sohbetleri [127].

Şekil 67. Alaçam geleneksel sokaklarındaki araç çeşitliği [127]

Bu dönemde sokaklar, küçüklerin; oyun ve öğrenme alanı, büyüklerin ise; komşuluk ilişkilerini sürdürdükleri, imece işlerini yaptıkları kısacası yaşamsal faaliyetlerin sürdürüldüğü mekanlar olmaya devam etmiştir. Bu durumu Çeşme Mahallesi'nde çocukluk arkadaşı olan Baş ve Aksoy şöyle anlatmaktadır:

A.A: Çok anılarımız var bizim. Biz sokak arkadaşydık.

Ş.B: Akın amcan bizim kapı komşumuzdu. Çok müthiş sokak oyunlarımız vardı. Mesela; Oğni, Kale oyunu, Zaldırı zimba, Gümbür gibi.Hatta büyükler bile oynuyordu bu oyunları.

A.A: Bizim çocukluk dönemimizde (70'li yıllarda)bir oyunu sokakta en az 30-40 çocuk beraber oynardık. Tabi göç olmadan önce.

Ş.B: Her hanede en az 6-7 çocuk vardı. Bazı evlerde birkaç hane birleştiği için 20 çocuk olan ev vardı.

A.A: Günümüzde koskoca mahallede toplasan 15 tane genç yok. Çocuk desen 10 tane biraraya getiremezsin. O da yeni inşa edilen evlerde oturan çocuklar. Zaten eski evlerde yaşayan çok nadir.Yaşayanlar da yaşlı kesim. 75-80 üzeri yaşlılar. Onların da çoluk çocuğu muhakkak şehir dışında.

Ş.B: Yetişkinler de sokak yaşantısı, kapı önünde beraber otururlardı.

A.A: 90'lı yıllara kadar kapı önüne minder serilir, komşular birleşir otururlardı.

Ş.B: Çocukluğumuzda işler hep imece usulüydü. İnsanlar birbirine hep yardımlaşırldı. Şimdi koptu ilişkiler. Önceden çok sıkı insan ilişkileri vardı. Sokakta ortak kullanılan alanlar; Fırınlr, çeşmeler, Kahvehaneler, mahalle bakkalları vardı

ama genelde çarşıdan temin edilirdi. En merkez Atatürk Caddesi üzeriydi. Üç mahallenin ortasıydı(Şekil 68).

Şekil 68. 1970'li yılların başında Atatürk Caddesi [141]

Yenicami Mahallesi, 1951-1980 Yılları arasında Karagüllü Sokak olarak bilinen M. Aykaç Sokak, mahallenin en önemli sokağıdır. Bu dönemde çıkmaz sokakların yeniden düzenlenmesiyle Sönmez Sokak gibi yeni sokaklar meydana gelmiştir(Şekil 69).

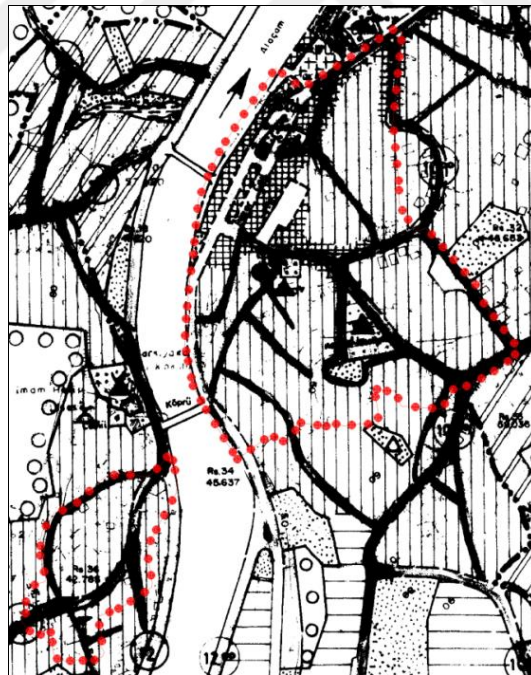

Şekil 69. 1970'li yılların başında Yenicami Mahallesi, M. Aykaç Sokak [137].

3.2.4. 1981-2000 Arası Dönem

1980'li yıllar, Alaçam için ekonomik ve sosyal anlamda bir dönüm noktası olmuştur. TÜİK verilerine göre; 1985 yılına kadar 55.000'lere kadar yükselen nüfus, 1985 yılından sonra hızlı bir düşüşe geçmiştir. 1980 yılında Karadeniz Bölgesinde tütüncülükle uğraşan ailelerin %50'sinin Samsun ilinde yaşadığı, Alaçamın ise, 7.939 hane ile (nüfusun yaklaşık %70'i), ilçeler arasında tütün yetiştiriciliğinde ikinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir [142].

Bu dönemde 1985 (Şekil 70) ve 1988 (Şekil 71) onay tarihli İmar Planları da Alaçam'ın gelişimine yön veren planlar olmuştur. Günümüzde de 1988 onay tarihli imar planları uygulamada olup; Kentsel Sit Alanı'nda 2011 yılında onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planı ve hükümleri geçerlidir. Ayrıca Şekil 70'de Kentsel Sit Alanı içindeki siyah ile boyanan sokakların kaplama malzemesinin bu dönemde beton olarak yapıldığı bilinmektedir.

Şekil 70. 1985 Nazım İmar Planı'nda Kentsel Sit Alanı'nın konumu [99].

1985 onay tarihli İmar Planı'nda Kentsel Sit Alanında bulunan mevcut yollar, çıkmaz sokaklar ve mevcut işlevler çoğunlukla korunmaktayken, 1988 planı ile birlikte 1985 planı altlık alınarak, çıkmaz sokaklar devam ettirilmiş, taşıt yolu en az 10 m, yaya yolları en az 5m olmak kaydıyla yeniden planlanmıştır. Kentsel Sit alanı içerisinde

ticaret alanında otopark alanı oluşturulmuştur. 1988 planı ile birlikte genişletilen yollar üzerinde kalan bazı tarihi yapıların yıkılması gündeme gelmiştir.

Şekil 71. 1988 Uygulama İmar Planı'nda Kentsel Sit Alanı'nın konumu [99].

1970'li yıllardan sonra sokaklar taşıt genişliğine uygun hale getirilmeye çalışılmış, daha önce yayaların olan sokaklarda özellikle kaldırımlar ve taşıt yolları biçiminde yaya-taşıt trafiği düzenlenmiştir. Sokakların malzemeleri de taşıt kullanımına uyumlu olarak yeniden düzenlenmiştir.

1980 sonrası yapılaşma özellikle ana cadde güzergâhlarında yoğunlaşmaktadır. İmar yolları, mevcut yollar üzerinden belirlenmiştir. İmar planında düzenlenmesi öngörülen çıkmaz sokakların bazılarının ise halen mevcutta korunduğunu görmekteyiz. 1980'li yıllardan sonra günümüzde Kentsel Sit Alanı olarak belirlenen alanda önerilen ticaret işlevinin etkisiyle değişim hızlanmıştır. Konut alanı ve ayrık nizam iki kat olarak önerilen konut alanındaki tarihi yapıların ise, çoğunlukla korunduğu görülmektedir. Ancak büyük oranda göç nedeniyle işlevsiz kalan geleneksel yapıların bir kısmı zamanla yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

1980'li yıllara ait hazırlanan planlar doğrultusunda, ilçenin kentsel donatı alanları kuzeydoğu yönünde belirlenmiştir. Ticari faaliyetleri ve konut yoğunluğu da kuzey doğu yönünde ve Bafra Caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Uygulama İmar Planı'nda 10

m. taşıt yolu olarak öngörülen Hürriyet Caddesi aynı zamanda çevre köy yerleşimlere gidilen ulaşım yolu olması sebebiyle, 10 m. taşıt yolu olarak düzenlemiştir. Çevresel öğeler açısından eğimli bir topografya üzerine konumlanan sokak, dik ve kıvrımlı bir yapıya sahiptir. Yaşamsal öğeler açısından değerlendirildiğinde ise, Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan ve genellikle konakların cephe aldığı bir sokaktır. 1980'li yıllarda sokakların değişimini büyük oranda imara yönelik yasal ve yönetsel kararların belirlediği ve Alaçam'dan göçün de bu değişimde etkili olduğu belirtilebilir.

3.2.5. 2000 Sonrası Dönem

Alaçam geleneksel sokaklarını korumaya yönelik çalışmalar, Koruma Amaçlı İmar Planı ve Sokak Sağıklaştırma Projeleri ile birlikte 2000'li yıllarda başlamıştır. Arazi çalışması kapsamında Kentsel Sit Alanı içinden seçilen 15 adet geleneksel sokağın (Tablo 4), durağan, yaşamsal ve çevresel öğeler bağlamında “geleneksel” ve “yeni” yapılara göre analizi yapılmıştır (EK-5). Analiz çalışmalarının sonucu, mahallelere göre alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

Tablo 4. 2000 Yılı Sonrası Kentsel Sit Alanı İçinde Analiz Edilen ve Değerlendirilen Geleneksel Sokaklar

MAHALLENİN ADI	SOKAK ADI	
KARŞIYAKA MAHALLESİ	1	Köprübaşı Sokak
	2	Sarıçam Sokak
	3	Çay Sokak
ÇEŞME MAHALLESİ	4	İstiklal Sokak
	5	Çeşme Sokak
	6	Çeşme 2. Sokak
	7	Çeşme 3. Sokak
	8	Hürriyet Sokak
YENİCAMİ MAHALLESİ	9	M. Aykaç Sokak
	10	Karagüllü Sokak
	11	Önder Sokak
	12	Atatürk Caddesi
	13	Belediye Caddesi
	14	Sönmez Sokak
	15	Eski Şube Sokak

3.2.5.1. 2000 ve Sonrası Dönemde Karşiyaka Mahallesi Geleneksel Sokaklarından örnekler

Karşiyaka Mahallesi, genellikle konutların yer seçtiği sınırlı düzeyde ticari işleve ait yapının bulunduğu bir mahalledir. Konut alanlarında, 1-2 katlı geleneksel konut yapıları ve 4 kata kadar örnekleri görülen yeni yapılar bulunmaktadır.

Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde geleneksel yapıların bir kısmının yıkılması, diğer birçoğuna ekler yapılması ile geleneksel doku büyük oranda değişime uğramıştır. Ayrıca yol genişletme sürecinde de yapılara müdahale edilmiştir. Bu yöndeki plan kararlarının uygulanmadığı bazı alanlarda geleneksel doku örnekleri günümüze ulaşmıştır (Şekil 72-73).

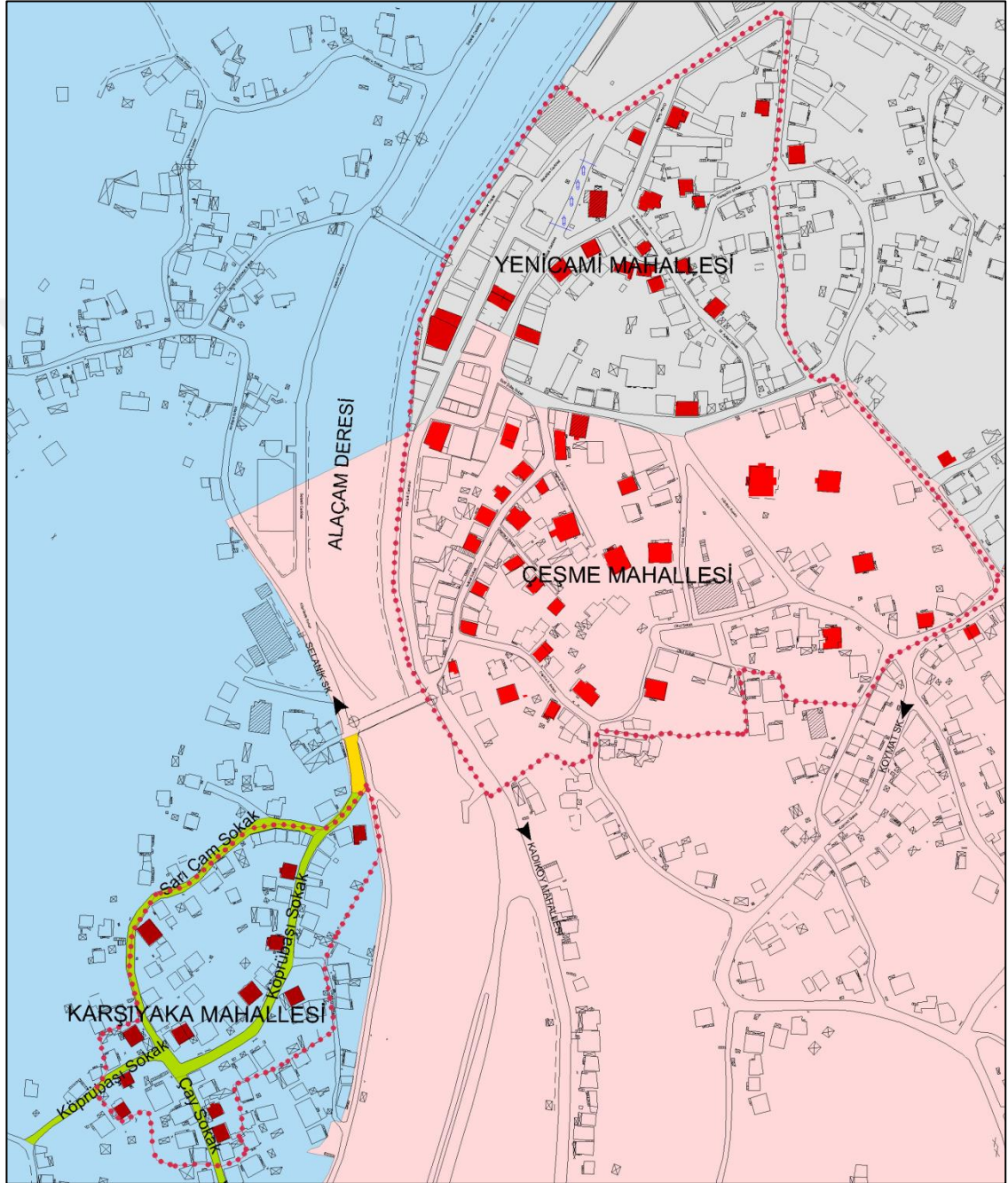

Şekil 72. Karşiyaka Mahallesi Çömlekçi Mevkii ve Sivritepe den bir görünüm [134].

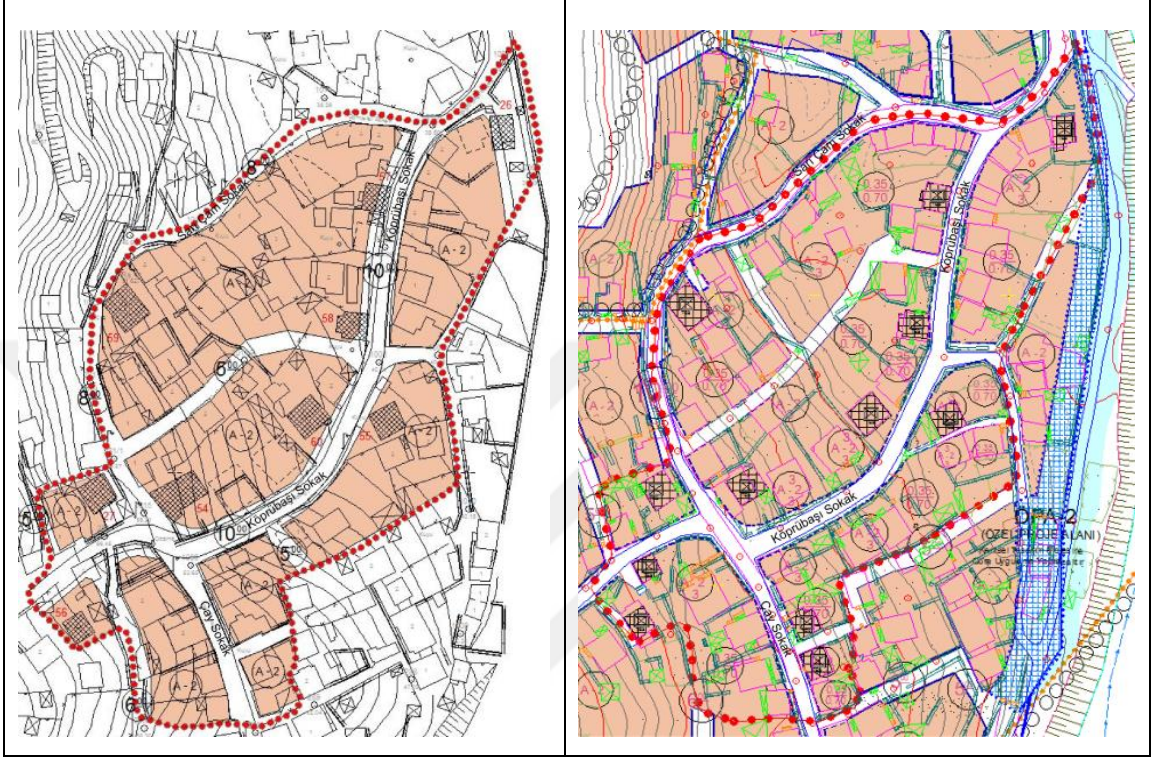
Şekil 73. Karşiyaka Mahallesi Çömlekçi Mevkii yeni doku içinde geleneksel doku [134].

Sivritepe'nin yamacında kurulan Karşıyaka Mahallesi'nin geleneksel özelliği günümüze ulaşan sokakları; Köprübaşı Sokak, Çay Sokak ve Sarıçam Sokaklarıdır. Şekil 74'de geleneksel sokakların Kentsel Sit Alanı içindeki konumu gösterilmektedir.

Şekil 74. Kentsel Sit Alanı, Karşıyaka Mahallesi geleneksel sokaklarının konumu [96, 99].

2008 yılında Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları ve devamında gerçekleştirilen Koruma Amaçlı İmar Planı ile geleneksel sokakları koruma yönündeki kararlar hız kazanmıştır(Şekil 75).

Şekil 75. 2008 ve 2011 Yılları İmar Plan değişikliği [99].

Mahallenin sokaklarındaki geleneksel yapılar ve bu yapıların cephelerindeki mimari detaylar, sokağa katkı sağlayan en önemli durağan öğelerdendir. Özellikle mübadele sonrası farklı sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya sahip kullanıcıların yapı sahipliliği, yapılar ve sokaktaki yaşamın değişimine de neden olmuştur. 2000'li yıllarda geleneksel yapıların birçoğu ek ve yeni yapılar, pencere ve kapı gibi mimari öğelerin boyut ve malzeme değişimi, teknolojik ilerlemelere bağlı olarak yapıya eklenen geçici ve/veya kalıcı eklerle (tv anteni, güneş paneli, internet bağlantıları gibi) çeşitli değişimlere uğrayarak sokağı da etkilemişlerdir(Şekil 76).

Şekil 76. Köprübaşı Sokak'ta geleneksel yapı cephesi [128]

Sokağın durağan öğelerinden bir diğeri ise bahçe duvarlarıdır(Şekil 77). Bu duvarlar, Köprübaşı Sokak'ta da örnekleri görüldüğü biçimiyle “taraba” olarak adlandırılan ahşap veya yığma taş malzeme olarak kullanılarak, bahçeyi sokaktan algılayabilecek biçimde inşa edilmişlerdir. Ancak günümüzde farklı malzemelerle ve çeşitli yüksekliklerde gerçekleştirilen bahçe duvarları da yapılmaktadır. Geçmişte sokak boyunca devam eden kavak ve Sivritepe yönündeki zeytin ağaçları çoğunlukla yok olmuştur. Konut bahçelerindeki meyve ağaçları ve çiçekli bitkiler, sokağın önemli çevresel öğeleridir.

Şekil 77. Çay Sokakta geleneksel bir duvar örneği [134].

Geçmişte su ihtiyacını karşılamak için konut bahçesindeki kuyu ve mahalleye ait ortak çeşmeler kullanılırken; günümüzde altyapının yenilenmesi sonucunda kuyuların çoğunluğu kapatılmış, ortak çeşmeler ise eskisi kadar aktif olmamakla beraber halen kullanılmaktadır (halı yıkama, hayvanların su ihtiyacı gibi nedenlerle). Çeşmelerin eskisi kadar kullanılmaması sebebiyle sokağın yaşamsal bir ögesi olan çeşme başı sohbetleri de artık yok olmuştur.

Sokakların çevresel öğelerinden bir diğeri ise kent mobilyalarıdır (Oturma birimleri, aydınlatma elemanları ve çöp kutuları gibi)(Şekil 78).

Şekil 78. Köprübaşı Sokak ve Sarıçam Sokağın kesiştiği alanda kent mobilyaları [134].

Sokaklar genellikle taşıt-yaya kullanımına göre düzenlenmiş ve günümüzde “kilitli beton” olarak ifade edilen biçimde malzemeleri yenilenerek kullanılmaktadır(Şekil 79-Şekil 80).

Şekil 79. Çay Sokak'tan bir görünüm [134].

Şekil 80. Köprübaşı Sokaktan bir görünüm [134].

Sokakta bulunan elektrik, telefon direkleri ve telleri, yapı üzerlerinde bulunan kablolar, uydu çanakları, güneş enerji sistemleri, adres ve yönlendirme levhaları, sokağa uyumsuz kent mobilyaları, olumsuz çevresel öğeler olarak nitelendirilebilirken, sokak hayvanları

ve bitkileri, özenli peyzaj düzenlemeleri de sokağa katkılı çevresel öğeler olarak nitelendirilebilir (Şekil 81).

Şekil 81. Köprübaşı Sokaktan bir görünüm [134].

Geçmişte, yük ve besi hayvanlarının yanı sıra evcil hayvanlar da sokakta yer almıştır. Güvenlik açısından köpekler, fareleri yok etmek amaçlı kediler evlerde ve bahçelerinde beslenmiştir. Günümüzde ise sokakta, kedi ve köpek gibi sokak hayvanları az da olsa karşımıza çıkmaktadır ve sokak hayvanların bakımında mahalle yaşayanları destek vermektedir.

Yaşlı nüfusun artışı, çocuk ve genç nüfusun azlığı gibi demografik yapıdaki değişimler de sokakların kullanımını etkileyen önemli öğeler arasındadır. Sokak yaşamı, sınırlı düzeyde olsa da komşuluk ilişkileri bağlamında devam etmekte ve sokak güvenli bir ortam olarak ifade edilmektedir.

Karşıyaka Mahallesi'nin sit alanı içerisinde bulunan kısımdaki sokakları çevresel öğeler açısından değerlendirildiğinde; yamaçta bulunan sokaklar topografyaya uyumludur. Güneşlenme durumu, rüzgar yönü, yağmur suyu gibi çevresel öğelerin etkisiyle şekillenen geleneksel dokuda olduğu gibi, 2000'li yıllardan sonra da geleneksel dokuda, sokaklarda yağmur suyunu drene etmek için su çizgileri oluşturulmuş, altyapı sistemleri bu öğelere bağlı olarak yapılmış, yapılar ve sokaklar, eğime bağlı olarak konumlandırılmıştır.

3.2.5.2. 2000 ve Sonrası Dönemde Çeşme Mahallesi Geleneksel Sokakları'ndan örnekler

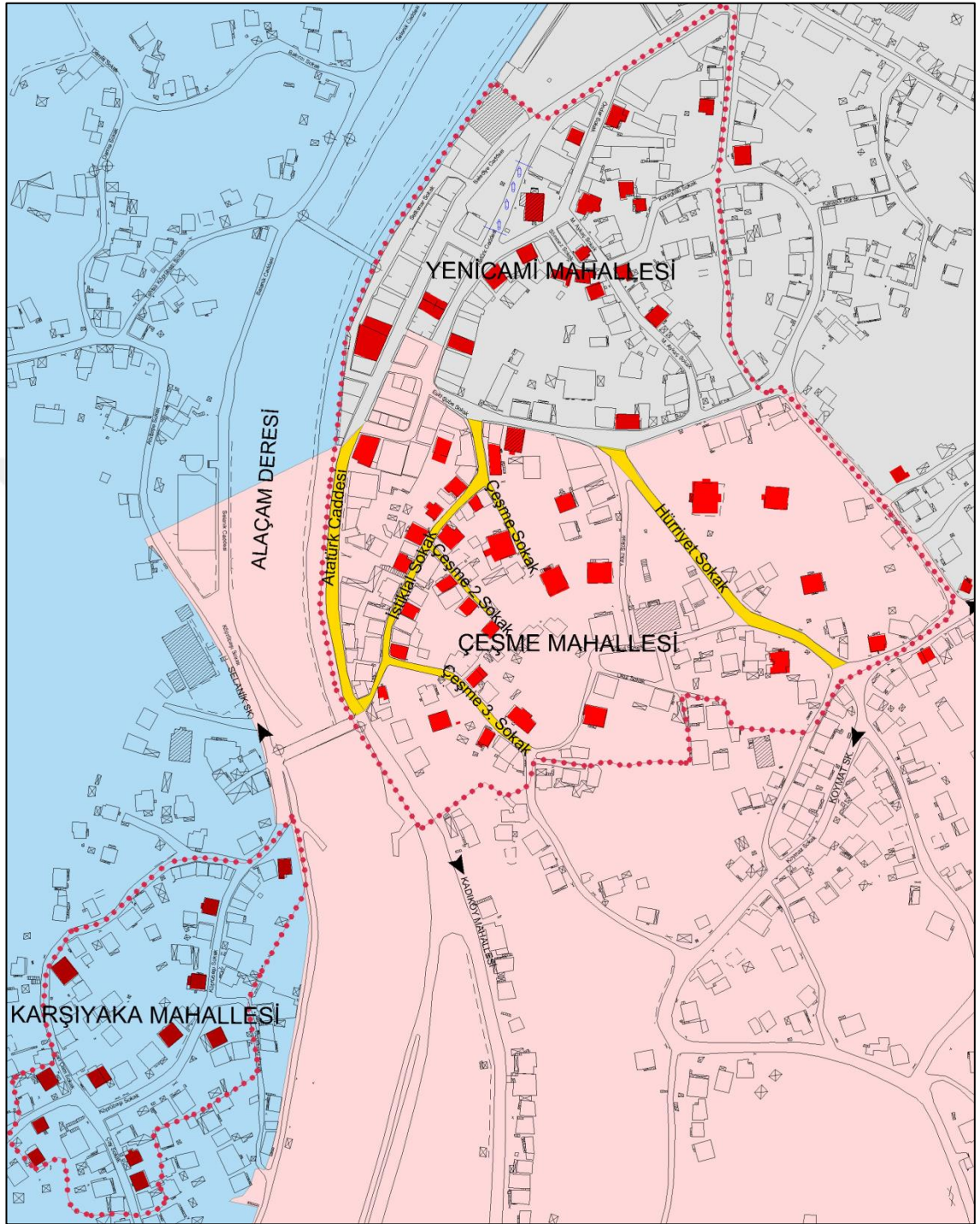
Çeşme Mahallesi'nin kent merkezine yakınlığı, ilçenin önemli ulaşım bağlantılarının bu mahalleden geçmesi, sokakların değişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Diğer yandan mahallede yaşayanlar arasındaki sosyo-ekonomik farklılık, işlevsiz geleneksel yapılar gibi unsurlar da sokakların değişimini yönlendirmiştir(Şekil 82).

Şekil 82. Çeşme Mahallesinden bir görünüm [134].

Çeşme Mahallesi günümüze ulaşan geleneksel sokakları; Atatürk Caddesi, Hürriyet Sokak, İstiklal Sokak, Çeşme Sokak, Çeşme 2. Sokak, Çeşme 3. Sokaklarıdır. Şekil 83'te geleneksel sokakların Kentsel Sit Alanı içindeki konumu gösterilmektedir.

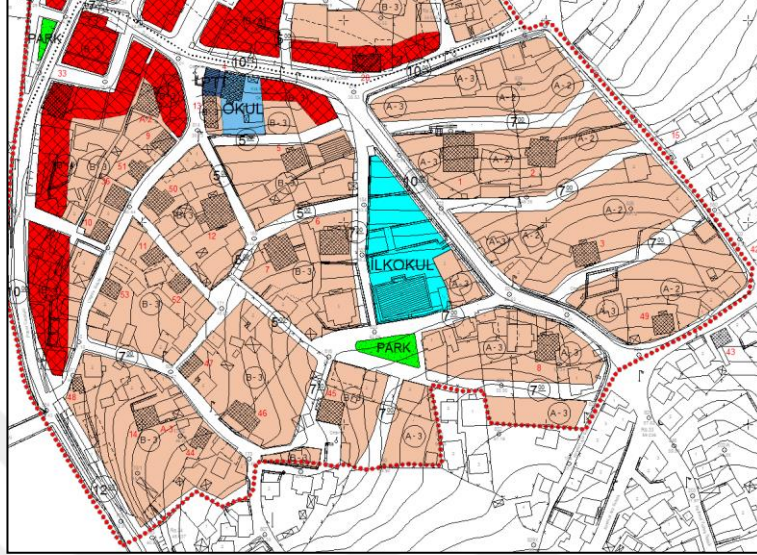
Çeşme Mahallesi'nin kentsel sit alanı içerisinde kalan önemli ulaşım aksları arasındaki İstiklal, Hürriyet, Çeşme, Çeşme 2. Sokak ve Çeşme 3. Sokak geleneksel dokunun en yoğun olduğu alanlarda yer alırken; Atatürk Caddesi ise dönemsel değişimlerle biçimlenmiş ana ulaşım aksıdır. Sokak adları zaman içinde değişmiş olsa da, günümüzdeki biçimiyle Cumhuriyet Dönemi'nin değerlerini ve mahalledeki geleneksel çeşmeleri açıklamaktadır.

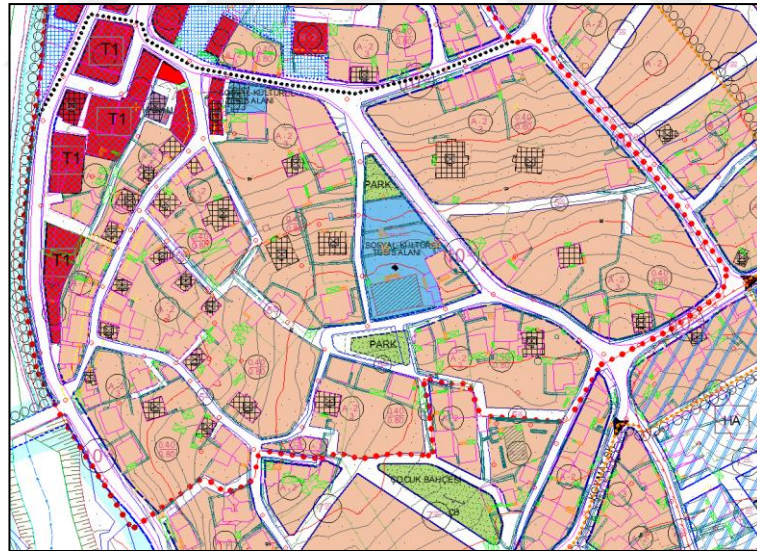
Şekil 83. Çeşme Mahallesi geleneksel sokaklarının konumu [96, 99].

Mahallenin geleneksel sokakları, Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde özellikle plan kararlarıyla değişime konu olmuşlardır. Bu plan kararları, büyük oranda işlevsel değişim ve taşıt önceliğine yönelik düzenlemelere yönelirken; çıkmaz ve diğer geleneksel sokak yapısının değişimine dair müdahaleleri öngörmüşlerdir. Ancak

Koruma Amaçlı İmar Planı'yla birlikte koruma önceliğinde müdahalelere yönelme söz konusudur(Şekil84- 85).

Şekil 84. 2008 Yılı Çeşme Mahallesi sokaklarının İmar Durumu [99].

Şekil 85. 2011'den Günümüze Çeşme Mahallesi Sokakları İmar Durumu [99].

Çeşme Mahallesi'nin ticari hareketliliği, özellikle Atatürk Caddesi çevresinde ticari kullanımları artışına da beraberinde getirmiştir. Bu süreç, geleneksel yapıyla uyumsuz yeni yapıların inşası ve/veya geleneksel yapıların ticari öncelikli işlevsel değişimine neden olmuştur(Şekil 86).

Şekil 86. Atatürk Caddesi'nde ticari kullanıma dönüşen geleneksel konut yapısı [134].

Atatürk Caddesi üzerinde geleneksel ticari yapıların yanı sıra geleneksel imalathane grubu da korunarak günümüze ulaşmış yapılar arasında yer almaktadır(Şekil 87).

Şekil 87. Atatürk Caddesi, geleneksel imalathane grubu [134]

Çeşme Mahallesi'nin geleneksel özelliğini günümüze taşıyan en önemli sokaklarından olan ve Sokak Sağıklaştırma Projesi için çalışmalarına başlanan İstiklal Sokak, Kentsel sit alanına ilişkin belge niteliğindeki dokusuyla karşımıza çıkmaktadır(Şekil 88).

Şekil 88. İstiklal Sokaktan bir görünüm [134].

1-2 katlı geleneksel yapılar ve 4 kata kadar örneklerini görebildiğimiz yeni yapılar, Çeşme Mahallesi'nin en önemli durağan öğelerindendir(Şekil 89).

Şekil 89. İstiklal Sokaktan bir görünüm [134].

Ayrıca farklı yüksekliklerdeki bahçe duvarları da bu öğeleri zenginleştirmektedir. Genellikle yapı ve bahçeyi sokaktan algılayabilecek bu duvarlardan bir kısmı günümüze ulaşmıştır(Şekil 90).

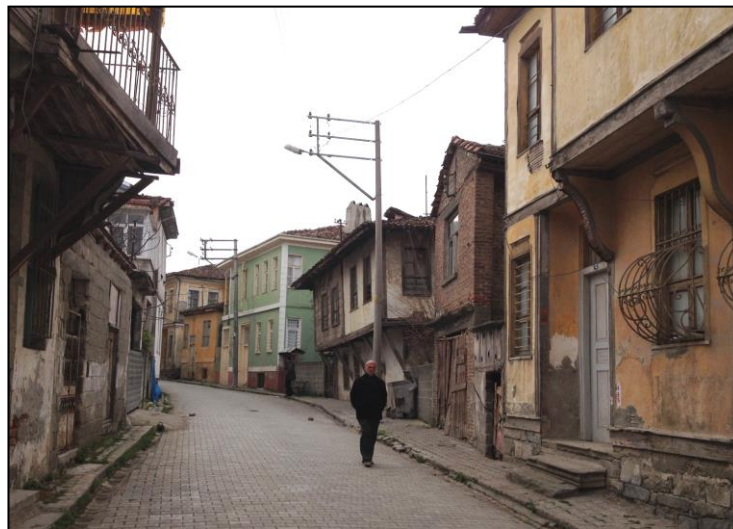
Şekil 90. Çeşme Mahallesi geleneksel dokuya uyum sağlayan duvar örnekleri [134].

Geleneksel yapıların yükseklik, kat sayıları, giriş kapı, pencereleri gibi öğeler, sokağa katkı sağlamaktadır. Ancak özellikle sosyo-ekonomik ve işlevsel değişimler, geleneksel yapıların plan ve cephe değişimlerini beraberinde getirmiştir. Geleneksel yapıların bir kısmı işlevsiz olmaları nedeniyle bakımsızken; diğer kısmı özellikle plan ve cephe değişimlerine konu olmuştur. Diğer yandan kullanıcı ihtiyaçlarına bağlı olarak, elektrik kabloları, güneş panelleri, antenler ve tabelalar gibi düzenlemeler de sokağı etkilemektedir. günümüz ihtiyaçlarına bağlı olarak sokakta yer alan çöp kutuları, oturma birimleri ve aydınlatma elemanları da kent mobilyaları olarak sokaklarda yer almaktadır(Şekil 91).

Şekil 91. İstiklal Sokak üzerinde işlevlendirilmiş bir yapının cephe değişimi [134].

Sokakları yatay durağan öğeler kapsamında incelediğimizde; mahallede bulunan tüm sokaklar, taşıt yolu olarak kullanılmaktadır. Yayaalara ayrılan kaldırımlar, genellikle dar ve kullanışsızdır. Sokakların taşıt öncelikli olarak kullanılması, özel araç sahipliğindeki artış ve sokakların araç park yeri olarak plansız kullanılması sokağın yoğunluğunu artırmakta ve yaya kullanımını büyük oranda etkilemektedir. İstiklal Caddesi'ne bağlanan çıkmaz sokaklar varlığını günümüzde de devam ettirmektedir(Şekil 92). Ancak bazı bahçe kapıları ve pencereler yol kotunun altında kalmaktadır(Şekil 93).

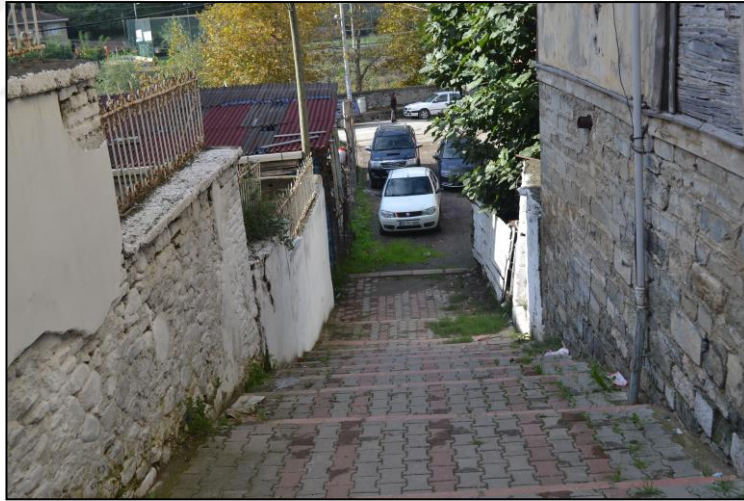

Şekil 92. İstiklal Sokaktan bir görünüm [134].

Şekil 93. İstiklal Sokak üzerinde çıkma sokak örneği (Çeşme 1. Sokak) [134].

İstiklal Caddesi'nin diğer sokaklarla bağlantısını sağlayan merdivenli yollar da geleneksel dokunun önemli bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir.

Şekil 94. İstiklal Sokakta bir merdiven örneği [134].

Geleneksel yapılarda genellikle yaşlı nüfus yaşarken; yeni yapılarda çocuk ve genç nüfus oranının daha fazla olduğu mahallede yapılan sözlü görüşmelerle tespit edilmiştir. Sokaklarda çocuk nüfusunun azalması, teknolojik gelişmeler (internet, bisiklet, televizyon gibi), taşıt öncelikli ulaşım gibi nedenler, sokakların aktif kullanıcısı olan çocukların sokağı yeterince kullanmamasını beraberinde getirmiştir. Sokakların yaşamsal öğelerinden olan çocuk oyunları, günümüzde neredeyse yok olmuştur(Şekil 95).

Şekil 95. İstiklal Sokakta çocuk olmak [134].

Çeşme Mahallesi sokakları çevresel öğeler açısından incelendiğinde; topografya, rüzgar yönü, güneşlenme, gibi çevresel etkilere bağlı olarak sokaklar yer yer rampa, kıvrımlı ve düz olarak biçimlenmiş, çıkmaz sokaklar ve merdivenler günümüze ulaşmıştır. Çevresel öğelere bağlı olarak Çeşme Mahallesi Sit Alanı içerisinde, özellikle Çeşme 3. Sokak ve Hürriyet Sokak'ta fazla yağış olduğu dönemlerde sel ve erozyon gibi doğal afetler halen görülebilmektedir(Şekil 96, Şekil 97).

Şekil 96. Çeşme 3. Sokak'tan görünüm [134].

Şekil 97. Çeşme 3. Sokak'tan görünüm [134].

Geleneksel konakların yoğun olduğu Hürriyet Sokak, geçmişte sit alanı içerisindeki tüm alana hizmet eden Atatürk İlköğretim Okulu'nun da kullanılmamasıyla birlikte konut ve insan yoğunluğu açısından mahalleye göre en sakin sokaklardan biridir(Şekil 98).

Şekil 98. Hürriyet Sokaktan bir görünüm [134].

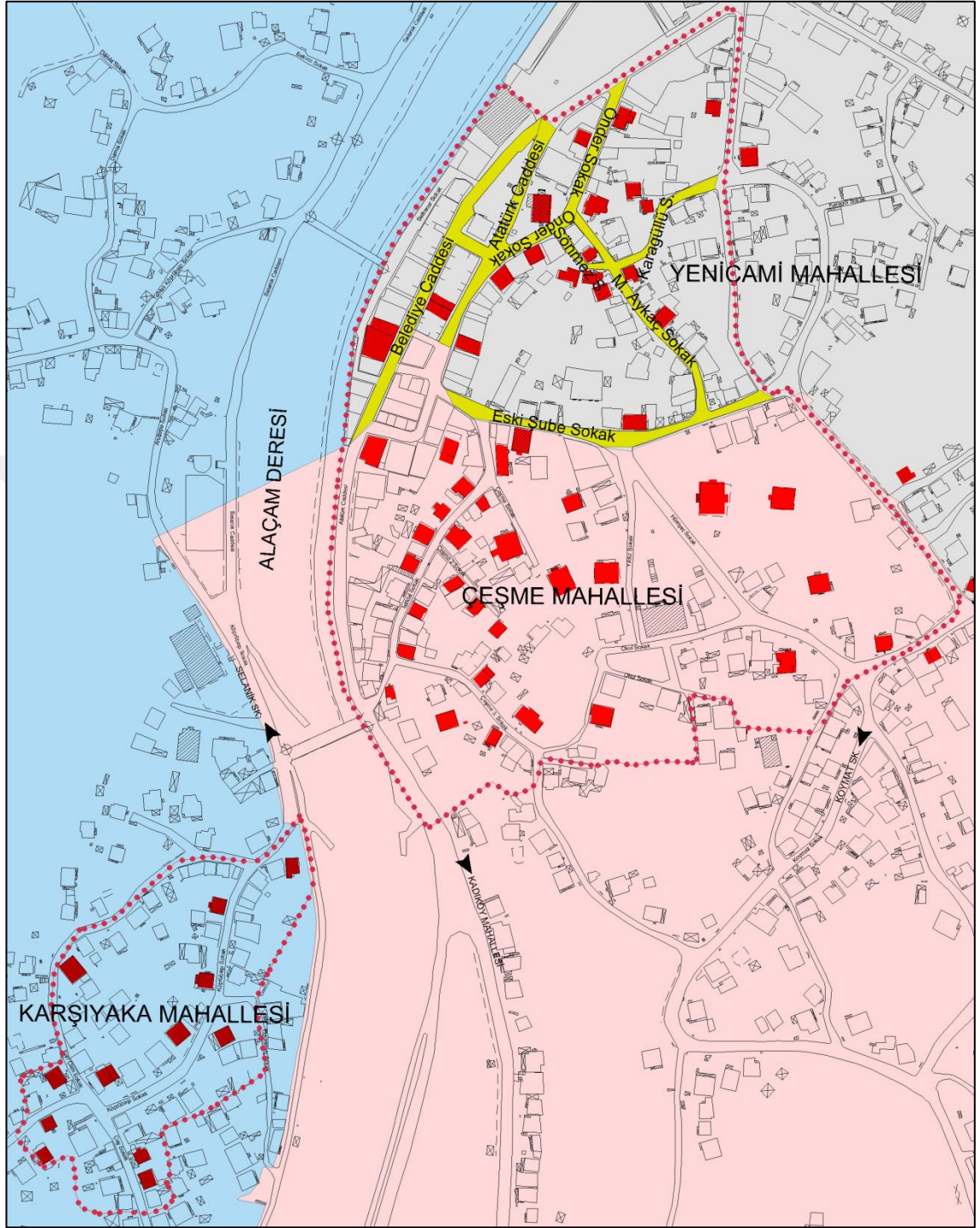
3.2.5.3. 2000 ve Sonrası Dönemde Yenicami Mahallesi Geleneksel Sokaklarından örnekler

Yenicami Mahallesi, geleneksel konut yapılarının büyük oranda korunduğu konut alanları içerisindeki Eski Şube Sokak, Karagüllü ve M. Aykaç Sokak; ticari faaliyetleriyle yeni yapıların arasındaki Atatürk ve Belediye Caddesi ve Önder Sokağı'yla kentsel sit alanının içinde yer alan mahallelerden biridir(Şekil 99).

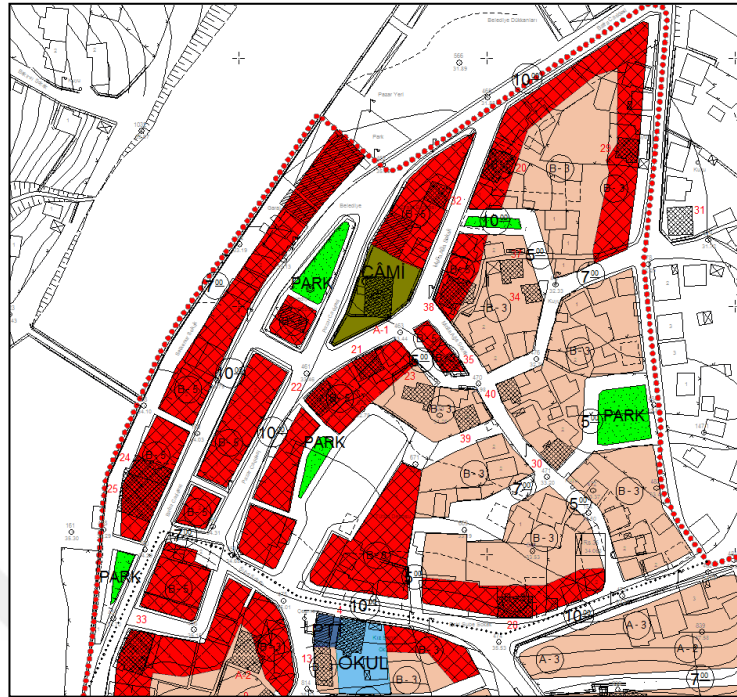
Şekil 99. Yenicami mahallesinden bir görünüm [134].

Ancak Koruma Amaçlı İmar Planı ile geleneksel sokakların korunmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır(Şekil 100).

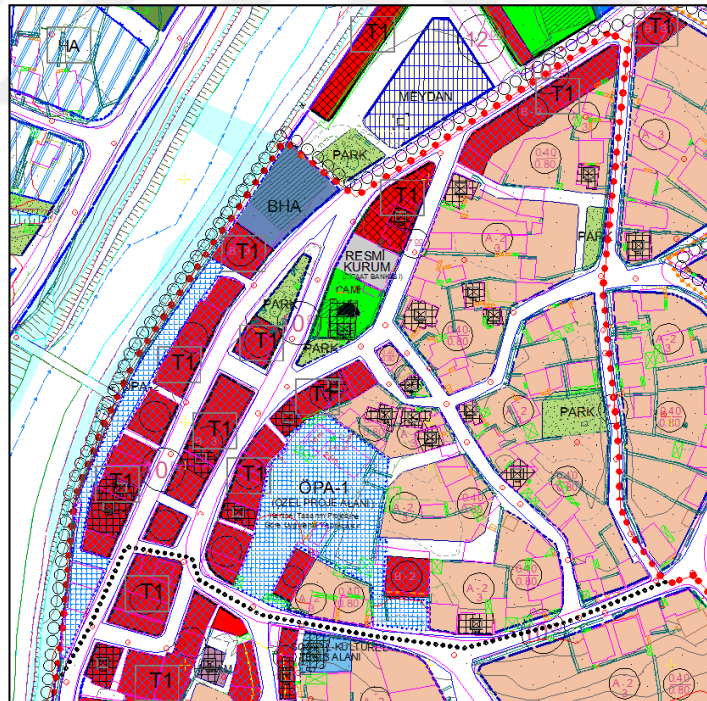

Şekil 100. Yenice Mahallesi Sokakları [96, 99].

İmar Planları'nda geleneksel sokaklar incelendiğinde; geleneksel özellikleri korunan sokaklar yanısıra imar planı kararlarıyla düzenlenen yollar da dikkat çekmektedir. Özellikle ticari merkeze yakınlığının plan kararlarını etkilediğinden bahsedilebilir (Şekil 101- 102).

Şekil 101. 2008 Yılı Yenicami Mahallesi sokaklarının İmar Durumu [99].

Şekil 102. 2011'den Günümüze Yenicami Mahallesi Sokakları İmar Durumu [99]

Yenicami Mahallesi kent merkezindeki sokakların çevresinde ticari ve depo işlevindeki yapılar olup; kent merkezinden uzaklaştıkça konut işlevli yapılar karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel yapılarda kat yüksekliği genellikle 2 kat, yeni yapılarda ise 5 kata kadar

yükselmektedir. Kent merkezinde yoğunlaşan betonarme yeni yapılar arasında sınırlı sayıda geleneksel yapı bulunmaktadır(Şekil 103).

Şekil 103. Önder Sokak [134].

Ticari alanda bulunan Atatürk Caddesi, sit alanının en uzun caddelerinden biri olup, ticari fonksiyonların yoğun olduğu bir caddedir. Atatürk Caddesi üzerinde bulunan geleneksel dokudaki yapılar, 2 ve 3 katlı yapılar olup, alt katları ticari, üst katları depo olarak kullanılmaktadır. Yeni yapılan yapılar ise, geleneksel yapılara bitişik olarak inşa edilmiştir. Sit alanı içerisinde en çok değişime uğrayan sokaklardan biri olan, Atatürk Caddesi, geçmişte üstlenmiş olduğu ticari işlevini günümüzde de sürdürmektedir(Şekil 104).

Meydana açılan Önder Sokak konut yoğunluklu bir sokak iken, ticari işleve dönüşen bir sokak olarak değişim göstermiştir(Şekil 105).

Şekil 104. Atatürk Caddesi ticari amaçlı kullanılan geleneksel dokudan görünüm
[134].

Şekil 105. Önder Sokak [134].

Atatürk Caddesi üzerinde ve mahalleye ismini veren Yeni Cami, en önemli durağan, yaşamsal ve çevresel öğelerden biri olarak günümüze ulaşmıştır. Trafığın geleneksel sokaklara tam anlamıyla girmesiyle, sokakla yapıyı birbirinden ayıran ve sokakta

sınırlayıcı etki oluşturan durağan öğelerden duvar, sokakta yerini almıştır(Şekil 106-107).

Şekil 106. Atatürk Caddesinde Restorasyon uygulaması yapılmış Yeni Cami ve çevresi [134].

Şekil 107. Yeni Cami ve çevresi [134].

Sit alanı içerisinde ticari faaliyetlerin devam ettiği sokaklardan bir diğeri ise Belediye Caddesi'dir. Belediye Caddesi, Atatürk Caddesi gibi meydana açılan bir caddedir. Atatürk Caddesi ve Belediye Caddesi üzerinde geçmişte Eski Belediye ve Belediye Parkının konumlandığı alanın bir kısmı halen park alanı olarak kullanılmaktadır.

Sokaklar üzerinde bulunan park alanı, sokağın çevresel ve yaşamsal ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır(Şekil 108).

Şekil 108. Belediye Caddesi ve Atatürk Caddesi yol ayrımı [134].

Ticari fonksiyonların bulunduğu Atatürk Caddesi, Belediye Caddesi ve Önder Sokakta ticari faaliyetlerin kaldırımı işgal etmesi, otopark yetersizliğinden dolayı araçların taşıt yoluna park etmesi gibi durumlar nedeniyle geçmişte sadece yaya amaçlı kullanılan sokaklar, günümüzde yeni ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiştir(Şekil 109).

Şekil 109. Belediye Caddesinden bir görünüm [134].

Genellikle bahçe duvarları gerisinde ayırık nizamdaki birkaç katlı konutlar, diğer mahallelerdeki geleneksel konutların ortaya koydukları yapı-bahçe ilişkisine göre farklılık gösterirler(Şekil 110).

Şekil 110. Karagüllü sokak üzerinde geleneksel konut dokusu [134].

Yenicami mahallesinde kent mobilyası olarak aydınlatma ve çöp konteynırlarına rastlamak mümkündür, fakat diğer mahallelerde sıklıkla rastlanan oturma birimleri bu mahallede alan analizleri sırasında tespit edilememiştir(Şekil 111).

Şekil 111. M. Aykaç Sokak'tan bir görünüm [134].

Evler genellikle bahçeli olduğundan, bahçe duvarlarının üzerinden görünen ağaçlar ve çiçekler sokağın çevresel ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca geleneksel sokağa açılan geleneksel üstü korunaklı giriş kapılarına da rastlamak kısmen mümkündür(Şekil 112).

Şekil 112. Sönmez Sokakta sokağa yansıyan peyzaj öğeleri [134].

İlçenin geçmişte yaşamsal bir ögesi olan kapı önünde tütün dizme işlemi, günümüzde Yenicami Mahallesi'nde halen görülmektedir. Kültürel, sosyal, ekonomik ve fiziksel anlamda sit alanının geçmişini ifade eden bu durumun sokakta devam ettirilmesi, sokağın yaşamsal öğelerinin sürdürülebilirliğinde önemli bir örnektir.

Şekil 113. Sönmez Sokakta yaşamsal bir öğe olan "Tütüncülük" [134].

Yenicami Mahallesi Eski Şube Sokakta restore edilen ve Müze olarak işlevlendirilen yapı ve çıkmaz sokak, Alaçam'da koruma altına alınan ilk uygulamayı örneklemektedir.

Şekil 114. Eski Şube Sokak ve restore edilmiş geleneksel yapının Müze'ye dönüşümü [134].

Şekil 115. Eski Şube Sokakta bir geleneksel sokak düzenlemesi [134].

BÖLÜM 4

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Sokaklar, kentteki toplumsal, ekonomik ve politik gibi gelişim ve değişimlerin sonuçlarından en çok, belki de en hızlı etkilenen alanlardan biridir. Sokak, içinde bulunduğu alanın bir parçası olarak alanın değişiminden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebilmektedir. Aynı zamanda, sokak da son yıllarda çok sık karşılaşıldığı biçimiyle, proje ve tasarımlarla ekonomik, toplumsal ve fiziksel gibi açılardan bulunduğu çevreyi etkileyebilmektedir. Özellikle sit alanları içinde, özgünlükleriyle öne çıkan bir ya da birkaç sokağın “sağlıklaştırma projeleri” olarak ayrıntıda tasarımlarının gerçekleştirilmesi ve tasarımların uygulanmasıyla birlikte, bazı tarihi çevreler sokaklarıyla anılır hale gelmiştir. Dolayısıyla tarihi çevrelerdeki geleneksel sokakların, bir yandan tarihe tanıklık eden birikimlerinin tarih bilgisi olarak araştırılması; diğer yandan sürdürülebilir koruma-kullanma kararlarının alınabilmesi için belgelenmeleri gereği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, tarihi çevrelerdeki sokakların tarihi birikimlerini, dönemler ve dönemler arası ilişkisi bağlamında örneklemelerle belgelemeyi amaçlamıştır.

Bu amaçla, tezin birinci bölümü, sokak ve sokağı oluşturan öğelerin belirlenerek, bu öğeler bağlamında değişimin açıklanmasını gerçekleştirmiştir. Bu bölümde, literatür araştırmasından elde edilen sonuçlardan yararlanılarak, sokağı oluşturan öğeler üç başlıkta ele alınmıştır: Durağan, yaşamsal ve çevresel öğeler. Bu bakışta, sokağın yapılar, bahçe ve avlu duvarları, sokak mobilyaları gibi mimari ile kentsel mekanın bütünleştiricisi durağan öğeleri, içinde yaşayanlar ve sokaktan gelip geçenlerle hareketli ve yaşamsal bir merkez haline dönüşmektedir. Kentin topografyası, mikrokliması, doğal yapısı, flora ve faunası gibi değerler ise sokak ve çevresinin tasarlanmasında işlevden estetiğe kadar geniş bir perspektifte sokağın biçimlenmesine yön vermektedir. Bu bölüm, aynı zamanda Anadolu'nun tarihi birikiminde sokağın dönemselsel olarak,

özellikle fiziki yapı bağlamında genel bir değerlendirmesini de içermektedir. Sokak, tarihin her döneminde kentin hareketli ve yaşayan bir mekanı olarak, çok çeşitli açılardan tarihe tanıklık etmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, tarihi çevrelerin belgelenmesi yaklaşımlarından da yararlanarak, sokak belgeleme konusundaki çalışmalar değerlendirilmiştir. Miras çeşitliliği ve belgelenmesi konusunda çok çeşitli çalışmalar artan bir ilgiyle devam etmesine karşılık; sokak belgelemede sınırlı düzeyde çalışmaya ulaşılmıştır. Ülkemizde Sokak belgeleme, çoğu örnekte görüldüğü biçimiyle kentsel çevrelerin belgelenmesi sürecinde değerlendirilmiş; 2000’li yıllarda sokak sağlıklılaştırma projelerine ağırlık verilmesiyle birlikte sokak boyutunda değerlendirmeler de artmaya başlamıştır. Bu bölümde, ülkemizdeki sokak belgeleme çalışmalarının değerlendirilmesinde dönemler özelinde açıklamalar gerçekleştirilmiştir. Dönemlerin belirlenmesinde, özellikle başlangıç olarak 19. yüzyılın seçilmesinde, eldeki veriler temel belirleyici olmuştur. Dönem aralıkları, tarihi çevrelerin korunmasını doğrudan ve/veya dolaylı olarak etkilediği düşünülen ve genellikle yasal düzenlemelerle ilişkili olarak belirlenen bir süreci temsil etmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde elde edilen bilgi ve değerlendirmeler doğrultusunda, Samsun ili Alaçam merkezindeki kentsel sit alanları içinde yer alan mahallelerden seçilen sokaklar özelinde bir belgeleme gerçekleştirilmiştir. Bu sokaklar, büyük oranda tarihi birikimlerinin dönemsel değişimlerinin açıklanmasına olanak tanıyan ve bilgi temini diğerlerine göre daha olanaklı sokaklardır.

KAYNAKÇA

1. Kuban, D. *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*. İstanbul : Yem Yayınları, 2000. s. 159.
2. Bal, H. *Kent Sosyolojisi*. Isparta : Fakülte Kitapevi, 2002. s. 156.
3. Jacobs, J. *The Life Death of Great American Cities: The Failure of Town Plannig*. Harmondsworth : **Penguin Books**, 1961. s. 39.
4. Hasol, D. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul : Yem Yayınları, 1995.
5. Moughtin, C. *Urban Design:Street and Square*. Oxford : Butterworth Architecture, 1992. s. 127-133.
6. *Reading The Street*. Fyfe, R.N. London/New York : s.n., 1998, Images of the Street Planning Identity and Control in Public Space, s. 1.
7. Jacobs, J. *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. [çev.] B. Doğan. İstanbul : Metis Yayınları, 2011. s. 49-79.
8. Crouch, D. The Street in the Making of Popular Geographical Knowledge. R.N. Fyfe. *Images of the Street Planning, Identity and Control in Public Space*. London/Newyork : **Routledge**, 1998, s. 160.
9. Appleyard, D., Gerson, M. S. ve Lintell, M. *Livable Streets*. s.l. : Univ of California Press, 1981. s. 29-30.
10. *The Place of Adventure Play in Planning for Children's Leisure.In Adventure Playgrounds and Children's Creavity*. Moore, R.C. Birmingham,UK : International Playground Association, 1975. Proceedings of the Sixth World Congress .
11. Ahunbay, Z. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul : Yem Yayınları, 2007. s. 116-158.
12. Özcan, Z., et al., *Kente Dair Analitik Bir Çözümleme: Sokaklar ‘İlk Yıl Şehir Planlama Atölyesi Deneyimi’*. **Gazi Üniversitesi Mim. Fak. Dergisi**. 2003, s. 20.

13. *Turizm Amaçlı Değişen Tarihi Bölge Talimhane'nin Sokak Cephelerinde Mimari Kimliği Oluşturan Verilerin İncelenmesi.* Yıldız, S. ve Kerestecioğlu, Ö.F. s.l. : Megaron, 2011, s. 199.
14. Ashihara, Y. *Exterior Design in Architecture.* New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1970.
15. Krier, K. *Urban Space.* New York : Rizzoli International Publication, 1984.
16. Rasmussen, S.E. *Yaşanan Mimari.* [çev.] Ö. Erduran. İstanbul : Remzi Kitabevi, 1994.
17. Colquhoun, A ve Çev:Cengizkan, A. *Mimari Eleştiri Yazıları.* s.l. : A. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, 1990.
18. Alexander, C. ve diğ. *A New Theory of Urban Design.* New York : Oxford University Press, 1977.
19. Bala, A.H. *Konut Yakın Çevresinde İmar Mevzuatının Dış Mekân Oluşumuna Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, S.Ü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 1998.
20. Prinz, D. *Stadtebau.* Kohkhammer : Band I. Stadtebaulichers Entwurf, 1980.
21. Eldem, N. *Tarihi Yarımada'da Mekan Dokusu ve Ahşap Konutların Geleceği.* Milliyet Gazetesi, 1984. s. 114.
22. GLC Study. *An Introduction To Housing Layout.* New York : The Architectural Press, 1978.
23. Kartz, P. *The New Urbanism: Toward an Architecture of Community.* New York : Mc Graw-Hill, Inc, 1994.
24. Piaget, J. ve Inhelder, B. *The Child's Conception of Space.* New York : Norton&Company Inc, 1967.
25. Ashihara, Y. *The Aesthetic Townscape, Manssachusetts Institute of Technology.* s.l. : MIT Press, 1983.
26. Norberg-Schulz, C. *Existence Space & Architecture.* London : Studio Vista, Praeger Publishers Inc, 1971.

27. *Mimarlık-Şehircilik, Bina-Kent, İç-Dış, Özel-Kamusal arasında:Kentsel Arayüzler.* Bala, Hava Alkan. 2006, **Yapı Mimarlık-Kültür Sanat Dergisi**, Sayı:293, s.44-49,Yem Yayınları, İstanbul.
28. Trancik, R. *Finding Lost Space;Theories Of Urban Design.* New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1986.
29. Lynch, K. ve Rivkin, M. *A Walk Around The Block.* Proshansky : Ittenson&Rivlin, 1979.
30. Bakan, K. ve Konuk, G. *Türkiye'de Kentsel Dış Mekânların Düzenlenmesi.* Ankara : TÜBİTAK Yapı Araştırma, 1987.
31. Gehl, J. *The Interface Between Public & Private Territories In Residential Areas.* Melbourne University : Department of Arch and Building, 1977.
32. Shirvani, H. *The Urban Design Process.* New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1985.
33. Lang, J. *Urban Design: The American Experience.* New York : Van Nostrand Reinhold, 1994.
34. Rapoport, A. *Pedestrian Street Use: Culture& Perception Public Street for Public Use.* New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1987.
35. *The Image of the City.* Lynch, K. Cambridge : The MIT Press, 1986.
36. Giritlioğlu, C. *Şehirselsel Mekan Öğeleri ve Tasarım.* İstanbul : İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1991.
37. Özyörük, İ. *The Interface of Architectural Built Form and Urban Outdoor Spece.* Ankara : METU, M.S. Thesis, Graduate School of Natural and Applied Sciences, 1995.
38. Köknar, B. *Mekansal Arayüzlerin Kente ve Yaşama Katılımları Üzerine Bir İnceleme.* İstanbul : Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.
39. Colom, A. *The Process of Design: A Tool in the Exploration & Understanding of Place, MIT.* USA : Master of Science in Architectural Studies, Graduate School of Natural and Applied Sciences, 1996.

40. Evyapan, G. ve Tokol, A. *Landscape Design Lectures*. Ankara : METU Faculty of Architecture Press, 2000. s. 35.
41. Aktüre, S. *19. yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*. Ankara : ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, 1978. s. 66-251.
42. Özgüç, T. *Kültepe Kaniş/Nesa*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları_2210, 2005. s. 51-91.
43. Naumann, R. *Eski Anadolu Mimarlığı*. [çev.] B. Madra. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1985. s. 157-236.
44. Naumann,R. *Eski Anadolu Mimarlığı*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
45. Abbasoğlu, H. ve Sey. *Anadolu'da Antik Çağda Konut; Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. [dü.] Yıldız. İstanbul : Ofset Yapımevi, 1999. s. 52.
46. *Batı Anadolu Antik Kentlerinde Izgara Planlamanın Gelişimi*. Tanaç, M. 2002, İzmir Kent Kültürü Dergisi.
47. *Kent Tarihine Giriş*. Hovardaoğlu, S.Ç. Kayseri : Erciyes Üniversitesi Yayınları No:203, 2015.
48. Magie, D. *Anadolu'da Romalılar3- Batı Anadolu Kent Devletleri*. [çev.] Çapar,Ö. İstanbul:Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 2003. s. 41.
49. Tosun, Y. *17-19. YY'da Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları_Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları*. İstanbul : Mimarşinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi,1983. s. 8.
50. Gallion, A.B. ve Eisner, S. *The Urban Pattern: City Planning and Design*. s.l. : Van Nostrand Reinhold, 1963.
51. Akarca, A. *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I: Şehir ve Savunması*. s.l. : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.
52. Owens, E.J. *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*. İstanbul. 2000. s. 66.
53. Carter, J.C. *The Sculpture of The Sanctuary of Athena Polias at Priene*. London. 1983.

54. Yegül, F.K. *Antik Çağda Efes Sokaklarında Yürüme, Şehirler ve Sokaklar*. [dü.] Z., Favro, D., Ingersoll, R. Çelik. İstanbul : Kitap Yayınevi, 2011. s. 73-75.
55. Tankut, G. *Selçuklu Kenti*. Ankara : ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşbirliği, 2007. s. 49-53.
56. Aktüre, S. *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*. Ankara : ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, 1981.
57. Pinon, Pierre. *Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı Kentlerinde Kentsel Dokular Tipolojisi Üzerine Bir Deneme, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı 'Uluslarüstü Bir Miras'*. İstanbul : Yem Yayınları, 1999. s. 173.
58. Cerabi, M. M. *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2001. s. 90.
59. *Anadolu Türk Şehri*. Kuban, D. 1968, **Vakıflar Dergisi VII**.
60. Cezar, M. *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. İstanbul : Mimarşinan Üniversitesi Yayınları, 1985.
61. Tekeli, İ. *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*. Ankara : Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011. s. 248.
62. Seyitdanlıoğlu, M. *Yerel Yönetim Metinleri(II), Sokaklara Dair Nizamname* . s.1. : Çağdaş Yerel Yönetimler, 1996.
63. Nalça, A. *Tereddüd ve Tekerrür Mimarlık ve Kent Üzerine Metinler:1873-1960*. İstanbul : Ed. Bülent Tanju, 2007. s. 105.
64. *Kayseri Oelsner-Aru Planı ve Plan Uygulama Sürecinde Yerel Yönetimlerin Rolü(1930-1965)*. Hovardaoğlu, S.Ç. 2014, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, s. 40.
65. *Türkiye'de Belediyeciliğın Evrimi*. Tekeli, İ. ve Ortaylı, İ. 1978, Türk İdareciler Derneğı, Bilimsel Araştırma Dizini-2, s. 27.
66. *Şehir Haritaları*. Sayar, M.Z. 1936, **Arkitekt Dergisi**, s. 207.
67. *Modern İskan Semti ve Şehircilik*. Oelsner, G. [çev.] Kolatan, A. 1946, Arkitekt Dergisi, s. 168-170.
68. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi.

69. Edirne Belediyesi Arşivi.
70. Göçer, O. *19. yüzyılda Şehirciliğin Evrimi*. İstanbul : İTÜ Yayınları, 1982. s. 46.
71. Aru, K.A. *Yayalar Taşıtlar Şehir Dokusunda Yeni Ulaştırma Düzenleri*. İstanbul : İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1965. s. 40,211.
72. *Tarihi Çevre Korumasında İlk Aşama: Saptama-Belgeleme*. Atacan, F. ve Pekdemir, A. 1984, Mimarlık Dergisi, s. 16-17.
73. Courbusier, L. *Atina Anlaşması*. [çev.] A. Yörüken. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2009. s. 15.
74. Erder, C. *Tarihi Çevre Bilinci*. Ankara : ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 2007. s. 192-193.
75. Hovardaoğlu, S.Ç. *Tarihi Süreklilikte Kentsel Katmanlaşmanın Belgelenmesi Bağlamında Kayseri Kent Merkezi*. İstanbul : Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009. s. 12.
76. Ahunbay, Z. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul : Yem Yayınları, 1996. s. 152-158.
77. Madran, E. ve Özgönül, N. *International Documents Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage*. Ankara : **METU Faculty of Architecture Press**, 1999.
78. Aranoff, S. *Geographic Information Systems; A Management Perspective*. Canada : WDL Publications Ottawa, 1991.
79. Madran, E. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler;1800-1950*. Ankara : ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 2002. s. 8-117.
80. Madran, E. *Tarihi Çevrenin Tarihi: Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre; Tavırlar, Düzenlemeler*. Ankara : TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 2009. s. 6-16.
81. Arık, R. *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*. İstanbul : s.n., 1953.
82. Anonim. *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi:1923-1943*. Ankara : s.n., 1944.

83. *Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında(1920-1950) Koruma Alanlarının Örgütlenmesi.* Madran, E. 1996, ODTÜ MFD, s. 59-97.
84. Cengizkan, A. *Ankara'nın İlk Planı, 1924-1925 Lörcher Planı.* Ankara : Arkadaş Yayınları, 2004. s. 21-57.
85. K, T. ve Ş, Ü. *Kayseri'nin İmarı ve Mekansal Gelişimi.* Kayseri : Kayseri Gazetesi, 2011.
86. TCBCA-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, *Kayseri İmar Planına Ait Rapor ve Şehrin Krokisi.* s.l. : Dosya: 836, Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 81.533..5., 7/11/1933. s. 63-87.
87. Tekeli, İ. *Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökler, Türkiye imar Planlaması.* Ankara : ODTÜ, 1980. s. 86.
88. *Modern İskan Senti ve Şehircilik.* Gustav, O. 1946, **Arkitekt Dergisi**, s. 168-170.
89. *Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi.* Kejanlı, D., Akın, C.T. ve Yılmaz, A. 2007, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 179-196.
90. Osmay, S. *1923'den Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü,75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık.* İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998. s. 146.
91. Özberki, A. *Kültür Mirasını Koruma Kampanyası.* İstanbul : Milliyet Gazetesi, 1984. s. 108.
92. Gültekin, N., Gültekin, T. ve Görer, N. *Kent Kimliği, Koruma Planları, Kentsel Tasarım ve Postmodernizm Üzerine, II. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyum Kitabı.* İstanbul : Mimarsinan Üniversitesi, 1993. s. 351.
93. Çelik, Z., Favro, D. ve Ingersoll, R. *Şehirler ve sokaklar kitabında Bir Tema Parkı Olarak Kentsel Koruma Soğukçeşme Sokağı.* İstanbul : Kitap Yayınevi. s. 105.
94. Gülersoy, Ç. *Beşiktaş Daha Dün.* İstanbul : TTOK, 1994. s. 83-92.
95. Uzun, N. *İstanbul'da Şeçkinleştirme'nin Üç Aşaması: Cihangir, Galata ve Tarlabası Üzerinden bir Değerlendirme'in Neden, Nasıl ve Kim için Kentsel Dönüşüm.* İstanbul : Litera Yayıncılık, 2015. s. 433-439.

96. *Kızılırmak Deltası'nda Kıyı Çizgisi Değişikliklerinin Sonuçları*. Zeybek, H.İ., Uzun A., Yılmaz, C., Özdemir, S. Samsun. 2011. Samsun Sempozyumu. s. 1-11.
97. Samsun İl Özel İdaresi İmar ve İnşaat Daire Başkanlığı. *Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. Samsun : İmar ve Kentsel İyileştirme Müdürlüğü, 2012. s. 25.
98. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı web sitesi, *Samsun İli Sınırları İçerisindeki Sit Bölgelerinin Gruplandırılması*. 2013. s. 11-48.
99. Alaçam Belediyesi Arşivi.
100. Adatepe, M.K. *İ.Ö. II. Binyıl'da Orta Karadeniz Bölgesi*. İstanbul : Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 1988. s. 39.
101. Calder, W. ve Bean, G.E. *A Classical Map of Asia Minor*. London. 1958.
102. Anakök, T. *Alaçam Tarihi*. [dü.] Anakök, C.K., 2006. İstanbul. 1953. s. 1-39.
103. *Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Çalışmaları(1971)*. Alkım, U. Bahadır. XX-2, Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1974, *Türk Arkeoloji Dergisi*, s. 5-16. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
104. *Samsun Bölgesi Çalışmaları(1973)*. Alkım, U. Bahadır. XXII-I, Ankara : Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975, **Türk Arkeoloji Dergisi**. s. 5-12.
105. İleri, S. *Alaçamın Fiziki Coğrafya Özellikleri*. Alaçam Posta web sitesi, 1990.
106. Fırat, N. *1775/21 numaralı (H.1292/M.1875-1876/H.1295/M.1878) Samsun Şeriye Sicilinin Transkripyonu ve Değerlendirilmesi*. Samsun : Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2013. s. 240-326.
107. İpek, N., Yılmaz C. *Geçmişten Geleceğe Samsun Albümü-I(Osmanlı Dönemi)*. Samsun : Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011. s. 22-131.
108. *Tanzimatın Karadeniz Bölgesinde Uygulanması*. Çadırcı, M. Samsun : s.n., 1986. Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri. s. 197.
109. Tuğlacı, P. *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul : Milliyet Yayınları, 1985. s. 263-264.

110. Efxinospontos web sitesi. Erişim yılı: 2016.
http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/places/pafra_tabacco_1913.jpg.
111. Çadıra, M., [dü.] Tülay E. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*. Ankara : İmge Kitabevi, 2011. s. 95-98.
112. Hamilton, W. J. *Researches in Asia Minor, Pontos and Armenia with Some Account of Their Antiquities and Geology*. London : Volume I, 1842. s. 298.
113. **<http://santeos.blogspot.com.tr>**. *Santeos*. Erişim yılı:2016.
<http://santeos.blogspot.com.tr/2013/10/1908-1916.html>.
114. Duman, Ö. *Rumeli'den Samsun'a Göç(1923-1970)*. Samsun : Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Kültür Varlıkları, 2010. s. 9-102.
115. Arı, K. *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç*. İstanbul : Türk Tarih Vakfı, 1995. s. 50-53.
116. İpek, N. *Selanikten Samsun'a Mübadiller*. Samsun : Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Kültür Yayınları, 2012. s. 60-175.
117. *Şehirlerin Alan Bakımından Gelişmesi ve Samsun Örneği*. Uzuneminoğlu, H. 1993, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, s. 273-289.
118. Yılmaz, C. *Bafra Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*. Samsun/Bafra : Kızılırmak Matbaası, 2007.
119. *Kızılırmak'ın Aşağı Kesiminde Kayıkla Nakliyat*. Akkan, E. 1962, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, s. 263-270.
120. Önal, E.F. ve Doğan, O. *Bir Osmanlı Maden Müdürünün Kızılırmak Projesi-1848*. İstanbul : Çamlıca Basım Yayınları, 2011.
121. Sepetcioğlu, T.E. *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Girit'ten Söke'ye Mübadele Öyküleri*. Aydın : Adnan Menderes Üniv. Sos. Bil. Ens. Tarih Ana Bil. Dalı, 2007. s. 59.
122. Sami, Ş. *Kamusu'l A'lam, Cilt:1*. İstanbul : Mihran Matbaası, 1889. s. 277.

123. Yolalıcı, M. E. *XIX. Yüzyılda Canık(Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1998. s. 83-147.
124. Mutlu, H. *Koruma Amaçlı İmar Planı Araştırma Raporu*. Ankara : BHA Planlama, 2011. s. 11-44.
125. Mert, S. *Analiz Çalışması*.2016
126. Kitapçığıl, A. V. *Vali Kitapçığıl'in Anıları*. İstanbul : Lebib Yalkın Yayınları, 1993. s. 51.
127. Çetin Koşar Arşivi.
128. Felamur, S., Kuzeyde Tütün-Memleket Mektubu Arşivi.
129. Samsun İl Özel İdaresi (KUDEP) Arşivi. 2012.
130. *Samsun ve Alaçam*. Tarım, G., 2012, Mimarlık Bülteni, s. 3-7.
131. Han Tasarım Mimarlık ve Dekorasyon web sitesi. <http://hantasarim.com/alacam-restorasyon1.html>. 2009. [Erişim Tarihi: 03 11 2016.]
132. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü. *Samsun-Tokat-Çorum Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan Hükümleri*. 2008.
133. *19. Yüzyılın İlk Yarısında W.J.Hamilton'a Göre Samsun ve Çevresi*. Kuş, A. 2014, Pamukkale Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:18, s. 1-10.
134. Vula Pavlides Rushdoony Özel Arşivi. 1914.
135. Baş, Ş., Sözlü Görüşme. 2016.
136. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.1899.<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44502/samsun-ili-alacam-ilcesindeki-cesmesinden-calinan-mimar-.html>.
137. Sebahattin Canıklığıl Arşivi.
138. Alaçam Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Derneği Arşivi.
139. Aksoy, A. Sözlü Görüşme, 2016.

140. *Samsun Halkevi Dergisi*. Fırat, M.Ş. 79, Samsun., 1947.
141. Alaçam Kaymakamlığı ve Mübadele Müzesi İşbirliği. Bir Zamanlar Alaçam Fotoğraf Sergisi Arşivi. 2014.
142. *Yitip Giden Tütün ve Özelleşen Tekel*. Erdoğan, M. ve Akar, M. Samsun : TMMOB Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği& Samsun İl Koordinasyon Kurulu, 2008. TMMOB Samsun Kent Sempozyumu. s. 130.
143. Mert, S. *Arazi Çalışması*, 2016.
144. Kültür ve Turizm Bakanlığı/Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. *Alaçam İlçesi Dinsel ve Kültürel Yapılar Varlığı*. 2014. s. 1-18.
145. Çelik, Z., Favro, D. ve Ingersoll, R. *Şehirler ve sokaklar kitabında Bir Tema Parkı Olarak Kentsel Koruma Soğukçeşme Sokağı*. İstanbul : Kitap Yayınevi. s. 97-112.
146. T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. *Türk Dil Kurumu*. Ankara : Türk Dil Kurumu, 2017.

EKLER

EK 1.

Tablo 5. Alaçam Kentsel Sit Alanlarını İçeren Planlar ve Projeler (124).

İMAR PLANI	İMAR PLANI ONAY TARİHİ	İMAR PLANI ONAY KURUMU	İMAR PLANI MÜELİFİ	NAZIM İMAR PLANI	UYGULAMA İMAR PLANI
İMAR PLANI (I)	01.01.1957	Bakanlık	Bakanlık	1/2000 ölçekli 1 pafta	1/1000 5 pafta
İLAVE İMAR PLANI	10.05.1972	İller Bankası	Orhan Şiper	-	1/1000 17 pafta
REVİZYON İMAR PLANI	01.02.1985	İller Bankası	Celalettin Uzer	1/5000 Ölçek 3 pafta	1/1000 7 pafta
İMAR PLANI	09.09.1988	Alaçam Belediyesi	Erkan Uçkun	-	1/1000 7 pafta
ÇEVRE DÜZENİ PLANI	26.02.2008	Samsun İl Özel İdaresi	Çevre Bakanlığı	-	-
KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI	17.11.2011	Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu	BHA Planlama	1/5000 ölçekli 1 Pafta	1/1000 ölçekli 4 pafta
SOKAK SAĞLIK LAŞTIRMA PROJESİ	Henüz Yapım Aşamasında	Henüz Yapım Aşamasında	Henüz Yapım Aşamasında	Henüz Yapım Aşamasında	Henüz Yapım Aşamasında

EK 2.

Tablo 6. KKTVKK tescil fişleri, 2013 tarihine kadarki tescilli yapı ve sitleler

SIT ALANI TÜRÜ	NİTELİĞİ	MEVKİİ	PAFTA	ADA PARSEL	KARAR NO / TARİH	DERECE
DOĞAL SİTLER						
	1 Kızılirmak Dekanı	Habibî Mevki				1 2 3
ARKEOLOJİK SİTLER						
	1 Dedetepe Höyüğü	Yeniçe Mahallesi		371.372.384.385.460	634-05.04.2003	1
	2 Sivritepe Höyüğü	Karşıyaka Mahallesi	14	1-2-3-7-18-38-76-77	316-20.10.2001	1
	3 Gökçeboğaz ve Alkonan Tepe Höyük	Gökçeboğaz Mahallesi		844.845.846.847.866.868.869.870.871.873.875.876-877-878-879-881-882-915-2002-2203-2004-2005	1094-26.06.2013 (S)	1
KENTSEL SİTLER						
	1 Kentsel Sit Alanı	Karşıyaka Mah. Yeni Camii Mah. Çeşme Mah			1874 - 31.10.2008	
ASKERİ YAPILAR						
	Sivritepe Kalesi	Karşıyaka Mahallesi	14	1-2-3-7-18-38-76-77	722-16.01.2012	1
DİNSEL VE KÜLTÜREL YAPILAR						
	1(A-1) Camii	Yeni Camii Mah.	100 K.14d.2	104 3	740 - 25.07.2003	
	2(A-2) Hammam	Çeşme Mah.	100 K.14d.2	169 12	740 - 25.07.2003	
	3(A-3) Çeşme	Çeşme Mah. Çeşme II. Sokak	100 K.14d.3	154 1	740 - 25.07.2003	
	4 Camii	Şirinköy (Sakarinek)		1467	1147- 23.03.2007	
	5 Camii	Unkarar Köyü			1146 - 23.03.2007	
	6 Camii	Yukarı İsgarış Köyü		150 1	1390-24.07.2013	
	7 (Kahkaraçukur Camii)	Kahkaraçukur Köyü, Karanboğan Mevki		104 8	1330-26.09.2013	
	8 (Hasarık Mahallesi Camii)	Peşitbükü(Karacak) Köyü, Hasarık Mahallesi		306 2	1331-26.09.2013	
	9 (Kahkaraçukur Köyü Kahak Oymak Camii)	Kahkaraçukur Köyü, Unangöl Mevki		162 1	1332-26.09.2013	
	10 (Keremk Ahişap Camii)	Gökçeboğaz Köyü	9	1097	1333-26.09.2013	
	11 Camii (Aşakkoçu Camii)	Aşakkoçu Köyü		270 4	1335-26.09.2013	
	12 Camii	Günmüşözü Köyü, Belce Mahallesi	F35a16d2c	130 7	1336-26.09.2013	
	13 Camii	Peşitbükü Sekecek Köyü, Ekley Mahallesi	F34b10c4a	182 7	1337-26.09.2013	
	14 Camii	Peşitbükü Sekecek Köyü, Kahkademirci Köyü	F34b10c4c	260 1	1338-26.09.2013	
	15 Camii		F35d21c2c	132 1	1339-26.09.2013	
SİVİL MİMARİ YAPILAR						
	1 Konut	Çeşme Mah. Cumhuriyet Cd.	100K.14.d.II	164 1	740 - 25.07.2003	
	2 Konut	Çeşme Mah.	100K.14.d.II.d.III.CI.CIV	164 5	740 - 25.07.2003	
	3 Konut	Çeşme Mah. Koymat Sokak.	100K.14.d.II.d.III.CI.CIV	164 12	740 - 25.07.2003	
	4 Konut	Çeşme Mah. Şube Sokak.	100K.14.d.III	166 2	740 - 25.07.2003	
	5 Konut	Çeşme Mah. Çeşme I. Sokak.	100K.14.d.III	166 3	740 - 25.07.2003	
	6 Konut	Çeşme Mah. Okul Sokak.	100K.14.d.III	166 8	740 - 25.07.2003	
	7 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.III	166 11, 12	740 - 25.07.2003	
	8 Konut	Çeşme Mah. Koymat Sokak.	100K.14.CIV.d.III	168 16	740 - 25.07.2003	
	9 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.II	169 7	740 - 25.07.2003	
	10 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.III	169 11	740 - 25.07.2003	
	11 Konut	Çeşme Mah. Çeşme II. Sokak.	100K.14.d.III	175 7	740 - 25.07.2003	
	12 Konut	Çeşme Mah. Çeşme I. Sokak.	100K.14.d.II	175 19, 31	740 - 25.07.2003	
	13 Konut	Çeşme Mah. Çeşme I. Sokak.	100K.14.d.II	174 3, 4	740 - 25.07.2003	
	14 Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. Sokak.	100K.14.d.III	154 1	740 - 25.07.2003	
	15 Konut	Çeşme Mah. Kuruluş Sokak.	100K.14.c.I.	82 81	740 - 25.07.2003	
	16 Konut	Yenicami Mah. Sakarya Sokak.	100K.14.b.IV	92 35	740 - 25.07.2003	
	17 Konut	Yenicami Mah. Sakarya Sokak.	100K.14.b.IV	92 82	740 - 25.07.2003	
	18 Konut	Yenicami Mah. Sakarya Sokak.	100K.14.b.IV	210 9	740 - 25.07.2003	
	19 Konut	Yenicami Mah. Sakarya Sokak.	100K.14.b.IV	218 2	740 - 25.07.2003	
	20 Konut	Yenicami Mah. Önder Sokak.	100K.14.d.II	105 12	740 - 25.07.2003	
	21 Konut	Yenicami Mah. Belediye Caddesi	100K.14.d.II	216 2	740 - 25.07.2003	
	22 Konut	Yenicami Mah. Belediye Caddesi	100K.14.d.II	216 4	740 - 25.07.2003	
	23 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	98 1	740 - 25.07.2003	
	24 Konut	Yenicami Mah. Pazar Caddesi	100K.14.d.II	101 4	740 - 25.07.2003	
	25 Konut	Yenicami Mah. Pazar Caddesi	100K.14.d.III	101 5, 6	740 - 25.07.2003	
	26 Konut	Karşıyaka Mah. Köprübaşı Sokak.	100K.14.d.II	175 7	740 - 25.07.2003	
	27 Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.I	24 64	740 - 25.07.2003	
	28 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	98 14	1739-23.07.2008	
	29 Konut	Şahibaz Sokak.	100K.14.d.II	105 6	1739-23.07.2008	
	30 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	97 7	1739-23.07.2008	
	31 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	94 16	1739-23.07.2008	
	32 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	104 1	1739-23.07.2008	
	33 Konut	Yenicami Mah. Belediye Caddesi	100K.14.d.II	172 6	1739-23.07.2008	
	34 Konut	Yenicami Mah. Karagözü Sokak.	100K.14.d.II	211 4	1739-23.07.2008	
	35 Konut	Yenicami Mah. Molla Ağa Sokak.	100K.14.d.II	213 1	1739-23.07.2008	
	36 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	169 9	1739-23.07.2008	
	37 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	211 2	1739-23.07.2008	
	38 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	105 9	1739-23.07.2008	
	39 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	98 3	1739-23.07.2008	
	40 Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	97 15	1739-23.07.2008	
	41 Konut	Çeşme Mah. Cumhuriyet Caddesi	100K.14.c.IV	155 30	1739-23.07.2008	
	42 Konut	Çeşme Mah. Kuruluş Sokak.	100K.14.c.IV	82 67	1739-23.07.2008	
	43 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.c.IV	157 5	1739-23.07.2008	
	44 Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. Sokak.	100K.14.d.III	154 10	1739-23.07.2008	
	45 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.II	168 6	1739-23.07.2008	
	46 Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. Sokak.	100K.14.d.III	175 24, 28	1739-23.07.2008	
	47 Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. Sokak.	100K.14.d.II	175 25	1739-23.07.2008	
	48 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.III	154 3	1739-23.07.2008	
	49 Konut	Çeşme Mah. Cumhuriyet Caddesi	100K.14.c.IV	164 9	1739-23.07.2008	
	50 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.II	175 16	1739-23.07.2008	
	51 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.II	169 8	1739-23.07.2008	
	52 Konut	Çeşme Mah. Çeşme II. Sokak.	100K.14.d.III	175 9	1739-23.07.2008	
	53 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sokak.	100K.14.d.III	175 4	1739-23.07.2008	
	54 Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.I	20 26	1739-23.07.2008	
	55 Konut	Karşıyaka Mah.	100K.14.d.III	21 1	1739-23.07.2008	
	56 Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.II	25 5	1739-23.07.2008	
	57 Konut	Karşıyaka Mah.	100K.14.d.III	20 8	1739-23.07.2008	
	58 Konut	Karşıyaka Mah. Değirmen Sokak.	100K.14.d.III	20 15	1739-23.07.2008	
	59 Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.II	20 1, 2	1739-23.07.2008	
	60 Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.II	20 20	1739-23.07.2008	
	61 Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sk.		175 1	2951-14.01.2011	
	62 Konut	Çeşme Mah.		175 22	2951-14.01.2011	
	63 Konut	Karşıyaka Mah. Çay SK.		22 1	2951-14.01.2011	
	64 Konut	Karşıyaka Mah. Çay SK.		22 15	2951-14.01.2011	
	65 Konut	Çeşme Mah.		175 14	3163-27.07.2011	
	66 Konut	Yenicami Mah. Mollağa Sk.		98 2	3163-27.07.2011	
	67 Konut	Yenicami Mah. Pazar Cd.		99 6	3163-27.07.2011	
	68 Konut	Yenicami Mah. Pazar Cd.		215 5	3163-27.07.2011	
	69 Konut	Yenicami Mah. Pazar Cd.		99 7	3163-27.07.2011	
	70 Konut	Karşıyaka Mahallesi		25 7	3163-27.07.2011	
	71 Konut	Gökçeboğaz Köyü Karğah Mahallesi		716	1334-26.09.2013	

EK 3.

Tablo 7. Alaçam İlçesi, Sivil Mimari Yapılar Varlığı (98)

SİVİL MİMARİ YAPILAR						
SİT ALANI TÜRÜ	NİTELİĞİ	MEVKİİ	PAFTA	ADA	PARSEL	KARAR NO /TARİH
1	Konut	Çeşme Mah. Cumhuriyet Cd.	100K.14. d.II	164	1	740 - 25/07/2003
2	Konut	Çeşme Mah.	100K.14.d.II. d.III.CI.CIV	164	5	740 - 25/07/2003
3	Konut	Çeşme Mah. Koymat S.	100K.14.d.II. d.III.CI.CIV	164	12	740 - 25/07/2003
4	Konut	Çeşme Mah. Şube S.	100K.14.d.II.III	166	2	740 - 25/07/2003
5	Konut	Çeşme Mah. Çeşme I. S.	100K.14.d.II.III	166	3	740 - 25/07/2003
6	Konut	Çeşme Mah. Okul S.	100.K.14.d.II.III	166	8	740 - 25/07/2003
7	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.II.III	166	11_12	740 - 25/07/2003
8	Konut	Çeşme Mah. Koymak S.	100K.14.CIV. d.III	168	16	740 - 25/07/2003
9	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.II	169	7	740 - 25/07/2003
10	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.II.III	169	11	740 - 25/07/2003
11	Konut	Çeşme Mah. Çeşme II. S.	100K.14.d.III	175	7	740 - 25/07/2003
12	Konut	Çeşme Mah. Çeşme I. S.	100K.14.d.II	175	19_31	740 - 25/07/2003
13	Konut	Çeşme Mah. Çeşme I. S.	100K.14.d.II	174	3_4	740 - 25/07/2003
14	Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. S.	100K.14.d.III	154	1	740 - 25/07/2003
15	Konut	Çeşme Mah. Kurtuluş S.	100K.14.c.I.	82	81	740 - 25/07/2003
16	Konut	Yenicami Mah. Sakarya S.	100K.14.b.IV	92	35	740 - 25/07/2003
17	Konut	Yenicami Mah. Sakarya S.	100K.14.b.IV	92	82	740 - 25/07/2003
18	Konut	Yenicami Mah. Sakarya S.	100K.14.b.IV	210	9	740 - 25/07/2003
19	Konut	Yenicami Mah. Sakarya S.	100K.14.b.IV	218	2	740 - 25/07/2003
20	Konut	Yenicami Mah. Önder S.	100K.14.d..II	105	12	740 - 25/07/2003
21	Konut	Yenicami Mah. Belediye C.	100K.14.d.II	216	2	740 - 25/07/2003
22	İşyeri	Yenicami Mah. Belediye C.	100K.14.d.II	216	4	740 - 25/07/2003
23	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	98	1	740 - 25/07/2003
24	İşyeri	Yenicami Mah. Pazar C.	100K.14.d.II	101	4	740 - 25/07/2003
25	İşyeri	Yenicami Mah. Pazar C.	100K.14.d.II	101	5_6	740 - 25/07/2003
26	Konut	Karşıyaka Mah. Köprübaşı S.	100K.14.d.III	17	7	740 - 25/07/2003
27	Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.I	24	64	740 - 25/07/2003

28	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	98	14	1739-23/07/2008
29	Konut	Yenicami Mah	100K.14.d.II	105	6	1739-23/07/2008
30	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	97	7	1739-23/07/2008
31	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	94	16	1739-23/07/2008
32	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	104	1	1739-23/07/2008
33	İşyeri	Yenicami Mah. Belediye C.	100K.14.d.II	172	6	1739-23/07/2008
34	Konut	Yenicami Mah. Karagüllü S.	100K.14.d.II	211	4	1739-23/07/2008
35	Konut	Yenicami Mah. Molla Ağa Ara S.	100K.14.d.II	213	1	1739-23/07/2008
36	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	169	9	1739-23/07/2008
37	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	211	2	1739-23/07/2008
38	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	105	9	1739-23/07/2008
39	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	98	3	1739-23/07/2008
40	Konut	Yenicami Mah.	100K.14.d.II	97	15	1739-23/07/2008
41	Konut	Çeşme Mah. Cumhuriyet C.	100K.14.c.IV	155	30	1739-23/07/2008
42	Konut	Çeşme Mah. Kurtuluş S.	100K.14.c.IV	82	67	1739-23/07/2008
43	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.c.IV	157	5	1739-23/07/2008
44	Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. S.	100K.14.d.III	154	10	1739-23/07/2008
45	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.II	168	6	1739-23/07/2008
46	Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. S.	100K.14.d.III	175	24_28	1739-23/07/2008
47	Konut	Çeşme Mah. Çeşme III. S.	100K.14.d.II	175	25	1739-23/07/2008
48	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.III	154	3	1739-23/07/2008
49	Konut	Çeşme Mah. Cumhuriyet C.	100K.14.c.IV	164	9	1739-23/07/2008
50	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.II	175	16	1739-23/07/2008
51	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.II	169	8	1739-23/07/2008
52	Konut	Çeşme Mah. Çeşme II.S.	100K.14.d.III	175	9	1739-23/07/2008
53	Konut	Çeşme Mah. Çeşme S.	100K.14.d.III	175	4	1739-23/07/2008
54	Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.I	20	26	1739-23/07/2008
55	Konut	Karşıyaka Mah.	100K.14.d.III	21	1	1739-23/07/2008
56	Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.II	25	5	1739-23/07/2008
57	Konut	Karşıyaka Mah.	100K.14.d.III	20	8	1739-23/07/2008
58	Konut	Karşıyaka Mah. Değirmen S.	100K.14.d.III	20	15	1739-23/07/2008
59	Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.II	20	1_2	1739-23/07/2008

60	Konut	Karşıyaka Mah.	100K.19.a.II	20	20	1739- 23/07/2008
61	Konut	Çeşme Mah. Çeşme Sk.		175	1	2951- 14/01/2011
62	Konut	Çeşme Mah.		175	22	2951- 14/01/2011
63	Konut	Karşıyaka Mah. Çay SK.		22	1	2951- 14/01/2011
64	Konut	Karşıyaka Mah. Çay SK.		22	15	2951- 14/01/2011
65	Konut	Çeşme Mah.		175	14	3163- 27/07/2011
66	Konut	Yenicami Mah. Mollağa Sk.		98	2	3163- 27/07/2011
67	Konut	Yenicami Mah. Pazar Cd.		99	6	3163- 27/07/2011
68	Konut	Yenicami Mah. Pazar Cd.		215	5	3163- 27/07/2011
69	Konut	Yenicami Mah. Pazar Cd.		99	7	3163- 27/07/2011
70	Konut	Karşıyaka Mahallesi		25	7	3163- 27/07/2011
71	Konut	Gökçeboğaz Köyü, Kargalı Mah.			716	1334- 26/09/2013

EK 4.

Tablo 8. Alaçam İlçesi, Dinsel ve Kültürel Yapılar Varlığı, (98), (143).

DİNSEL VE KÜLTÜREL YAPILAR						
SİT ALANI TÜRÜ	NİTELİĞİ	MEVKİİ	PAFTA	ADA	PARSEL	KARAR NO /TARİH
1(A-1)	Çarşı Camii	Yeni Cami Mah.	100 K 14d.2	104	3	740 – 25/07/2003
2(A-2)	Hamam	Çeşme Mah.	100 K 14d.2	169	12	740 – 25/07/2003
3(A-3)	Çeşme	Çeşme Mah.	100 K 14d.3	154	1	740 – 25/07/2003
4	Camii	Şirinköy (Sakarinek)	-	-	1467	1147- 23/03/2007
5	Camii	Uzunkıraç Köyü	-	-	-	1146 – 23/03/2007
6	Cami	Yukarı Isırganlı Mevkii	-	150	1	1190- 24.07.2013
7	Ahşap Camii (Kaluk karaçukur Camii)	Kalukkaraçukur Köyü, Kıranboğazı Mevkii	-	104	8	1330- 26.09.2013
8	Camii (Hasırlık Mah. Camii)	Pelitbükü(karacak) Köyü, Hasırlık Mahallesi	-	306	2	1331- 26.09.2013
9	Ahşap Camii (Kaluk karaçukur Köyü Kaluk Oymak Camii)	Kalukkaraçukur Köyü, Uzungöl Mevkii,	-	162	1	1332- 26.09.2013
10	Ahşap Camii (Kemik Ahşap Camii)	Gökçeagaçoymağı Köyü	9	-	1097	1333- 26.09.2013
11	Camii (Aşağıkoçlu Camii)	Aşağıkoçlu Köyü	-	270	4	1335- 26.09.2013
12	Camii	Gümüsoğlu Köyü, Belce Mahallesi	F35a16d2c	130	7	1336- 26.09.2013
13	Camii	Pelitbükü Sekecek Köyü, Ekleş Mahallesi	F34b10c4a	182	7	1337- 26.09.2013

14	Camii	Pelitbükü Sekecek Köyü,	F34b10c4c	260	1	1338- 26.09.2013
15	Camii	Kalukdemirci Köyü,	F35d21c2c	132	1	1339- 26.09.2013
16	Değirmen	Pelitbüküsekecek M.	-	215	4, 5	2118- 23.10.2014
17	Serender/ Ambar/X	Gümüşova Mevkii	-	101	1	2118- 23.10.2014
18	Serender/ Ambar/IX	Gümüşova Mevkii	-	185	29	2118- 23.10.2014
19	Serender/ Ambar/VIII	Pelitbüküsekecek M.	-	263	8	2118- 23.10.2014
20	Serender/ Ambar/VII	Pelitbüküsekecek M.	-	262	1	2118- 23.10.2014
21	Serender/ Ambar/VI	Pelitbüküsekecek M.	-	255	8	2118- 23.10.2014
22	Serender/ Ambar/V	Pelitbüküsekecek M.	-	246	8	2118- 23.10.2014
23	Serender/ Ambar/IV	Pelitbüküsekecek M.	-	221	3	2118- 23.10.2014
24	Serender/ Ambar/III	Pelitbüküsekecek M.	-	221	3	2118- 23.10.2014
25	Serender/ Ambar/II	Umutlu Mevkii	-		420	2118- 23.10.2014
26	Serender/ Ambar/I	Umutlu Mevkii	-		408	2118- 23.10.2014

EK 5

	HARİTAZAR	İNŞA DURUMU	FOTOĞRAFAR			NO	SOKAK ADI	DERGAÇ ÖZELLERİ	YASAMSAL ÖZELLER	ÇEVRESEL ÖZELLER
KARŞIYAKA MAHALLESİ						1	Karşıyak S. 230No 16.5m-6m 9m.0.5m-1.5m			
						2	Karşıyak S. 230No-41m 16.5m-6m 9m.0.5m-1.5m			
						3	Çay S. 117No-41m 16.5m-6m 9m.0.5m-1.5m			
ÜSKÜDAR MAHALLESİ						4	Bektaş S. 139No 16.7m-7.5m 9m.0.5m-2m			
						5	Ceylan S. 154No 16.2m-5.5m 9m.0.2m-1m			
						6	Ceylan 2 S. 155No 16.5m-5.2m 9m.0.6m-1m			
						7	Ceylan 2S. 226No 16.5m-5.5m 9m.0.2m-1m			
						8	Hürriyet S. 197No 16.5m-6.5m 9m.0.6m-2.5m			
						9	Atatürk C. 272No 16.5m-5.8m 9m.1m-2m			
YENİ ÇARMI MAHALLESİ						10	Bahadır S. 220No 16.6m-5.5m 9m.1m-5.5m			
						11	Eski Saba S. 214No 16.4m-5.5m 9m.0.6m-1.5m			
						12	M. Atılcık S. 214No 16.4m-5.5m 9m.0.2m-1.2m			
						13	Şişme S. 218No 16.2m-5.5m 9m.0.2m-0.6m			
						14	Önder S. 218No 16.6m 9m.0.6m-1.5m			
						15	Karagözü S. 218No 16.4m-7.5m 9m.0.5m-1.5m			

DERGAÇ ÖZELLERİ			YASAMSAL ÖZELLER			ÇEVRESEL ÖZELLER		
Sokak Dışarı Özellik			Sokak İçeri Özellik			Sokak Dışarı Özellik		
Tipi	Malzeme	Renk	Malzeme	Renk	Malzeme	Tipi	Malzeme	Renk
1	1.5m	1.5m	1.5m	1.5m	1.5m	1	1.5m	1.5m
2	2.0m	2.0m	2.0m	2.0m	2.0m	2	2.0m	2.0m
3	2.5m	2.5m	2.5m	2.5m	2.5m	3	2.5m	2.5m
4	3.0m	3.0m	3.0m	3.0m	3.0m	4	3.0m	3.0m
5	3.5m	3.5m	3.5m	3.5m	3.5m	5	3.5m	3.5m
6	4.0m	4.0m	4.0m	4.0m	4.0m	6	4.0m	4.0m
7	4.5m	4.5m	4.5m	4.5m	4.5m	7	4.5m	4.5m
8	5.0m	5.0m	5.0m	5.0m	5.0m	8	5.0m	5.0m
9	5.5m	5.5m	5.5m	5.5m	5.5m	9	5.5m	5.5m
10	6.0m	6.0m	6.0m	6.0m	6.0m	10	6.0m	6.0m
11	6.5m	6.5m	6.5m	6.5m	6.5m	11	6.5m	6.5m
12	7.0m	7.0m	7.0m	7.0m	7.0m	12	7.0m	7.0m
13	7.5m	7.5m	7.5m	7.5m	7.5m	13	7.5m	7.5m
14	8.0m	8.0m	8.0m	8.0m	8.0m	14	8.0m	8.0m
15	8.5m	8.5m	8.5m	8.5m	8.5m	15	8.5m	8.5m

Şekil 116. Alaçam Kentsel Sit Alanı, 2000 Yılı Sonrası Geleneksel Sokak Analizi (96).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Seda MERT

Uyruğu: Türkiye(TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 24 Ağustos 1985, Alaçam

Tel: +0 506 805 58 88

Email:sedamer38@gmail.com

Yazışma Adresi: Yahyalı Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Yahyalı/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet
Lisans (Bölüm 3.'sü)	EÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kayseri	2007
Lise	Alaçam Anadolu Lisesi	2001

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2014-Halen	Yahyalı Belediyesi	İmar ve Şehircilik Md. V.
2009-2014	Derebağ Belediyesi	Şehir Plancısı
2008-2009	Erciyes Üniversitesi	Öğretim Görevlisi
2008-2009	Nevaser Şehircilik	Şehir Plancısı Müellifi
2007-2008	Merkez Şehircilik	Şehir Plancısı

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

Baş, S. "Kapadokya Bölgesi'ndeki Keşfedilmemiş Cennet Yahyalı", Kent ve Kimlik, e-ŞEHİR, Sayı.1, Ocak, 2009.

Baş, S. "Kayseri Mekansal Gelişim Sürecinde Planlama ve Siyaset", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü, 6. Türkiye Şehircilik Kongresi, "Planlama, Siyaset, Siyasalar" konulu Öğrenci Paneli, TMMOB Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, 2006.